

我師

11

แบบเรียนพงศาวดาร
พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔
(พระเจ้าตากสิน)

จุลศักราช ๑๑๕๘ ถึง ๑๑๖๕

—:๑๐๐:—

พิมพ์ครั้งที่ ๕๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๑๖

ปลัดกระทรวงมหาดไทยและ ๕๖ สำนัก

กรมการ กระทรวงมหาดไทย

โรงพิมพ์กรมตำรวจกระทรวงมหาดไทย
ปึกคลองบางลำพูนนทบุรี

แบบเรียนพงศาวดาร

พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

(พระเจ้าตากสิน)

จุดศักราช ๑๑๒๘ ถึง ๑๑๔๔

—: * ๐ * :—

พิมพ์ครั้งที่ ๕๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๗๒

ปกกระดาษราคาฉบับละ ๕๒ สตางค์

กรมตำรา กระทรวงธรรมการ

โรงพิมพ์กรมตำรากระทรวงธรรมการ

ปากคลองบางลำพูบน พระนคร

แจ้งความกรมราชบัณฑิต

(แต่พิมพ์ครั้งแรก)

—: * 0 * :—

พระราชพงศาวดารที่กรมราชบัณฑิตจัดพิมพ์ขึ้นครั้งนี้ ได้ใช้หนังสือสองเล่มที่หมอบริตเตพิมพ์เมื่อจุลศักราช ๑๒๒๖ เป็นต้นฉบับ วรรคคาหนังสือที่พิมพ์ขึ้นเกือบห้าสิบมาแล้วเช่นหนังสือสองเล่มนี้ ทั่วสะกดการันต์และวรรคตอนย่อมผิดแผกไปจากที่นิยมใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้มาก ทั้งการตรวจตัวพิมพ์ในสมัยนั้นก็มิได้จะตรวจขึ้นเท่าใดด้วย จึงมีถ้อยคำที่ผิดเพี้ยนตกหล่นอยู่ถึงแต่ต้นจนปลาย และในที่บางแห่งถึงกับพิมพ์ข้อความอย่างเคียงข้างกันดังๆ ครึ่งหน้า บางแห่งถึงลงเลขลำดับหน้าไม่เรียงกัน เป็นที่สงสัยจนเท่าที่แก่เรียนผู้อ่านอยู่ตลอดมา ในการพิมพ์ครั้งนี้กรมราชบัณฑิตได้พยายามตรวจแก้ถ้อยคำและวรรคตอนให้ถูกต้องตลอดแล้ว ส่วนข้อความที่ยังคลาดเคลื่อนเลอะเลือนอยู่บ้าง ก็ได้ไปสอบทานกับต้นฉบับสมุดไทย (ฉบับกรมหลวงมหิศวรินทร์) ของหอพระสมุดวชิรญาณ และได้แก้ไขข้อที่เคลือบแฝงนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้นแล้ว อนึ่งเพื่อให้เหมาะแก่การเล่าเรียน กรมราชบัณฑิต

ไต่เลือก ฟน และจกัแยกเนอเรื่องออกพิมพ์เป็นตอนๆ คือพระราช
พงศาวดารกรุงเก่า เริ่มตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาเมื่อ
จุลศักราช ๗๑๒ ที่สัคเพียงเสียดกรุงเก่า จกัเป็น ตอน หนึ่ง มี
สองภาคภาคละเล่ม พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี (แผ่นดินพระ
เจ้าตากสิน) จกัเป็น ตอน หนึ่ง มีเล่มเดียวจบ สองตอน นีคคมาแต่
ฉบับขังพิมพ์ที่โรงพิมพ์หมอรักเด ส่วนพระราชพงศาวดารตอน
กรุงเทพฯ จะได้หาต้นฉบับมาพิมพ์จำหน่ายให้ราคาขอมเยือกต่อไป

วันที่ ๑๔ กันยายน ร.ศ. ๑๓๑

พระจรัสชานะพนมย์

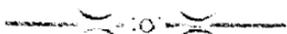
เจ้ากรมกรมราชบัณฑิต

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

วโร

(พระเจ้าตากสิน)

ณเมืองแคว้นเวียงจันทน์ เจ้าเมืองจำปาศักดิ์ ขณะเมื่อกรุงเท
พมหานครยังมีได้เสียนั้น พระเจ้าอยู่หัว อันมี อภินิหาร นัยในเน
นอพุทธชาดกรเจ้า ครั้นที่ทราบพระบัญชาว่า กรุงศรีอยุธยาจะ
เป็นอันตราย แต่ เหตุที่ อธิปัต เมือง และ ราษฎร มิ เป็น อธรรม
จึง อุตสาหะ ด้วยกำลังกรุณา แก่ สมณ พราหมณาจารย์ และ บวร พุทธ
ศาสนา จะ เลื่อมศรัทธา จึง ชมนม พรอดพวก พลทหารจีนไทยประมาณ
พันหนึ่ง สรรพด้วย เครื่องศาสตราวุธ ประกะอด้วยทหารผู้ใหญ่นั้น
พระเชียงเงิน พรหมเสนา ขุนอภัยภักดิ์ หลวงพิชัยอาสา ทม
ราชเสนทา หลวงราชเสนทา ยกออกไปตั้ง ณวัดพิชัย อันเป็น
มณฑลสถาน ด้วยเดชบรมโพธิสมภาร เทพเจ้าอภิบาลรักษา
พระบวรพุทธศาสนาก็ ชั่งสาธนาการ ขึ้นศาลให้บรรณาการท่าฝน
ตกลงมา เป็นมหาวชิษณุฤกษ์ จึง เฝ้ามองเห็นมาจึง ให้ ยกพลพยุหะ
กองทัพออกจากวัดพิชัย ฝึกกองทัพพระมา ออกมา เป็นพลาย่ามั่ง

พระราชพงศาวดาร กรุง ธนบุรี

คำยามเส้าไว้ไว้รับกัน กษัตริย์มา พระมา มีราชต่อท่านขามมีได้
ถอยไป ก็ คำเนิร ด้วยพลทหาร โดยสวัสดิภาพไปทางบ้านเข้าบ้าน
ก็บรรลุดถึงบ้านสามัคคี

เพลาทิ้งคืนประมาณสองยามเศษ เพลิงเกิดในกรุงเทพ
มหานครใหม่ แต่ท่าทรายตลอดถนนหลวงไปจนถึงวัดกัททันต์ แสง
เพลิงรุ่ง ไรจน โชนนาการ ครั้นได้ ทิศนาการ เห็นก็ สังเวชสลทใจ
ด้วยอาลัยถึง สมณพราหมณาจารย์ ขัตติยวงศ์ และเสนา
พุดมามาตย์ ราษฎร และ ขวรพุทธศาสนา มีใคร จะไปได้ดูจะมีใจ
ยอหย่อนจากอุตสาหะ ซึ่งตั้ง ปณิธานจะแก่กรุงเทพมหานครกับ
ทั้ง ขวรพุทธศาสนา เทพเจ้า จึง คลใจ ให้ตั้ง สติสมปฤติมีกำลัง
กรณอุตสาหะ

ครนรุ่งขึ้นฉนวนอาทิตย์ เเคอนย ชนห้าคำ ลุคักราช ๑๑๒๘ ปีจอ
อัฐศก ให้ยก กองทัพไป ถึง บ้านโพสาวหาร พระมายก กองทัพ
ติดตามไป จึงให้ตระเตรียม พลทหาร จันทหารไทยไว้
กองทัพ พระมายก มาถึง จึง คำเนิร นำหน้า พลทหาร ออกรบเป็น
สามารถ พระมาแตกกระจัดกระจาย พ่ายไป เกือบได้ เครื่องศาสตราวุธ
เป็น อันมาก จึง หยุดประทัยแรมอยู่ ณบ้านพรานนก ฝ่ายทแกล้ว
ทหารออกไปลาดเต็วหาอาหาร จึงพบ กองทัพพระมายกมา แต่

แผ่นดิน สมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

๓

อย่างคาง พะมำไล่ตึกตาม มาถึงที่ประทัย จึงชนมากับม้าทหาร
ไล่มา ออกรักกองทัพพะมำก่อน จึงกองทัพทั้งปวงตั้ง เป็นปีกกา
ารรบเชิงสองข้าง กองทัพพะมำสามสิบม้า แดกย่น ทกหลังลง

ไปถึงพลเคียวเท้า ๒๐๐๐ แดก กระจายไป

ฝ่ายทงกลั้วทหารทั้งปวง เห็นกำลังบุญฤทธิ เป็นอัศจรรย์
ตั้งนั้น ก็ยำเกรงยกย่องว่า เป็นจอมกษัตริย์ สมมตวิวงศ์

ครนรุ่งชนฉนวนจันทร์เดือนยี่ ชนหกค้ายจ้อฮู้ศึก ชนชำนาญ
ไพร่สมท และนายกอง สวามิภักดิ์ เอาช้าง มาถวาย พลายห้าพัน
หนึ่งเป็นหกช้าง จึงนำเสด็จดำเนิรไป ถึงบ้านตง หยตประทัยอื่นใน
ทันนั้นแล้ว ส่งให้หาชนหมื่นพันทนายบ้านออกมาจะประสาทราโธวาท
โดยที่ ชนหมื่นพันทนายบ้าน มิได้ เชื้อฮวารมีขัดแย้ง คืดประทุษฐุร้าย
ช่องสมททหารโยธาไว้ คอยจะปองทำร้าย

ครนตรัสแจ้งเหกนั้นแล้ว มิได้ จองเวรว่า เป็นข้าขอบขัณฑ
สมเด็จพระอริราการ แต่จะให้ เป็นสขพร้อมกัน จึงให้ทหารไปว่า

กลาว เกลดยกล้อมโดยธรรมราชประเพณี สามครั้ง ก็มิได้ อ่อนน้อม
ทำทายอีก คำรว่า เป็นผลกรรมแห่งสัตว์ทั้งปวงแล้ว

ครนฉนวนองการเดือนยี่ชนแปดค้ายจ้อฮู้ศึก จึงชนมำนำ
พลทหารสี่สิบห้าเข้าไป ชนหมื่น ทหาร ชาวบ้านตง มากกว่าพัน

ออก ต่อ สู้ บึงขมสะกิดหน้าหลัง ทำอันตราย ด้วยเศษขามี่จะได้
 ถูกต้องผู้ ไท ๆ หามิได้ จึง ขยับมา นำหม้อทหารบกกรุไล่เข้าไป
 ให้ทหารขมหักค้ายเข้าได้ ไล่ตะลุมบอนพันแห่ง ทหารชาวบ้าน
 คงก็แตกกระหายแหกค้ายหนีไป ได้ ช้างพลายช้างพังเจ็ดช้าง
 ได้ ทรัพย์สินสุวรรณฉัญญาหารเป็นอันมาก

ครั้น ฅนวนพื่อเดือนยี่ ขนเก้ายำบ จอชู้จ๊ก ยกพลทหารออก
 มา ประทัยตำบลหนองไม้ทรม ตามทางบ้าน เมือง นครนายก
 ประทัยอันแรมไปประมาณ สองวัน ถึงบ้านนาเรียงหยุดประทัย
 ยก แต่ นั้น วันหนึ่ง จึงถึงเมืองปราจีน ข้ามด่านกบแะหยุดพักพล
 หุง อาหารฉายปากตะวันออก แล้ว ให้ พลนิกายข้ามทุ่งไปจน
 เพลาย่ำยห้า โมง ครัสั ทราบว่า พระเชียงเงิน ขนพิพิชวาทัก นัก
 พระองค์ รวม เจ้ากรุง กัมพูชา อธิปัตย์ มา มีทัน จึง ทรงม้า มากีย
 หลวง พรหมเสนา จะเร่งพวก พระเชียงเงิน มิได้ พย

ครั้นรุ่งขึ้น ฅนวนจันทร์ เดือนยี่ ขนสียสามค้ำ ให้ยกพลทหาร
 เข้าไปในป่าหยุดประทัยที่สำนักหนองน้ำหุงอาหารสำเร็จแล้ว เพลา
 ย่ำยประมาณสอง โมง จึงพระ เชียงเงินมาถึง ให้ โขยสามสียทีแล้ว
 ก็ ครัสั เห็น กิริยาว่ามีเป็นใจด้วยราชการ จึงสั่งให้ ประหารชีวิต
 เสีย นายทัพนายกอง ทูลขอชีวิตไว้ ครั้น เพลาย่ำย ประมาณ

สโมง พระมาโล่แทงฟันคนซึ่งเลื่อยลาวังหนีมาตามทาง ทอด
 พระเนตร เห็นจึงให้นายบุญมีขึ้นม้าใช้ ส่วนทางลงไปใต้ ประมาณ
 สองร้อยเส้น พบกองทัพพระม่ายกขึ้นมาแต่ปากน้ำเจ้าโล่ทั้งทัพยก
 ทพระอมาชนที่ท่าข้าม ครั้นเห็นธงเทียว เสียงฆ้อง กลอง เสียงพุด
 จากันว่าเป็นพระม่ายนั้นคงแล้ว ก็กลับม้าควมมากรบตามใต้
 เห็นนั้น จึงสั่งให้พลทหารตั้งปืนตบใหญ่ตบนั้นอัยกาไว้ ต่างค่าย
 แล้วให้คนหาสะเบียง ครอบครว้ ไปก่อน แต่พระองค์ก็ยทหาร
 ประมาณร้อยเศษ คอยรับพระมา ครั้นเพลาย่ำโมงเศษ พระมายก
 กองทัพมาถึง จึงเสด็จนำหน้าทหารด้วยหลวงชำนาญไพร่สณฑ์
 พระเชียงเงิน นายบุญมี นายทองดีทหาร นายแสงทหาร ออกไป
 วัลลอพระมา นวกชนใหญ่น้อย ซึ่งตาไว้ ประมาณหกเส้น เจ็ดเส้น พระมา
 ยกทัพเรียงเรียงมาจำเพาะ ในพงแขม ครั้นเข้ามาใกล้ ใต้ที่แล้ว
 จึงให้ยิงปืน เป็นอันหนึ่ง อันเดียว ถูกพระมา ล้มตาย เป็นอันมาก
 พระมายังอยู่นั้น อ้าหนูกันเข้ามาอีก จึงล่อให้ไล่เข้ามาแล้ว
 ยิงปืนใหญ่น้อย ถูกพระมา ล้มตายตบกันเป็นอันมาก พระมา ออกหน
 กันเข้ามาอีก วางปืนตบเข้าค่ายสาม พระมาแตก กระจิก
 กระจายพ่ายไป จึงให้พลทหารให้ร้อง ตีฆ้องสำคัญ พระมาแตก หนี
 ไป จะคุมกันมิได้ จึงให้บอก พลนิกาย ประทับตามลำตบ ย้านหัว

ทองหลาง พานทอง ยางปลาสร้อย ถึงบ้านนาเกลือ นายกลม
 คมไพร่ พลทหารอยู่ ทนนั้น คอยสะกัตกิยประทุษร้าย จึงทรง
 ช้างพระที่นั่ง สรรพด้วย เกรือง สรรพยทมิ ทรงพระแสงปืนคันวาง
 แดง กบี่ด้วยหม้อโยธาทหาร เข้าไปในระหว่าง ทหาร นายกลม อยู่ นั้น
 ด้วยเศษขรมโพธิสมภาร นายกลม และ พวกโยธาทหารทั้งนั้น
 ให้สยดสยของ ก้าวพระอานภาพ วางศาสตราวุธเสีย แล้ว ถวายบังคม
 อ่อนน้อม เช่นข้าใต้ละอองฉัตรพระบาท จึงนำเสด็จดำเนินเข้าไป
 ประทับในสถานอันเป็นสุขสมควร แล้วพระราชทาน ราชทรัพย์ และ
 ราชวาทให้ตั้งอยู่ในยศอิทธิกรม

ครั้นรุ่งขึ้นณวันอาทิตย์ เดือนยี่ แรมหกค่ำ นายกลมคมไพร่
 ร้อยหนึ่ง นำเสด็จไป ถึงทัพหยดประทุษแรมอยู่ ทนนั้น รุ่งขึ้นยกมา
 นางอมเทียน ประทุษแรมอยู่ ทนนั้น คนหนึ่ง แล้วจึงมาแรมทุ่งไก่อเคียว
 รุ่งขึ้น มาประทุษแรม สัตหีบ แล้วยกมาชายทะเล ประทุษแรม
 เพลารุ่งขึ้น มาประทุษแรม หินโค้ง รุ่งขึ้น มาประทุษแรม น้ำเก่า
 ผีวังบุญ เมืองระยองกักรวมการทั้งปวง ชวนกันมาต้อนรับเสด็จ ถวาย
 ัญญาหารเกวียนหนึ่ง นำดำเนินมาถึงท่าพระกู่ จึง พระราชทาน
 ปืนคาบศิลา ขอกหนึ่ง แก่ผู้รังเมืองระยอง เสด็จ มาประทับอยู่
 ณวัดลุ่มสองแคว ตั้งให้เจ้าคล้ายเลี้ยงอาหารตั้งค่ายชุกค และนาย

บุญเอกเขนอ้อนนายทอมวก นายบุญมาน้องเมียพระยาจันทบุรีเข้า
มาถวายตัวทำราชการ จึงนำเอา คยหรีทสี่คี่ มากราบทูลว่า ข้า
พระพุทธเจ้าแจ้งเหตว่าขุนราม หมื่นชอง นายทองอยู่นกเล็ก ขุนเจ้า
เมืองคัง หลวงพลแสนหาญกรมการเมืองระยอง คยคิกัน
คุมพรรคพวก พลทหาร ประมาณพันห้าร้อยเศษ จะยกเข้ามากระทำ
ประทุษร้าย จึงมีพระราชบริหารดำรัสสั่งให้หาผู้ร้องเมืองมา ถามว่า
ถูกมากระทำราชการทั้งนี้ด้วยกรณาคิต์ จะให้สมณทวิชาจารย์
พระราชอาฎร ทั้งปวง เป็นสมาณสุข สามคคี มิได้มิวิหิงสาการ อุบาย
ประพฤติกิจริตแก่ท่านทั้งปวงประการใดหามิได้ และขุนหมื่น
ทั้งนี้ คยคิกการจะทำประทุษร้ายแก่ผู้มกรณาคิต์นั้น ยังจะจริง
คยหงนหรือประการใด ผู้ร้องเมืองมิรบิ ตรีสัทราชพระญาณ
ด้วยขการ กิริยา จึงตรีสัทให้หลวงพรหมเสนาคุมตัวจำไว้ แล้ว
มิไว้พระราชหฤทัย จึงสั่งให้ทหารตระเตรียมตัวสรรพด้วยเครื่อง
สรรพาวุธ ลูกข้างม้าขนใหญ่ น้อย ตั้งจุกช่องทางไว้ คยสรรพ
ครันณวัน... เผลาประมาณทุ่มเศษ อ้ายเหล่าร้ายยกพลให้
ทหารลอบเข้ามาตั้งค่ายล้อมไว้ สองค่านแล้ว ไ้ร้องยิงปืนใหญ่
น้อยรุมเข้ามา จึงตรีสัทให้คยแสงเพลิงเสี่ย จักทหารประจำ
หน้าตั้งรับไว้แล้ว เสี่ยจกยด้วยทหารจีนทหารไทย ทหารจีน

พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี

ทหารไทยถือปืนคาบศิลา หลวงชำนาญไพรสณฑ์ นายทองดีทหาร
หลวงพล หลวงเชียงเงินท้ายน้ำ หลวงพรหมเสนา นายบุญมี
นายแสงทหาร นายศรีสงคราม นายนากทหาร พระตำมระงิม ทหาร
จีน หลวงพิพิธ หลวงพิชัย ขุนจำเมืองเสือร้าย หมื่นทอง
หลวงพรหม ถือคาพังว แล้วจึงออกเที่ยวตรวจตรารบค่ายค้ำทาง
เข้าศึกจะเข้ามาแห่งใด ค่ายใด และ อ้ายเหล้าร้ายชื่อขุนจำเมือง
กว้าง กับทหาร ประมาณสามสี่คน ล้อมใต้ตะพาน วัตเนินเข้ามา
ใกล้ ค่ายหลวง ประมาณห้าหกวา จึงสั่งให้วางปืนพร้อมกัน
ถูกขุนจำเมืองกว้าง กับทหาร ทั้งปวง ซึ่งเค็ร ตามกัน นั้น ตก ตะพาน ลง
พร้อมกันตาย เป็นอันมาก จึง ครวสีให้ทหารจีนเข้าตะลุมบอน
พื้น แทะง ซ้ำศึก ทักค่าย อ้ายเหล้าร้ายล้ม ตายแตกหนีไป หมื่น
ทหารไล่ คึกคามไปทาง ประมาณ ๕๐ เส้น ๖๐ เส้น จึงให้ลั่น
ฆ้อง ชัยสัญญาณ เรียกพลทหาร เข้าค่ายให้พร้อม และหมื่นทหาร
ทั้งปวงเข้าไปในค่ายรุกเพลิงเผาชนแห่งหนึ่ง เก็บเอาเครื่องศาสตราวุธ
หิรัญสุวรรณ รัตนาธิญาหารครอยคริวเป็นอันมาก ครวสีให้
ยั้งอยู่ข้าง ทนถล่าวทหารให้มีกำลัง ณ เมืองระยองนั้น ช้านาน
ประมาณ ๗ วัน ๘ วัน

ครั้นฉนั้น... จึงสั่งให้ประชุมเสนาทหารนายทัพนายกองของไทย

จันทบุรีพร้อมกัน จึง คริสต์ ประภาษ ให้ปรึกษาว่าเราจะกระทำ
 การทั้งนี้ด้วยวิเสสาอาธรรม หามิได้ จะให้เป็นสุขมีประโยชน์แก่
 สมณพราหมณาประชาราษฎ์ทั้งปวง จึงจะเป็นเกียรติยศสืบไป และ
 เมืองจันทบุรีจะตั้งแก่กาลพินาศจุเมืองระยอง เห็นตุลัตว์ทั้งปวง
 จะเห็นผู้ใดมีอชฌาสัยจะให้ไปเจรจาโดยยุติธรรม ให้พระยา
 จันทบุรีอ่อนน้อมลงอย่าให้เกิดยทศสงคราม ได้ความเดือดร้อนแก่
 สมณพราหมณาประชาราษฎ์ได้นั้น จึงเสนาบดีนายทัพนายกอง
 ทั้งปวง ปรึกษาพร้อมกัน กราบบังคมทูลว่า เห็นแต่ นายบุญมี
 มหาทเล็ก นายบุญรอด แชนอ่อน นายบุญมาน้องเมียพระยา
 จันทบุรี สามคนนี้จะไ้ราชการ

ครั้น คริสต์ เห็นด้วยแล้ว จึงสั่งให้ไปตามคำปรึกษา จึง

นายเผือกฉนวน นักมาเขมร รัชอาสาพาข้าหลวง สามคนไป
 โดยทางชลมารค แต่ฉนวน... ไปหยุดอยู่ปากน้ำระยองใช้ไป
 ประมาณห้าวันถึงปากน้ำจันทบุรี ครั้นเพลารุ่งขึ้นเช้าจึงเข้าไป
 ทาพระยาจันทบุรี เจริญโดยธรรมราชประเพณีกระแสน้ำถึงนั้น

พระยาจันทบุรีมีความยินดี สั่งให้ขุนนางวางทำสัมมาการะ
 เลี้ยงดูโดยปกติยินดียอมด้วย ว่าอีก ๑๐ วันข้าพเจ้าจึงจะแต่งออกไป

รับเสด็จของทัพ เข้ามาณเมืองจันทบุรี จะไต่คิดราชการ
 แก่ ผมอพระมา ครั้นฉวัน... เพลาย้ายสามโมง จึงแต่งเรือย
 ลำหนึ่งมีพลกรรเชียงยี่สิบสรรพด้วยเครื่องอาวุธ พระยาจันทบุรี
 ลงเรือด้วยข้าหลวง ออกมาส่งณปากน้ำถึงที่เรือทอดอยู่นั้นแล้ว
 พระยาจันทบุรีพาข้าหลวง นายเผือก นักมา ขนบนศาลา
 เทพารักษ์ ชวนกันให้กระทำความสัตย์แก่กัน แล้วกลับแคลง
 มาถามว่า เราไต่ให้ความสัตย์เป็นมิตรสหายร่วมชีวิตกันแล้ว
 อย่าได้อำพรางกัน เหตุผลร้ายคือประการใด จึงบอกกล่าวแก่เรา
 แต่ตามจริงเถิด

ข้าหลวงจึงตอบว่า เราไต่เป็นมิตรร่วมชีวิตเดียวกันด้วยท่าน
 แล้ว จะสู้เสียชีวิตรักษาสัตย์ธรรมนั้นไว้มิให้เสีย ท่านอย่า
 ไต่แคลงใจเลย อันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งเรานี้มีพระราชชีวิต
 ปราบจากล่อลวง ถ้าจะมีราชบริหารตรัสสั่งใดแล้ว ก็เป็นสัตย์
 มิได้หวัคไหว ทั้งพระทัยสถิตอยู่ในพรหมวิหาร เพื่อจะให้
 เป็นพระพุทธชารมีสืบไป อันบุคคลผู้ใดมิได้คิดประทุษร้าย
 ก่อนแล้ว และจะได้เขียนเขียนพิ นันมิได้มีเลย ท่านจงตั้ง
 อกที่จิตอย่าให้จลาจล พระยาจันทบุรีก็มีใจยินดีสวามิภักดิ์ แล้ว
 ฝากเครื่อง ราชกระยาหารให้มาถวาย แล้วข้าหลวงก็ ออก จาก

ปากน้ำจันทบุรี วันหนึ่งถึงปากน้ำระยอง จึงเอาเนือความนั้น
กราบทูล ครั้นได้ทรงฟังก็มีพระวิจารณ์ราชดำริโดยรอบคอบแล้ว
ทรงพระม้วยสัดไว้ในพระราชหฤทัย ครั้นอยู่มาประมาณ ๑๐ วัน
ถึงปฏิญาณสัญญาแล้ว พระยาจันทบุรีจะได้มาหามิได้ ใช้ให้คน
เขาเข้าเปลือกบรรทุกเรือประมาณสี่เกวียน มาถวาย ณ เมืองระยอง
ครั้นฉวัน... นายบุญเรืองมหาตเล็ก ผู้รั้งขางละมุงคุมไพร่
๓๐ คนว่า พระมาไซ้ให้ถือหนังสือออกไปเมืองจันทบุรี ให้แต่ง
คอกไม้ทองเงินเข้าไปณโพธิ์สามต้น พระหลวงขุนหมื่นนายทัพ
นายกองแจ่งกันั้น มิได้ไว้ใจว่าเป็นพวกพระมาไซ้ พระมาไซ้ให้มา
กั้วยกลอุบายใช้ให้คิดตาม เราจะไว้ใจให้อยู่ในกองทัพเรามีได้
กั้วยเอาใจออกหากจากกรุงเทพฯ แล้ว และนายบุญรอดแขนอ่อน
กราบทูลจะขอนำเอาตัวไปประหารชีวิตเสีย ทรงพระกรุณาชอชีวิตไว้
จึงตรัสประภาษด้วยพระราชอุบายว่า พระมาศาล้อมกรุงครั้งนี้
ผู้ใคร่ทั้งใจเข้ากั้วยพระมานั้นหามิได้ แต่ถึงกาลแล้วหากจำเป็น
อนึ่งนายบุญเรืองผู้รั้งขางละมุง มิได้เป็นข้าไซ้เรามาแต่ก่อนเห็น
พอจะได้ราชการอยู่ แล้วราชการเมืองจันทบุรีก็ยังมี ผู้รั้ง
ขางละมุงกับพระยาจันทบุรี เป็นมิตรชอบกัน เราจะไซ้ให้เขา
หนังสือพระมานี้ไปถึงพระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรีก็จะยกกองทัพ

มารีย์เราเข้าไปทักท้วงการ ด้วยกัน ตามปฏิญาณสัญญา และ เรา
ได้แจ้งในความสัจย์สัจจิตนั้นด้วย

อนึ่ง พระมา ตัง อยู่ณเมืองธนบุรี และ ล้อม กรุงเพทฯ ได้มี
หนังสือขอก มา ถึง พระยาราชาศรีศรี พระยาราชาศรีศรีแห่ง
กองทัพลำเลียงอาหาร เข้ามา ช่วย ถึง ปากน้ำ พระมา ทำ อันตราย
สะกิดทางอ้อมไปมิถึง สิ้นเสบียงอาหาร แล้วกลับไป เห็นว่า
ความชอบเมืองพทโธมาศมีแก่กรุงอยู่ บัดนี้เราจะให้มีศฤงคาร
ไปให้พระยาราชาศรีศรี ยก พลทหาร เข้ามา ช่วย กันก็ พระมา ซึ่ง
ตั้งอยู่เมืองธนบุรี จึงจะเป็นความชอบแก่พระยาราชาศรีศรีสืบไป
นายทัพนายกองทั้งปวงเห็นชอบด้วย จึงให้แต่งตั้งศฤงคารออกไป
เมืองพทโธมาศ

ณวัน... เดือนสี่แรมค่ำศก... เมื่อเสด็จสถิตณเมืองระยองนั้น
หมู่ข้าพเจ้ามีตรซึ่งแตกไปจากเมืองระยอง ลัก ลอบ เข้า มา ลัก โศ
กระบือข้างม้าเนื้อ ๆ ไป จึง ตรัส ว่า เรากรุณา มัน ว่าเป็น ข้า ใน
ขัดทศเสมา จะใคร่ทะนุบำรุง จึงมิได้กระทำอันตราย มันก็มีได้
อ่อนน้อมยังจะคึกขระทุษฐูร้ายสืบไป ก็ เป็นผล วิบาก ยังเกิดเป็น
อาสัจย์อาชรรณ ฉะนั้น จะ ละ ไว้ มิ ได้ จึงกรีธาพลทหารยกออกจาก
เมืองระยองออกไปณบ้านกระแสดบ้านไร่บ้านคำบ้านตราแกลง ซึ่งอ้าย

ขุนรามหมื่นช่องตั้งอยู่นั้น ครั้นเพลอาษาโยคทรงเครื่องราชวิมลิต
 สำหรับบรมวงค์ยศสงคราม เสด็จนำพลทหารเข้าไล่กระโจมพ
 แดงยิง ยนใหญ่ ยนน้อย อ้ายเหล่าร้ายแตกกันไป และอ้าย
 ขุนรามหมื่นช่องหนีไปอยู่กับพระยาจันทบุรี จับได้ทหารหมื่นช่อง
 นายบุญมี บางเหย นายแทน นายมี นายเมืองพะมา นายสน หมอ
 นายบุญมี บุตรนายสน ครอบครว ช่าง ม้า ผู้คน โค กระบือ เกวียน
 ชั่ง อ้ายเหล่าร้าย ลัก เขาไปไว้แต่ก่อน เป็นอันมาก แล้วเสด็จ ยกพล
 นิกาย กลับมา ณ เมือง ระเบของ บำรุง ทแกล้วทหาร เครื่องศาสตรา
 วุธ ยนใหญ่ ยนน้อย เกล็ด กล่อม อาณา ประชา ราษฎร อันแตก
 ค่น ออก ไปอยู่ข้าง ใต้ เป็นอันมาก ก็เสด็จ ยับยั้ง ทำพระยา
 จันทบุรีอยู่ณข้าง

ครั้นวันเดือนสี่แรมสี่ค่ำศก... พระยาพิชัยและนายบุญมีไป
 ถึงปากน้ำพไทโมาศ จึงนำเอาศูภอักษร และผลของพระองค์
 อย่างฝรั่งขึ้นไปพระราชทาน และเจรจาตามศูภอักษรนั้น พระยา
 ราชาเศรษฐีก็มีความยินดี ว่าฤกษ์จะเข้าไปซัดตั้งด้วยจะมีทัน ต่อ
 เดือนแปดเดือนเก้าเดือนสิบ จึงจะยกพลทหารเข้าไปช่วยราชการ
 ครั้นวันอาทิตย์เดือนห้าแรมสี่ค่ำศก... ได้ศูภอักษรตอบ และ
 เครื่องราชบรรณาการมาถึงปากน้ำระยองวัน... นายบุญมี จึงนำ

เอาองไต่เรื่องทหารจีน เครื่องราชบรรณาการจีนทูลถวายณค่าย
ท่าประที

ลี้ศักราช..... พระราชดำริแล้วให้หาเสนาบดีนายทัพนายกอง
มาเฝ้าพร้อมกัน จึงประภาษว่า เราปรารถนาการครั้งนี้เสียชีวิต
เพราะกรรณาแก่สัตว์โลกซึ่งหาที่พำนักมิได้ และแผ่นดินจะไม่
จรจรล สมบูรณ์เป็นที่ตั้งพระศาสนาไต่เน เพราะปราศจากหลักคต
คือคนอาสาดีชยธรรม และบดินนายทองอยู่นกเล็ก ซึ่งตั้งอยู่
ณเมืองชลบุรี ประพฤติพาลทจริตคตยอองกระทำข่มเหงอาณา
ประชาราษฎร์ผู้หาที่พึ่งมิได้ บรรคามีน้ำใจรักดีจะมาพึ่ง เรานั้น
นายทองอยู่เป็นเสียนหนามคตยอองสะกัคคัตตัญจรคนทั้งปวงไว้ เรา
ควรจะไป สัองสอนทรมาณ นายทองอยู่ให้ตั้ง อยู่ตามทาง รวยคตยออง ก่อณ
สมณพวหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ จึง จะ ใด อยู่เป็นสุข เสนาบดี
นายทัพนายกองก็เห็นพร้อมกันตามพระราชดำริ

ครั้นณวัน...ศก... จึงสั่งให้ ยกพลทหารเสด็จพระราชดำเนิร ไป
ตามสถลมารคเสด็จประทับอยู่ณบ้านหนองมน ให้ทหารไปสอดแนม
คได้ เนอความว่า นายทองอยู่ให้เตรียม พลทหารค่าสตราวุธ
ใหญ่ณน่น้อยไว้พร้อม จึง ให้ พลทหาร เข้าไป หยค ประทับ ณ วัค
หลวงทาง โกลเมืองประมาณชยหนึ่ง จึง ให้ นายขญรอก แชนอ่อน

นายชนบ้านไซ้ ซึ่งเป็นสหายกับนายทองอยู่ เข้าไปว่ากล่าวโดย
 ยุติธรรม นายทองอยู่ก็อ่อนน้อมโดยดี นายบุญรอด นายชน
 จึงพานายทองอยู่นักเล็กเข้ามาเฝ้าฉวยทูลหลวง สวามิภักดิ์กระทำ
 ความสัตย์ถวาย แล้วก็ นำเสด็จให้เข้าไป ณ เมืองชลบุรี ประทับ
 อยู่แรมแรมคืน นายทองอยู่จึงนำเสด็จทรงช้างพระที่นั่ง นายทองมี
 มหาดเล็กถวายด้วย เลยขบถอดพระเนตรเมืองชลบุรี แล้วพา
 ขนหม่นกรมการมาถวายบังคม ทรงพระมหากรุณานายทองอยู่ให้
 เป็นพระยาอนรราชบุรีศรีมหาสมุทร ตั้งขนหม่นกรมการตามฐานา
 ศักดิ์เมืองชลบุรี แล้วพระราชทานกระบี่ขบถเงินหนึ่ง เสือแพรวเข้ม
 ขาขอกใหญ่ พันแดงคุมทองแก้ว เข็มขี้ทองประดับพลอยสาย
 หนึ่ง แล้วพระราชทานราโชวาทสั่งสอนว่า แต่ก่อนท่านประพฤติก
 การอันเป็นอาชกรรมทจจริตนั้น จึงละเสีย จึงประพฤติกุศล สุจริต
 ให้สมควรด้วยฐานาศักดิ์แห่งท่าน จะได้เป็นเกียรติยศสืบไปใน
 กัลปาวสาน จะเป็นพาสนาติดก็ตามไปในอนาคต แล้วจึงพระราช
 ทานเงินตราไว้สองซั้ว สำหรับสงเคราะห์แก่สมณพราหมณาจารย์
 ประชากรราษฎรผู้ยากไร้เข็ญใจ ซึ่ง ขี้ต สนด้วยเข้า ปลา อาหาร นั้น
 จึงตรัสสั่งพระยาอนรราชบุรีว่า ผู้ใดจงใจอยู่ในสำนักท่าน ท่านจง
 โอบอ้อมอารีเลี้ยงดูไว้ให้เป็นผล ถ้าผู้ใดมีน้ำใจสามภักดิ์ จะคิด

ตามเราออกไป ท่านจงอย่ามีน้ำใจอิริฉฉา จงมีปมทิตาปราโมทย์
 อย่าได้ขัดขวาง ช่วยส่งฉันนั้นออกไปให้ถึงสำนักแห่งเราอย่า
 ให้เป็นเหตุการณ้ประการใดได้ และท่านจงบำรุงบรรพทิศศาสนา
 อาณาประชาราษฎร์ให้ทำมาหากินโดยภูมิลำเนา อย่าให้มีโจร
 และผู้ร้าย เขี่ยคเขี่ยพิ แก่กันไว้ แล้วพระราชทานเงินตราแก่
 สัปเหร่อ ให้ขนซาก กเลวราก อันอดอาหารตาย นั้นเผาเสีย
 พระราชทานบิณฑุกทาน แล้วพระราชทานเงินตราอาหารแก่ยาจก
 วนิพกแก่เมืองชลบุรีเย็นอันมาก แล้วอุทิศกัลปนาพระราชทาน
 พระราชกุศลให้แก่หมู่เปรตไปในปรโลกนั้น เพื่อเป็นขั้จายแก่พระ
 พรมาภิเชกสัมโพธิญาณ ครั้นฉวัน.....ศก.....เสด็จกลับมาเมืองระของ
 ฝ่ายพระยาจันทบุรี ซึ่ง ถวาย สัตย์ปฎิญาณ ว่า จะมารับเสด็จนั้น
 จะไ้มา ตาม สัญญา หามิได้ กัวย ขุนรามหมื่นช่อง อัน เป็น คน
 อาสัตย์นั้น ขุนงว่ากล่าวให้คิดประทุษร้าย ตกแต่งขั้มค้าย
 คุประตหอรับเชิงเทิน ตระเตรียม โยธาทหาร สรรพทวย เครื่อง
 ศาตราวุธอันใหญ่บนน้อยเสร็จ แล้วจึงคิดขยายแต่งให้ พระสงฆ์ สัป
 ขนมาเชิญเสด็จเข้าไปในเมืองจันทบุรี แล้วจึงระดมรับพระองค์
 พระสงฆ์ สัปขามาทัน เสด็จไปเมืองชลบุรี พระสงฆ์นั้นก็
 ยังอยู่ท่าแถมเมืองระของ ครั้นเสด็จ มา ถึง เมืองระของ เพลาเข้า

จึงเข้าไปถวายพระพรตามเรื่องราวพระยาจันทบุรีใช้ให้มานั้น จึง
 ทรงพระดำริด้วยพระวิจารณ์ญาณอัน คัมภีร์ภาพ ก็ ทราบว่า กรรม
 นียมแล้วจึงทำให้เขียนไปตามเหตุนั้น ครั้นรุ่งขึ้นเพลเช้า จึงมี
 พระราชบริหาร ตำรัสด้วย นายทัพ นายกอง ทง ปวง ว่า พระยา
 จันทบุรีให้ พระสงฆ์ มารับ เรานี้ ใครจะเห็นร้ายดีประการ ไทข้าง
 นายทัพ นายกอง ปรีกษาพร้อมกัน แล้ว กรายทูล ว่า ข้าพระพุทธเจ้า
 ทงปวงเห็นว่า พระยาจันทบุรีคิดประทุษร้ายเป็นมั่นคง จึงตรัส
 ว่าเมื่อเหตุเป็นฉนั้นแล้ว ชอบจะไปหรืออย่าไปประการ ไท นายทัพ
 นายกอง พร้อมกัน กรายทูล ว่า ควร จะเสด็จพระราชดำเนินไป
 ด้วยจะได้ประโยชน์สองประการ ประการหนึ่งแม้ว่า พระยาจันทบุรี
 จะเสียดภัยคิดประทุษร้ายก็คิด จะไต่ทรมานให้เสียพยสอันร้าย
 ถ้าพระยาจันทบุรียังตั้งอยู่ในความสัจ ก็จะได้พระราชทานราโชวาท
 สรรสอนให้ตั้ง อยู่โดยยุติธรรม ก็จะเป็น อก สมณพราหมณ์ อาณา
 ประชาราษฎรทงปวงจะได้ เป็น อายพระศาสนาสืบไปในอนาคตสมัยนั้น
 ครั้นฉนั้นพฤหัสถ์ก็ศก... เพลาเช้า อชญาโยคยาม พฤหัสถ์ก็
 ตรัสให้ยกพลนิกายสรรพด้วย เครื่อง สรรพาวุธ ออกจาก เมือง ระวังของ
 พระสงฆ์ สรรูป นำเสด็จ มาประทับที่อันแรมโดยระยะทางห้าวันถึงตำบล

ย้ายบางกระหิวแหวน ครั้นฉวันจันทร์ก็... จึงยกไปใกล้เมืองจันทบุรี

ฝ่ายพระยาจันทบุรี จึงให้หลวงปลัดยกขบวนหมันมื่อ ออกมานำทัพคิดเป็นอุบายจะให้กองทัพหลวงเลี้ยวไปข้างทางใต้เมืองจะให้ข้ามน้ำไปปากตะวันออก แล้วจะยกพลทหารออกโจมตีเมื่อข้ามนานน ครนตรีสัทรายจึงให้นายบุญมีมหาเสวก ขึ้นมาควงไปห้ามทหารกองหน้ามิให้ไปตามทางหลวงปลัดนั้น ให้กลับมากตามทางขวาตรงเข้าประตทำช้าง เสด็จประทัย พล ค่ายล วัตแก้วริมเมืองจันทบุรี จึงให้พลทหารตั้งกองทัพล้อมรอบพระวิหารวัดแก้ว ซึ่งเสด็จประทัยอยู่นั้น

ฝ่ายพระยาจันทบุรี ก็ให้พลทหารข่นประจักษ์รักษาหนาทแล้ว จึงใช้ขุนพรหมธิบาลผู้ เป็น พระท้ายนา นายเดิม นายแก้วแขก ทำมรวงพอน นายเม้งแขก ออกมาต้อนรับเชิญเสด็จเข้าเมือง จึงตรัสว่าพระยาจันทบุรีให้มาเชิญเราเข้าไปนั้น เห็นไม่ต้องตามประเวณัธรรม ด้วยเหตุว่าผู้น้อย ควรจะกระทำสัมาคารวะต่อผู้ใหญ่ จึงจะชอบเป็นมงคลแก่ตัว และจะให้เราเป็นผู้ใหญ่เข้าไปหาทำอันเป็นผู้น้อยก่อนนั้น มิยังควรเป็น มงคลแก่ พระยาจันทบุรี เลยเรายังไม่เข้าไป ก่อนให้พระยาจันทบุรีออกมาหาเรา เราจะได้แจ้ง

๓ นึกความซึ่งซัดซ้อในใจเรา ด้วยขุนรามหมื่นช่องอันเป็นข้าพเจ้ามิตร
 เราเข้าไปอยู่ด้วยพระยาจันทบุรี จะทำให้เราทั้งสอง มีน้ำจิตพิโรธ
 แคลงกัน แม้นพระยาจันทบุรีจะมีออกมาหาเราก็ดี จงส่งแต่
 ขุนรามหมื่นช่องออกมากระทำความสัตย์แก่เราแล้ว เราจะเข้าไป
 ไปด้วยมิได้แคลง เราคงเมตตาจិតรักเอ็นดูพระยาจันทบุรี
 ประทუნ้องในอุทรเดี๋ยวนี้แห่งเรา ถึงพระยาจันทบุรีจะทำร้าย
 แก่เรา เราก็มิได้คอบแทน จะรักษาเมตตาธรรมนั้นไว้ ด้วย
 พระยาจันทบุรีมิได้มีพิโรธอันใดกันกับเรา แล้วพระราชทานเงิน
 แก่ขุนพรหมธิบาล ขุนพรหมธิบาลก็กลับเข้าไปว่ากล่าวตาม
 คำสั่งนั้น พระยาจันทบุรีจึงใช้ให้พระท่ามวงพอนกับคนมีชื่อเอาของ
 เสวยมาถวายให้พระสงฆ์สี่รูปซึ่งนำเสด็จมานั้น ออกมาถวายพระพร
 ว่า พระยาจันทบุรีให้เสด็จเข้าไป ครั้นอยู่ในเมืองจันทบุรีนี้
 ไม่มีขบถวาทะไรแล้วหรือจึงใช้สมณะ แล้วจึงมีพระราชบริหาร
 คำสั่งแก่พระสงฆ์ว่า ความนี้โยมก็ได้ส่งไปแก่ขุนพรหมธิบาล
 แล้ว ขอผู้เป็นเจ้าจงไปบอกแก่พระยาจันทบุรีว่า อ้ายขุนราม
 หมื่นช่องเป็นข้าพเจ้ามิตรแก่ข้าพเจ้า บิดของพระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรี
 หนักแก่ความระพวงเอาถ้อยคำอ้ายเหล่านี้ ก็จะไม่เสียทศกรเอ็นดูกัน
 ถ้าและพระยาจันทบุรีคงอยู่ในสัตย์ไมตรี ก็จงส่งขุนรามหมื่นช่อง

ออกมากระทำความสัจย์เสียเถิก พระสงฆ์ก็ถวายพระพรลามาวัว
 แก่พระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรีจึงใช้หลวงปลัด ออกมาทูลว่า
 พระยาจันทบุรีจะมีได้คงอยู่ในสัจย์สวามิภักดิ์นั้นหามิได้ จะใคร่ส่ง
 ขนรามหมื่นช่องออกมาอยู่ แต่ขนรามหมื่นช่องกลัวพระราชอาชญา
 ทั่วยุทวน เป็นคนผิดจะออกมามิได้ จึงตรัสว่าพระยาจันทบุรีมี
 ได้คงอยู่ในสัจย์แล้ว เห็นว่าขนรามหมื่นช่องจะช่วยของกันเมือง
 ไร่ได้ก็ให้เร่งตกแต่งบ้านเมืองไว้ให้มั่นคงเถิด เราจะตีเอาให้ได้

แล้วจึงตรัสสั่งโยธาทหารทั้งปวงให้หุงอาหารรับพระราชทาน
 แล้วเคลื่อนสิ่งให้สาตเททบก้อยหม้อเข้าหม้อแกงเสียดสิ้น ใน
 เพลากลางคืนวันนี้จะเข้าตีเอาเมืองจันทบุรีให้ได้ไปกินเข้าเอา
 ในเมือง ถ้ามิได้ก็ให้ตายเสียด้วยกันจงพร้อมกันทีเดียว

ครั้นถวันอาทิตย์ ๗ ค่ำ ศักราช ๑๑๒๙ บกนนพศก เปลา
 สามยาม เป็นยามเสาร์ ปลอดภัย พระสงฆ์ให้ยกทัพย้ายหน้าต่อทิศ
 อีสานเข้าตีเมืองจันทบุรี จักรทหารไทยจีนลอบเข้าไปประจำด้านอยู่
 ทุกด้าน เพลาระเข้าอย่าให้ไหว้องชนกัน ถ้าเข้าได้แล้วให้
 ไหว้องชนพร้อมกัน จึงทรงช้างพระที่นั่งพงศบริษัทรชบเข้าทะเลาย
 ประตูเมือง โยธาทหารซึ่งรักษาประตูและล้อมเชิงเทินนั้น ยิงบน
 ใหญ่่น้อยทุกแห่งท่าสน จะได้ถูกต้องโยธาผู้ใดผู้หนึ่งนั้นหามิได้

ลวกทั้งข้างพระที่นั่งไป ความข้างจึงเกี่ยว พงศิรขัญชรให้ถอย
ออกมา ทรงพระโกรธเงอพระแสงจะลงพระราชอาชญานายท้าย

ข้าง นายท้ายข้างขอพระราชทานโทษได้ จึงทรงพระแสงกริช
แกงพงศิรขัญชรขับเข้าทะเลสาบประตูเมืองพังลง ทหารหน้าข้าง

ลวกเข้าไปได้ ให้ให้ร้องขึ้นพร้อมกันครพระราชนาตัญญาไว้นั้น

ฝ่ายทหารซึ่งอยู่รักษาประตูและหน้าทเชิงเทินนั้น แดกคน
หนีออกจากเมือง พระยาจันทบุรีพาบุตรภรรยาลงเรือไปปากน้ำ

พุกไธมาศ พลโยธาทหารไทยจีนเข้าไปจับได้ครอบครว หิริญ
สุวรรณวัต ถา อัญญาหารบน ำรง มณฑกนกกลัศคายศิลาสุวรรณพอรู

ทั้งปวงเป็นอันมาก ก็เสด็จขยับอยู่ณเมืองจันทบุรี

ฝ่ายหลวงนายศึกก็เป็นเชื้อแซก ออกไปราชการณเมืองจันทบุรี
แต่ก่อนทัพพระมอ ยังไม่มา ล้อมกรุงเทพมหานครนั้น ยังค้าง

อยู่ในเมือง จึงมาเฝ้าถวายตัวเป็นข้าราชการสัไป ก็โปรดเลี้ยง
ไว้ด้วยเป็นข้าราชการเก่า รัชชนยธรรมเนียมจะไต้ปรักรักษาราชการ

งานทั้งปวง แล้วจึงทำที่ฐานันดรตำแหน่งผู้ใหญ่และผู้น้อย แก่
ผู้มี ความชอบตามสมควรแก่ คุณานรปถวันทกนายน แล้วโปรด

พระราชทานบำเหน็จรางวัลสิ่งของทองเงินต่างๆ แจกทั่วกันแล้ว
จึงเสด็จกำเนรทัพจากเมืองจันทบุรี โดยทางสถลมารคยกออกไป

เมืองตราข ค่ำรัสให้พระรามพิชัยกับหลวงราชวรินทร์เป็นแม่กอง
ทัพเรือ เรือประมาณห้าสิบลำยกไปทางทะเล ขณะเมื่อเสด็จยกตรา
ทัพยกยกไปครั้งนั้น ค่ายเคชขารมีบันดาลฝนตก เจ็ดวัน เจ็ดคืน
ตามระยะทางไป จนบรรลุดัง เมืองตราข เกิดภัย กล่อมอาณาประชา
ราษฎรให้ได้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วได้ทราบข่าวว่า สำเภาจีนลูกค้ามา
ทอดอยู่ ณ ท้องทะเล หน้าปากน้ำเมืองตราข เป็นหลายลำ จึงให้
ข้าหลวงไปหาตัวนายสำเภาเข้ามาโดยดี และนายสำเภาซัดแข็ง
ไม่มา กลับต่อรบยิงเอาเรือข้าหลวง ข้าหลวงกลับเข้ามากราบทูล
ก็ทรง พระพิโรธ จึงเสด็จลงเรือใหญ่ ยกกองทัพเรือออกไปล้อม
ไว้ คนหนึ่ง พวกจีนนายสำเภายังไม่อ่อนน้อม ครั้นเพลารุ่งเช้าจึง
ตรัสสั่งนายทัพนายกองให้ยกเข้าตีสำเภา พวกจีนต่อรบยิงปืนโต้
ตอบกันอยู่ประมาณถึงวัน พลข้าหลวงบนจีนสำเภาได้ไล่ฆ่าฟันจีน
บนสำเภาตายเป็นหลายคน พวกจีนลูกค้าก็พ่ายแพ้ เก็บได้ทรัพย์
สิ่งของทองเงินและผ้าแพรเขื่อนขันธ์มาก และจีนเจียมผู้เป็นใหญ่
กว่านายสำเภาทั้งปวง ก็อ่อนน้อมยอมสวามิภักดิ์นำเอาบุตรหญิง
คนหนึ่งมาถวาย ในวันนั้นก็เสด็จกลับมาณเมืองจันทบุรีโดยทาง
ทะเล ทรงขยิบยังอยู่ต่อเรือรบณเมืองจันทบุรีประมาณสามเดือน ได้
เรือร้อยลำเศษ

ฝ่ายข้างกรุงเทพมหานคร เมื่อกองทัพพะม่ายกกลับไปแล้ว

จึงพระนายกองผู้รักษากรุง ก็ใช้คนให้ไปเที่ยวค้นหาพระเจ้า

แผ่นดินทกแห่งทุกตำบล จึงไปพบที่สมทมิไม้ใกล้บ้านจิกชก

อาหารมิได้เสวยถึงสี่สิบสองวัน คนทั้งนั้นจึงหามพระองค์

มาลงเรือรบขึ้นไปณค่ายโพธิ์สามต้น พอลงก็ตั้งขุนยี่สิบพระชนม์

และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ อยู่ในราชสมบัติ

เก้าปี เสียพระนคร

รวมสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเสวยราชสมบัติในกรุงเทพมหา

นครศรีอยุธยา นั้น ตั้งแต่สมเด็จพระเจ้าอู่ทองเป็นปฐมแรกสร้าง

กรุงเทพมหานครนั้น ทรายเท่าถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่ง

สุริยามรินทร์เป็นพระองค์สุดท้าย เสียกรุงเทพมหานครศรีอยุธยา

นี้ยกศิษย์ได้สามสิบสี่พระองค์ด้วยกัน และอายุพระนครตั้งแต่

แรกสถาปนาในคักราช ๗๑๒ ขนานไทศก ทรายเท่าจนเสียใน

คักราช ๑๑๒๘ ขกุนนพคกนั้น คิดอายุพระนครได้ ๔๑๖ ปี โดยกำหนด

ฝ่ายพระนายกองจึงให้เชิญพระศพไปฝังณโคกพระเมรุที่ถวาย

พระเพลิงในพระนครนั้น ต่อจัดแจงการบ้านเมืองรียบคายแล้ว จึงจะ

คิดการถวายพระเพลิง

ขณะนั้นแต่บรรดาประชาชนทั้งหลาย

ซึ่งหนีพม่าเหลืออยู่

นั้น ต่างคนต่างคุมสมัครพรรคพวกครอบครัวอยู่เป็นพวกเป็นเหล่า
 ผู้ใดที่มิยอม เช่น แข็ง กิ่ง ทั่ว เป็นนายชุมนุม ส่องสมัครของผู้นั้น
 ครอบครัวเป็นอันมากตั้งชุมนุมอยู่แห่งหนึ่ง แต่ชุมนุมตั้งอยู่ตง
 ในจังหวัดแขวงกรงและแขวงหัวเมืองและสวน และหัวเมืองอิน
 ฝายเหนือฝายใต้ เป็นอันมากหลายแห่งหลายตำบล จัดสันด้วยเข้า
 ปลาอาหารและเกลือไม่มีจะกิน ต่างรยพุ่งชิงอาหารแก่กัน ชุมนุม
 ยกไปตั้งชุมนุมนั้น ชุมนุมนั้นยกไปตั้งชุมนุมโน้นต่อกันไป ที่
 นายชุมนุมไหนเข้มแข็งก็มีชัยชำนะ และเกิดฆ่าฟันกันเป็นจลาจล
 ไปทั่วทั้งแผ่นดินในเขตต์แดนแคว้นสยามประเทศ เหตุว่าหา
 เจ้าแผ่นดินระปกครองมิได้เหมือนดั่งสัจฉกรกัลย์ และทพภิก
 ขันกรกัลย์ และพระราชวงศานุวงศ์ซึ่งเหลืออยู่ พระมามีได้เอาไป
 นั้น ตกอยู่ณค่ายโพธิ์สามต้นกัมข่าง ที่หนีไปเมืองอนนทกัมข่าง
 และเจ้าฟ้าสิริยาหนึ่ง เจ้าฟ้าพิณทวาทหนึ่ง เจ้าฟ้าจันททวาทหนึ่ง พระ
 องค์เจ้าฟักทองหนึ่ง ทั้งสี่พระองค์นี้ เป็นราชบุตรพระพทธเจ้า
 หลวงในพระบรมโกศ และเจ้ามิตรบุตร กรมพระราชวังหนึ่ง
 หม่อมเจ้ากระจาดบุตร กรมหมื่นจักรสุนทร หนึ่ง หม่อมเจ้ามณ
 บุตร กรมหมื่นเสด็จกต หนึ่ง หม่อมเจ้าฉิมบุตร เจ้าฟ้าจิดหนึ่ง
 เจ้าภังกรกษัตริย์พระนายกองณค่ายโพธิ์สามต้น อนึ่งพระองค์เจ้า

ภายที่มขร ส้มเค็ญ พระอัยภานัน พวกข้าไทยพาหน่อออกไป
 ณเมืองจันทบุรี เจ้าตากก็ส่งเคราะห์รับเลี้ยงไว้ และเจ้าจัญ
 เจ้าศรีสังข์บุตรกรมพระราชวังนน หน่อออกไปอยู่เมืองพุทไธมาศ
 อนงขุนนางข้าราชการซึ่งเหลืออยู่นั้น ทักตอกอยู่กับพระนายกองก็
 มขาง ทนไปอยู่หัวเมืองเหนือใต้ต่าง ๆ ก็มีบ้าง และนายสุต
 วจิตตามหากเล็กนั้น หน่อออกไปสำนักอยู่ณเมืองชลบุรี ครั้นรูข่าว
 ว่าเจ้าตากออกไปตั้งอยู่ณเมืองจันทบุรี จึงพาพรรคพวกยาวไพร่
 เกริบกออกไปเข้าพึ่งอภัยด้วยเจ้าตาก เจ้าตากก็รับไว้เลี้ยงตั้งเป็น
 พระมหามนกร เพราะรู้จักคุ้นเคยกันมาแต่ก่อนกรุงยังไม่เสียนั้น
 ในขณะนั้นหัวเมืองตั้งตัวเป็นเจ้าชนอกหลายตำบล คือเจ้าพระ
 ษาพระพิษณโลกเรือง ก็ตั้งตัวเป็นเจ้าชนอกตำบลหนึ่ง และพระ
 สังฆราชาเมืองสว่างคบุรี นามเดิมชื่อมหาเรณ ชชาติภูมิเป็นชาว
 เหนือ แต่ลงมาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอยู่ณกรุง ใต้เป็นที่พระพา
 กุลเดรราชาคณะอวัศศิริโยธยา ภายหลังทรงพระกรุณาโปรด
 ให้ตั้งขึ้นไปเป็นที่พระสังฆราชาณเมืองสว่างคบุรี แต่ครั้งแผ่นดิน
 พระพุทธเจ้าหลวง และมีสมัครพรรคพวกผู้คนนับถือมาก ครั้นรู
 ว่ากรุงเสียแก่พม่าแล้ว จึงล่องลุ่มผู้คนเข้าด้วยเป็นหลายเมือง

ทักษิณบุตร ส้มเตี๊ยะ พระอภัยมณี นั้น พวกข้าไทยพาหนีออกไป
 ณเมืองจันทบุรี เจ้าตากก็ส่งเคราะห์ภัยเสียทีไว้ และเจ้าชัย
 เจ้าศรีสังข์บุตรกรมพระราชวังนั้น หนีออกไปอยู่เมืองพทไธมาศ
 อนึ่งขุนนางข้าราชการซึ่งเหลืออยู่นั้น ทักทออยู่กับพระนาคองค์
 มียาง ทหนีไปอยู่หัวเมืองเหนือใต้ต่าง ๆ ก็มีบ้าง และนายสกล
 จินตามหากเล็กนั้น หนีออกไปสำนักอยู่ณเมืองชลบุรี ครั้นรู้ข่าว
 ว่าเจ้าตากออกไปตั้งอยู่ณเมืองจันทบุรี จึงพาพรรคพวกข่าวไพร่
 เกริบกออกไปเข้าพึ่งอยู่ด้วยเจ้าตาก เจ้าตากก็รับไว้ช้อยเลี้ยงตั้งเป็น
 พระมหามนตรี เพราะรักกันเคยกันมาแต่ก่อนกรุงยังไม่เสียนั้น
 ในขณะนั้นหัวเมืองตังตวัเป็นเจ้าชนอกหลายตำบล คือเจ้าพระ
 ยาพระพิษณุโลกเรือง ก็ตังตวัเป็นเจ้าชนอกตำบลหนึ่ง และพระ
 สังฆราชาเมืองสว่างคบุรี นามเคิมช่อมหาเรือน ชาตภูมิเป็นชาว
 เหนือ แต่ลงมาเล่าเรียนพระไตรปิฎกอยู่ณกรุง ใต้เป็นที่พระพา
 กุลเถรราชาคณะอยู่วัดศรีโฆธยา ภายหลังทรงพระกรุณาโปรด
 ให้ตังตวัไปเป็นที่พระสังฆราชาณเมืองสว่างคบุรี แต่ครั้งแผ่นดิน
 พระพุทธเจ้าหลวง และมีสมัครพรรคพวกผู้คนนับถอมมาก ครั้นรู้
 ว่ากรุงเสียแก่พม่าแล้ว จึงส่งสมัครผู้คนเข้าทวยเป็นหลายเมือง

ทังตัวซันเป็นเจ้าอกคำบลหนิง แต่ทาสักออกเป็นคฤหัสถ์ไม่ คง
 อยู่ในเพศสมณะแต่หนึ่งหมื่นผัวแดง คนทังปวงเรียกว่าเจ้าพระฝาง
 บรรดาเจ้าเมืองกรมการหัวเมืองผายเหนือ ตังแต่เหนือพระพิษณุโลก
 ซันไป ก็กลัวเกรง นยถออยู่ในอำนาจทังสิน และเมืองเหนือ
 ครองนนมเจ้าซันสองแห่ง แบ่งแผ่นดินออกเป็นสองส่วน ตังแต่เมือง
 พระพิษณุโลกลงมาจนถึง เมืองนครสวรรค์ก็ยกแควปากน้ำโพ นั้น เป็น
 อาณาเขตคข้างเจ้าพระพิษณุโลก ตังแต่เหนือเมืองพระพิษณุโลก
 ซันไปจนถึง เมืองนาป่าตกระ ทัง แตน ลาว ก็ยกแควแม่น้ำปากพิง นั้น
 เป็นอาณาเขตคข้างเจ้าพระฝาง เจ้าพระฝางตั้งแตงนายทัพนายกอง
 แต้พันสังฆ ทังสิน คือ พระครูศิรमानทหนิง พระครูเพ็ชร
 รตนหนิง พระอาจารย์จันทร์หนิง พระอาจารย์ทองหนิง พระ
 อาจารย์เกิดหนิง แต่ล้วนเป็นอลัชชีมิได้ละอายแก่ข้าบ้ทงนั้น แล้ว
 จักแจงกองทัพยกลงมาตีเมืองพระพิษณุโลก ทังค่ายล้อมเมือง
 ทังสองฟากนา และเจ้าเมืองพระพิษณุโลกยกพลทหารออกต่อรบ
 เป็นสามารถ ทัพฝางจะหิักเอาเมืองมิได้ แต่รบกันอยู่ประมาธ
 หกเดือน ทัพฝางก็พากันเลิกกลับไปเมือง
 ผายแผ่นดินข้างบกยไต ก็มีเจ้าซันอกคำบลหนิง คือเมือครั้ง
 กรุงยังไม่เสียนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาราษฎร์ภูวดีออก

ไปครองเมืองนครศรีธรรมราช ให้หลวงนายสิทธิออกไปเป็นพระปลัด
 และเจ้าพระยานครศรีธรรมราชนั้นถูกอุทธรณ์ต้องถอด กลับเข้ามา
 ณกรุง จึงไปทูลให้พระปลัดว่าราชการเมืองอยู่ ภายหลังยังหาได้
 ทงเจ้าเมืองไม่ ครั้นพระปลัดรู้ข่าวว่ากรุงเทพมหานครเสียแก่พม่า
 ทาพระเจ้าแผ่นดินมิได้แล้ว จึงกึ่งตัวขึ้นเป็นเจ้าครองเมืองนคร
 ศรีธรรมราช คนทั้งหลายเรียกว่า เจ้านครมีอาณาเขตต์แผ่ไปฝ่าย
 ข้างนอกถึงแดนเมืองแขก ข้างในถึงเมืองชุมพรเมืองปะทิว แบ่ง
 แผ่นดินออกไปอีกส่วนหนึ่ง และราษฎรทั้งหลายในหัวเมืองบกยได้
 ฝ่ายตะวันตก ก็นับถืออยู่ในอำนาจเจ้านครทั้งสิ้น แล้วตั้งแต่ง
 ขุนนางตามตำแหน่งเหมือนในกรุงเทพมหานครนั้น
 ฝ่ายเจ้ากรมหมื่นเทพพิพิธ กับพระยารัตนาธิเบศร์ และ
 ขุนนางซึ่งหนีออกไปจากกรุงเทพเป็น หลายนายพาสัมภักดิ์พรรคพวก
 ไฟว์พลครอยคริวหนีพม่าไปแต่เมืองปราจีน ขนทางด่านช่องเรือแตก
 ไปลงเมืองนครราชสีมาแต่ครั้งกรุงยังไม่เสียนั้น ไปตั้งอยู่ณด่าน
 โคกพระยา พอพระยารัตนาธิเบศร์ บัญลงถึงแก่กรรม กรม
 หมื่นเทพพิพิธก็กระทำการปลงศพในที่นั้น

ฝ่ายพระพิมลสงครามเจ้าเมืองนครนายก กับหลวงนรินทร์
 พาไฟว์พล และ ครอยคริว ชายหญิง ประมาณ สามร้อย หนีพม่าไปทาง

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

เขาพระนโมโย ชนไปเมืองนครราชสีมา ไปตั้งอยู่ณตำบลบ้านจันทิ
และพระยานนครราชสีมาเป็นอธิบดีอยู่แต่ก่อน จึงใช้ทหารให้ลง
มาลวงฆ่าพระพิมลสงครามก็หลวกราชวินทร์เสีย กวาคัดอัน
ผู้คนครอขครวเข้าไปไว้ในเมืองเสยสัน
ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธจึงให้หลวงมหาพิชัย และนายทองคำ
นำเอาหมวกฝรั่งหนึ่ง เสือกระบวนเงินหนึ่ง ผ้าเกยวลายสองผืน
ไปประทานพระยานนครราชสีมา ครั้นอยู่มาประมาณสองสามวัน
จึงหลวงพลกรมการออกมาเฝ้า กรายทูลว่าพระยานนครราชสีมา
เกลดที่ เขมร สร้อย จะให้ ออก มา จับ พระองค์ เจ้าส่งลงไป ณกรุงเท
มมหานคร กรมหมื่นเทพพิพิธตกพระทัยคิดการจะหนี และหม่อมเจ้า
ประยงผู้บุตรไม่เห็นด้วยก็ทูลห้ามไว้ แล้วทูลขอเงินตราห้าชั่ง
กับผ้าานักสิบพับ นำเอาไปเที่ยวแจกปันพระนายบ้านสิบสองตำบล
เกลดกล่อมคนพวกชาวบ้านมาเข้าด้วย โทคนสร้อยห้าสิบเศษ
ครั้นถึงณวันพุธเดือนสิบขันธ์สิบห้าจอกจอก กรมหมื่นเทพ
พิพิธ จึงให้ หม่อมเจ้า ประยง กับ หลวง มหาพิชัย หลวง ปราย คุมไพร่
สามสิบเศษ กับ พวก ชาวบ้าน ชึ่ง เข้า มา ด้วย นั้น ยก ลอบ เข้า ไป
ล้อมอยู่ในเมือง พอรุ่งขึ้นเป็นวันพระสิบห้าค่ำ พระยานนครราชสีมา
ไม่ทันรู้ตัวจะออกมาทำบุญทั่วทิศกลาง ก็ยกกรูกันเข้าไปล้อมจน

เป็นเจ้าเมืองนครราชสีมา และพระพิมายนั้นวิกไคร่นับถือกรม
หมื่นเทพพิพิธว่า เป็นวงศ์ราชตระกูลช่วยทำนุบำรุงไว้ ครั้น
รู้ข่าวว่ากรุงเสียแก่พม่าแล้ว พม่ากวาดเอา พระราชวงศ์
วงศ์ ไชยเสน จึงยกกรมหมื่นเทพพิพิธขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบ
พระราชวงศ์ พระเจ้าแผ่นดินต่อไป เรียกว่าเจ้าพิมาย เจ้าพิมายจึงตั้ง
พระพิมายเป็นเจ้าพระยาศรีสวัสดิ์วงศ์ผู้สำเร็จราชการ ตั้งนายสาบุดร
ผู้ใหญ่ เป็นพระยามahamantri ตั้งบุตรผู้น้อย เป็นพระยาวรวงศา
ธิราชเรียกว่าพระยาน้อย

ในขณะ เมื่อกรุงเสียแล้วนั้น พวกข้าราชการและเชือก
ผู้คิดกรุง หนีขึ้นไปอยู่ กับพระเจ้าพิมายเป็นอันมาก จึงไประคัง
ให้ เป็นขุนนาง ผู้ใหญ่ ผู้น้อย ตามสมควรแก่คุณาบริษั แต่ยังไม่
ครบตามตำแหน่งนี้ และเจ้าพระยาศรีสวัสดิ์วงศ์ จึงคิดกับบุตรทั้ง
สองว่า จะจับหลวงแพ่งเจ้าเมืองนครราชสีมาฆ่าเสียให้ สิ้น เลียน
หนาม ขณะนั้นหลวงแพ่งทำบุญให้มีละคร เจ้าพระยาศรีสวัสดิ์วงศ์
กับพระยาทั้งสองบุตร รู้ จึงพาทหารซ่งม ผมอสืบคนกับไพร่พล
หาร้อยยกจากเมืองพิมายมาถล่มเมืองนครราชสีมา ฝ่ายหลวงแพ่ง
ไม่ทันรู้ตัวว่าเขาคิดร้าย ไว้ใจอยู่ว่าเป็นมิตรกัน และพระยา
ทั้งสามก็เขานเกลศครตัวกันกับหลวงแพ่ง ครั้นใด ที่เจ้าพระยา

ศรีสุริยวงศ์ก็พินหลวงแพ่ง พระยามหามนตรีพนายแก่น พระยา
 รวงคำอิราชพนายยืนตายทั้งสามคน พวกทหารเมืองพิมายก็ฆ่า
 พนทหารเมืองนครราชสีมาตายเป็นอันมาก เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์
 ให้พระยารวงคำอิราชตั้งอยู่ณบ้านจอหอ รักษาเมืองนครราชสีมา
 แล้วเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และ พระยามหามนตรี ก็ กลับไปยัง
 เมืองพิมาย ตั้งเกลี้ยกล่อมผู้คนบำรุงอาณาประชาราษฎร์ และ
 ทเกล้าทหารให้ มีกำลัง สมบูรณ์บริบูรณ์ และอาณาเขตต์เมือง
 พมายก็แบ่งออกเป็นส่วนหนึ่ง ตั้งแต่แขวงหัวเมืองตะวันออกฝ่าย
 ครอบไปจนกระทั่งถึงแดนกรุงศรีสัตนาคนหุต • และกรุงก็มีพระราชพิธี
 ฝังใต้ลงมาถึงเมืองสระบุรีตลอดตำนานแคว้นป่าสัก และแผ่นดิน
 ครองนั้นแบ่งออกเป็นหลายส่วนหลายเจ้า ข้างฝ่ายเหนือก็เป็นสอง
 ส่วน คือเมืองพระพิษณุโลกส่วนหนึ่ง เมืองสว่างคบุรีส่วนหนึ่ง
 ข้างฝ่ายใต้ ก็เป็นสองส่วน คือเมืองจันทบุรีฝั่งทะเลฟากตะวันออก
 ออกส่วนหนึ่ง เมืองนครศรีธรรมราชฝั่งทะเลฟากตะวันตกส่วนหนึ่ง
 ข้างฝ่ายคอคอคันตะวันออกนั้น คือเมืองพิมายส่วนหนึ่ง และ
 แผ่นดินส่วนกลาง เป็นของพระนายกองโพธิ์สามต้นส่วนหนึ่ง เป็น
 ทกแดนหกเจ้าด้วยกัน

ในขณะนั้นฝ่ายเจ้าตาก

ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองจันทบุรีต่อเรือรบ

สำเร็จได้ ทราบข่าวว่ากรุงเทพมหานครเสียแก่พระม่าแล้ว สมณ
 พรหมณาจารย์ และราชตระกูลสุริยวงศ์ เสนาอำมาตย์ ประชา
 ราษฎรถึงซึ่งพินาศินียหาย พระม่ากวาดเขาไปเป็นอันมาก ที่เหลือ
 อยู่ก็ ได้รับความทุกข์ลำบากอดอาหารล้มตาย และฆ่าฟันกันทุกแห่ง
 ทุกตำบล เพราะหาพระเจ้าแผ่นดินมิได้ พระม่าตั้งพระนายกอง
 วั้รุ่งกรุงรัตนนคร บรรดาหัวเมืองทั้งปวงก็คิดกำเริบก่อเกิด
 อหิงการ ตั้งตัวเป็นเจ้าขึ้นเป็นหลายเมือง แผ่นดินแย่งออกเป็น
 หลายส่วน เกิดลาภรบพุ่งกันเป็นหลายพวก และสมณ
 พรหมณาไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ ได้รับความเดือดร้อนหาที่พึ่งมิได้ ทรง
 พระดำริจะปรายยุคเชิญซึ่งเป็นจลาจลให้สงบราบคาบ และจะก่อ
 กู้กรุงเทพมหานครให้คืนคงเป็นราชธานี มีพระราชอาณาเขต
 ปกแผ่ไปเป็นแผ่นดินเดียว ทั้งจังหวัดแคว้นแคว้นแดนสยามประเทศ
 เหมือนดังเก่า จึงดำรัสสั่งนายทัพนายกองทั้งปวง ให้ตรวจ
 เตรียมเรอรวบครบด้วยพลโยธาสรรพอาวุธปืนใหญ่น้อย และเรือ
 ลำเลียงเสบียงอาหารให้พร้อมเสร็จ แล้วตั้งข้าหลวงเดิมผู้
 มีความซื่อซื่อครองเมืองจันทบูรและเมืองระยองทั้งสองหัวเมืองนั้น
 ครั้นถึงณเดือนสิบเอ็ดยกปีนั้นพลคนนั้น จึงเสด็จยาตราพล
 ทัพเรือร้อยลำเศษ พลทหารประมาณห้าพันยกจากเมืองจันทบูร

มาทางทะเลได้ทราบข่าวว่า พระยาอนุราชเจ้าเมืองชลบุรี กับหลวง
 พล ขุนอินเชียง มิได้ละพยสอรัย กลับกระทำโจรกรรมออกค้ำชิง
 ลำเนาและเรือลูกค้ำวาณิชเหมือนแต่ก่อน มิได้ตั้งอยู่ในอรรโฆมาท
 ซึ่งมพระประสาทส่งสอนนั้น จึงให้หยดทัพเรือเข้าประทบณเมือง
 ชลบุรี แล้วให้หาพระยาอนุราชลงมาเฝ้าณเรือพระที่นั่ง ครั้นตามก็
 รมเป็นสัตรู จึงสั่งให้ขุนนางนายทหารไทยจับพระยาอนุราชประหาร
 ชีวิตเสีย และพระยาอนุราชคงกระพันในทิว แทนพันหาเข้าไม่
 เพราะตัวยสะคือเป็นทองแดง จึงให้พันนาการแล้วเอาลงถ่วงน้ำ
 เสียในทะเลถึงแก่กรรม แล้วให้จับหลวงพล และ ขุนอินเชียง ซึ่ง
 ร่วมคึกกระทำโจรกรรมด้วยกันประหารชีวิตเสีย จึงตั้งผู้มีความ
 ซอบเป็นเจ้าเมืองกรมการชนใหม่ให้อยู่รักษาเมืองชลบุรี แล้วก็เสด็จ
 ยกพลทัพเรือเข้ามาทางปากน้ำเมืองสมุทรปราการ ถึงเมืองธนบุรี
 ฝ่ายเจ้าทองอินซึ่งพะม่าตั้งไว้ ให้อรักษาเมืองธนบุรีนั้น ก็พา
 พวกพลออกต่อรบประมาณครู่หนึ่งก็แตกพ่าย พลฆ่าหลวงจับตัว
 ได้ก็ฆ่าเสีย และกรมการทั้งนั้นก็หนีไปในเพลากลางคืน หนีไป
 ผนค้ายโพธิ์สามต้นแจ้งความแก่สุกพระนายกอง สุกพระนายกอง
 จึงยกพลทหารไทยมอญให้มอญญาเป็นนายทัพ ยกทัพเรือมาตั้งรบ

อยู่ณพระเนียบ ในกลางคืนวันนั้นเวรบรรดาพระยากระลาโหม ซึ่ง
 บรรทุกกระสุนดินดำมานั้นล้มลง จึงให้ส่งพระอาชญา เข้ายืนพระยา
 กระลาโหม และขุนนางฝ่ายทหารอีกหลายคน แล้วตรัสสั่งให้
 เร่งรบยกทัพเรือขึ้นไปนครกรุงในเพลากลางคืน และมอญนายทัพ
 โพลีสามตันนั้น รู้ข่าวว่า ทัพหลวง ยก ขึ้น มา ถึงกรุงเทพฯ แล้ว ก็
 เกรงกลัวพระ เกษานาภาพ มิได้ตั้ง อยู่สู้รบ ก็ ถอยหนีไปณ ค่ายโพลี
 สามตัน ครั้นรุ่งเช้าเป็นวันเดือนสิบสองข้างขึ้นเพลาสยามโงงเคษ
 ให้พลทหารยกเข้าตีค่ายโพลีสามตันฟากตะวันออกแตก จึงตรัสสั่ง
 ให้ทำขันธ์โทะระพาทเข้าขันธ์ค่ายใหญ่ ฟากตะวันตก ซึ่งมีกำแพงที่
 พระนายกองอยู่นั้น และกองพระยาพิพิธ พระยาพิชัย ทัพจีนเป็น
 กองหน้ายกเข้าตั้งค่ายประชิด ผนังกลาง ท่างค่ายใหญ่ ประมาณเจ็ด
 เส้นแปดเส้น ครั้นรุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง จึงดำรัสให้ทัพจีนกองหน้ายกเข้า
 ที่ค่ายพระนายกอง พระนายกองคุมพลทหารออกต่อรบ รบกันตั้ง
 แต่เข้าจนเพลาทึบ พวกพระนายกองพ่ายหนีเข้าค่าย ทัพจีนได้
 ติดตามเข้าไปในค่าย พระนายกองสู้รบอยู่จนตัวตายในค่ายนั้น
 พวกพลทัพจีนได้ฟันพลทหาร พระนายกอง ล้ม ตายใน ค่าย นั้น เป็นอัน
 มากที่เหลืออยู่ก็แตกหนีไปจากค่าย แต่มอญนั้นพาพรรคพวก
 ทหารของทัพหนีขึ้นไป ณเมืองนครราชสีมาไปเข้าช่วยพระยาอรรณพ

อีราช ^๕ ซึ่งตั้งอยู่ท่าหน้าหอ ^๕
 ฝ่ายเจ้าตากครันต์ ^๕ ไต่ ค่าย ^๕ โพลีสามต้นแล้ว ^๕ จึงเสด็จด้วยพล
 โยธาทหารแห่เข้าไปในค่าย ประทับอยู่ณจวนพระนายกong ^๕ จึงพระยา
 ชิเบศรี ^๕ ชุนนางเก่าในกรุงเทพมหานคร ^๕ ซึ่งตกอยู่ณค่าย ^๕ โพลีสาม
 ต้นนั้นมากกราบถวายบังคม ^๕ ถอนรับ ^๕ จึงตรัสสั่ง ^๕ มีให้ ^๕ พลทหารกระทำ
 อันกรายแก่ผู้คน ^๕ ครอຍครว ^๕ ทัง ^๕ ปวง ^๕ อัน ^๕ อยู่ใน ^๕ ค่าย ^๕ และ ^๕ ไต่ ^๕ ทรง ^๕ เห็น ^๕ ราช
 ตระกูล ^๕ และ ^๕ ข้าราชการ ^๕ เก่า ^๕ ใน ^๕ กรุง ^๕ ซึ่ง ^๕ ไต่ ^๕ ความ ^๕ ทกษ ^๕ ทร ^๕ พล ^๕ ล้า ^๕ ยาก
 ก็ ^๕ ทรง ^๕ พระ ^๕ กรุณา ^๕ สั่ง ^๕ เวช ^๕ จึง ^๕ พระ ^๕ ราช ^๕ ทาน ^๕ ทรัพย์ ^๕ และ ^๕ สิ่ง ^๕ ของ ^๕ ต่าง ^๕ ๆ
 แก่ ^๕ พวก ^๕ ชุน ^๕ นาง ^๕ เก่า ^๕ กัย ^๕ ทัง ^๕ พระ ^๕ ราช ^๕ วง ^๕ ศานุ ^๕ วง ^๕ ศ ^๕ ทง ^๕ นั้น ^๕ แล้ว ^๕ เส ^๕ ด้ ^๕ จ ^๕ เข้า
 มา ^๕ ตั้ง ^๕ พลับ ^๕ พลา ^๕ ประ ^๕ ทับ ^๕ อยู่ ^๕ ใน ^๕ พระ ^๕ นคร ^๕ ให้ ^๕ ไป ^๕ ข ^๕ ุด ^๕ พระ ^๕ ศพ ^๕ พระ ^๕ เจ้า
 แผ่น ^๕ ดิน ^๕ ซึ่ง ^๕ พระ ^๕ นาย ^๕ กong ^๕ ผัง ^๕ ไวน ^๕ นั้น ^๕ กระ ^๕ ทำ ^๕ พระ ^๕ โกล ^๕ ศ ^๕ ตาม ^๕ สั ^๕ง ^๕ เช ^๕ย ^๕ ใ ^๕่
 พระ ^๕ ศพ ^๕ และ ^๕ ให้ ^๕ ทำ ^๕ พระ ^๕ เมรุ ^๕ ทุ ^๕ม ^๕ ทว ^๕ ย ^๕ ผา ^๕ ขาว ^๕ แล้ว ^๕ เชี ^๕ญ ^๕ พระ ^๕ บรม ^๕ โกล ^๕
 เข้า ^๕ ทง ^๕ ท ^๕ ใน ^๕ พระ ^๕ เมรุ ^๕ ตง ^๕ เค ^๕ร ^๕อง ^๕ ข ^๕สา ^๕ส ^๕ัก ^๕การ ^๕ะ ^๕ พ ^๕อด ^๕สม ^๕ค ^๕ว ^๕ร ^๕ ให้ ^๕ เท ^๕ย ^๕ว ^๕ น ^๕ิม ^๕น ^๕ต์ ^๕
 พระ ^๕ สั ^๕ง ^๕ ฌ ^๕ ซึ่ง ^๕ เพล ^๕ด ^๕ อยู่ ^๕ ย ^๕าง ^๕ น ^๕น ^๕ มา ^๕ ส ^๕ัก ^๕ค ^๕ค ^๕บ ^๕ิ ^๕กร ^๕ณ ^๕ ทรง ^๕ ถว ^๕าย ^๕ ไ ^๕ทย ^๕ ทาน
 ตาม ^๕ ส ^๕ม ^๕ค ^๕ว ^๕ร ^๕ แล้ว ^๕ ก็ ^๕ ถว ^๕าย ^๕ พระ ^๕ เพล ^๕ิง
 คร ^๕ัน ^๕ ปล ^๕ง ^๕ พระ ^๕ ศพ ^๕ เส ^๕รี ^๕ จ ^๕ แล้ว ^๕ จึง ^๕ เส ^๕ ด้ ^๕ จ ^๕ ทรง ^๕ ข ^๕าง ^๕ พระ ^๕ ที่ ^๕ น ^๕ง ^๕ ไป
 เท ^๕ย ^๕ว ^๕ พระ ^๕ พาส ^๕ ท ^๕อด ^๕ พระ ^๕ เน ^๕ตร ^๕ ท ^๕ัว ^๕ พระ ^๕ นคร ^๕ และ ^๕ ใน ^๕ พระ ^๕ ราช ^๕ ว ^๕ัง ^๕ เห็น
 ป ^๕ระ ^๕สา ^๕ท ^๕ และ ^๕ ทำ ^๕ หน ^๕ัก ^๕ โห ^๕ย ^๕ุ ^๕น ^๕อย ^๕ ที่ ^๕ ข ^๕าง ^๕ หน ^๕า ^๕ ข ^๕าง ^๕ ใน ^๕ และ ^๕ อา ^๕วา ^๕ส ^๕ บ้าน

เรือนทั้งปวงในกรุงนั้น เพลิงไหม้เสียข้างยั้งคี่อยู่ข้าง ก็ทรงพระ
 สั่งเวรตำริจะกระทำปฏิสังขรณ์ ขุนให้ ปกติคึกังแต่ก่อน แล้วจะ
 รวบรวมไพร่ฟ้าประชากร และสมณพราหมณาจารย์เข้ามาอยู่ในพระ
 นครตามเดิม จะเสด็จเข้าตั้งตำรงราชอาณาจักรสืบกษัตริย์ครอบ
 ครองรักษาแผ่นดินต่อไป จะออกก็กรุงเทพมหานครศรีอยุธยา ซึ่ง
 ถึงกาลประลัยไปแล้วนั้น ให้กลับไปตั้งเป็นราชธานีตั้งเก่า ก็เสด็จ
 เข้าประทับแรมอยู่ ณ พระที่นั่ง ทรงขันทเสด็จ ออกบรรทมอยู่ คนหนึ่ง
 จึงทรงพระสบินนิมิตว่า พระมหากษัตริย์แต่ก่อนมาชุบไล่เสียมิให้
 อยู่ ครนรุ่งเช้าจึงตรัสเล่าพระสบินให้ ขุนนางทั้งปวงฟัง แล้วจึง
 คำว่า เราคิดสังเวชเห็นว่าบ้านเมืองจะร้างรกเป็นบ้า จะมาช่วย
 ปฏิสังขรณ์บำรุงขุนให้บริบูรณ์คึกังเก่า เมื่อเจ้าของเดิมท่านยังหลง
 แหนอยู่แล้ว เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด แล้วตรัส
 สั่งให้เลิกกองทัพกวาดต้อนราษฎร และสมณพราหมณาจารย์ทั้ง
 ปวงกับทั้งโยธาคนชาติยวงค์ซึ่งเหลืออยู่นั้น ก็เสด็จกลับลง
 มาตั้งอยู่ณเมืองธนบุรี และให้ไปเที่ยวสืบหาพวกพระญาติพระ
 วงศ์ของพระองค์ ซึ่งพลัดพรากกันไป ไปได้มาจากเมืองลพบุรี
 รับลงมาณเมืองธนบุรี แล้วให้ปลูกสร้างพระราชวัง และพระ
 ตำหนักข้างหน้าข้างในใหญ่่น้อยทั้งปวงสำเร็จบริบูรณ์

ลุคักราช ๑๑๓๐ ขวตสัมฤทธิศก จึงท้าวพระยาข้าราชการ
 จีนไทยผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ปรึกษาร่วมกัน อัญเชิญเสด็จเถลิง
 ถวัลราชสมบัติเป็นบรมกษัตริย์ผ่านพิภพส์มาฉกรรณบุรี ตั้งขึ้น
 เป็นราชธานีสืบไป ทรงพระกรุณาให้แจกจ่ายอาหารแก่ราษฎร
 ทั้งหลาย ซึ่งออกไซอนาถาทั่วสี่มาฉกรรณ เกิดอนกล่นกันมา
 รับพระราชทานมากกว่าหมื่น บรรดาข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน
 ไทยจีนทั้งปวงนั้นใครรับพระราชทานเข้าสารเสมอคนละถึง ก็น คนละ
 ชีสวัน ครั้นนั้นยังมีผู้ใดทำไร่นาไม่ อาหารกั้นคานัก และ
 สำเภยบรรทกเข้าสารมาแต่เมืองพุทไธมาศ จำหน่ายถึงละสาม
 บาทสี่บาทห้าบาทบ้าง ทรงพระกรุณาให้ ซอแจกคนทั้งปวงโดย
 พระราชอุตสาหะโปรดเลี้ยงสัตว์ โลก พระราชทานชีวิตไว้ มิได้ ชาติ
 แก่พระราชทรัพย์ แล้วแจกจ่ายเสื้อผ้าเงินตราแก่ไพร่ฟ้าประชาชน
 จักนับมิได้ และทรงพระกรุณาโปรดชุบเลี้ยงตั้งแต่งขุนนางข้า
 ราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ครบตามตำแหน่ง สุวานานศักดิ์ เหมือนแต่ก่อน
 แล้วโปรดตั้งเจ้าเมืองกรมการให้ออกไปครองหัวเมืองใหญ่ผู้น้อย ซึ่ง
 อยู่ในพระราชอาณาเขตที่ใกล้ๆนั้นทุกๆเมือง ให้ตั้งเกลี้ยกล่อม
 ส้องสมอาณาประชาราษฎร ซึ่งแตกฉานชานเซ็นไปนั้น ให้กลับไป
 มาอยู่ตามภูมิลำเนาเหมือนแต่ก่อนทุกบ้านทุกเมือง

ขณะนั้นพระมหามนตรี จึงกราบทูลพระกรุณาว่าจะขอไปรับ
 หลวงยกกระบัตรราชบริพารนั้น เข้ามาถวายตัวทำราชการ จึงโปรด
 ให้ออกไปรับเข้ามา แล้วทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระราชวรินทร์
 ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งท้ายพระเจ้าน้องยาจก ให้ยกกองทัพเข้ามาตี
 เมืองไทยว่าจะรบคายอยู่ หรือจะกำเริบขึ้นประการใดบ้าง แมงก
 มารหน้ำก็คุมพลทหารเมืองทวายสองหมื่น ยกเข้ามาทางเมือง
 ไทรโยก และเรอรบเก่ายร่อยทนน จึงยกทัพยกทัพเวรลงมาฉกค่าย
 คอกกระฮอม แล้วก็ยกเลือนลงมาล้อมค่ายเงินบางกุ้งใกล้จะเสีย
 อยู่แล้ว กรมการเมืองสมุทรสงครามบอกเข้ามาให้กราบทูลครั้น
 ได้ทราบ จึงโปรดให้พระมหามนตรีเป็นกองหน้าเสด็จยกทัพหลวง
 ไปทางชลมารคถึงเมืองสมุทรสงคราม ให้ทัพหน้าเข้าโจมตี
 กองทัพพะม่าก็แตกฉานทิ้งปืนในเพลาคืนหว พลทหารไทยไล่
 ตระดมบอนฟันแทงพะม่าล้มตายในน้ำในบกเป็นอันมาก ทัพพะม่า
 พ่ายหนีกลับไปทางค่านเจ้าชวาวไปยังเมืองทวาย เกียได้ครอง
 ศาสตราวุธ และเรอรบเรอไล่ครั้งนั้นเป็นอันมาก แล้วเสด็จเล็ก
 ทัพกลับยังกรุงธนบุรี และพระเกียรติยศก็ปรากฏจรไปในสยาม
 ประเทศทุกๆ เมือง

ในขณะนั้นบรรดานายซุ่มนวมทั้งปวง ซึ่งคุมพรรคพวกตั้งอยู่ใน
 ในแขวงอำเภอหัวเมืองต่างๆ และรอฟังซึ่งอาหารกันอยู่แต่ก่อนนั้น
 ก็สังขรายคายลงทุกๆ แห่ง มีไต่ เขี่ยคเขี่ยพิงแก่กันสลับไปต่างๆ
 เข้ามาถวายเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท ได้รับพระราชทาน
 เงินทองและเสื่อผ้า และโปรดชบเลี้ยงให้เป็นขุนนางในกรุงและ
 หัวเมืองบ้าง บ้านเมืองก็สงบปราศจากโจรผู้ร้าย และราษฎร
 ก็ไต่ทั้งทำไร่นาลูกค้าวานิชก็ไปมาค้าขายทำมาหากินเป็นสุข เข้า
 ปลาอาหารก็ค้อยบริบูรณ์ ชน คนทั้งหลายก็ค้อยไต่บ่าเพ็ญการกุศล
 ต่างๆ ฝ่ายสมณคณาภยบุตรในพระพุทธศาสนาที่ได้รับบิณฑบาต
 ทุบๆ จัย ค้อยไต่ความสุข บริบูรณ์เป็นกำลังเล่าเรียนบ่าเพ็ญเพียรใน
 สมณกิจฝ่ายคณฤชระวิปัสสนาธุระทั้งปวงต่างๆ

ในบั้นชวตสัมฤทธิศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรงพระ
 ราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจักวัฒนาการรุ่งเรืองนั้น เพราะอาศัย
 ทุบวิษยทัตตปฏิปัตติตามพระบรมพุทโธวาท และพระสงฆ์ทุกวงนบยง
 ปฏิบัติในศุขปริยัติศุขศีลมิได้ บริบูรณ์ เพราะเหตุหาพระราชอาณา
 ธิราชทรงปริยัติธรรมและสมณวิปัสสนาจะสั่งสอนมิได้ จึงมีพระราช
 โองการสั่งพระศรีวิปริชาราชเสนาบดีศรีเสนาบดี ให้สืบเสาะหา
 พระสงฆ์เถรานุเถระผู้ รั อรรถธรรมยังมีอยู่ที่ใดบ้าง ให้ไปเที่ยว

นิมนต์มาประชุมกันณวัดบางว่าใหญ่ ตั้งแต่นั้นเป็นพระราชอาคันตุกะ
ใหญ่ผู้น้อย โดยสมควรแก่คุณานุปรกตามตำแหน่งเหมือนเมื่อครั้ง
กรุงเก่า นั้น และพระศรีภริยาก็ได้พระเถระผู้เคร่งขรึมเป็น
พระราชอาคันตุกะ เป็นเปรียญบ้าง เป็นอาจารย์ผู้ขบถบ้าง แต่
ครั้งกรุงเก่านี้ได้มาหลายรูปประชุมณวัดบางว่าใหญ่ แล้วปรึกษากัน
พร้อมกันตงพระอาจารย์คิ้วท้อพระคิ้ว คณธรรมมาก ทั้งแก่พรรษา
อายุ เป็นสมเด็จพระสังฆราช แล้วตั้งพระเถระท่านนั้นเป็น
พระราชอาคันตุกะ ชูานานุกรมผู้ใหญ่น้อยตามลำดับสมณฐานันดร
ศักดิ์เหมือนอย่างแต่ก่อน ให้อยู่ในพระอารามต่างๆ ในจังหวัดกรุง
ธนบุรี บังคับบัญชาและสั่งสอนบอกกล่าว ฝ่ายคณธรรมและ
วิสัยสันตธรรมแก่พระสงฆ์ สามเณรทั้งปวง แล้วทรงพระราชศรัทธาจ้าง
ข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน สร้างพระอุโบสถวิหาร และเสนาสน
กุฎี หลายพระอารามมากกว่าสองร้อยหลัง สิ้นพระราชทรัพย์
เป็นอันมาก แล้วครั้นจะเที่ยงตักเตือนถวายพระราชโองการไว้ว่า
ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งปวงจงตั้งใจปฏิบัติ สำรวมรักษาใน พระนครปารีสทุก
คิด ให้บริสุทธิผ่องใสอย่าให้ใคร่หมอง แม้นพระผู้เป็นเจ้าจะ
ชักสั่นด้วยทุกข์ภัยสิ่งใดนั้น เป็นธุระโยมจะรับอุปฐากผู้เป็นเจ้า
ทั้งปวง แม้นถึงจะปรารภนามังสะและธุระของโยม โยมก็หา

สามารถจะเชือดเนื้อและโลหิต ออกถวายเป็นอัฐมัตถิกทานได้ แล้ว
 ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาจะรุ่งเรืองเจริญวิจิตรวิถิกาลนั้น ก็
 อาศัยกลบตรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม จึงทรงพระกรุณาให้
 สังฆการี ธรรมการ ทำสารบัญชี่ พระสงฆ์รูปใด ที่บอก ที่เรียน พระ
 ไตรปิฎกมาก ก็ทรงถวายไตรจีวรผ้าเทศเนื้อละเอียด แล้วทรงถวาย
 ขี้จันทน์แก่เถรเถรตามทีเล่าเรียนได้มากและน้อย อนึ่งให้ ไพร่ปราย
 พระราชทรัพย์ และแจกทานแก่ยากจนทวันอุโยสถ แปรค้ำสียห้าค้ำ
 แล้วตั้งโรงทานไว้สำหรับแจกคนโซ่ทั้งปวง

ในปีชวภสมฤตศัคนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จยก
 พยโฆธาไทยจีนสรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธทางบก ทางเรือขึ้นไปตี
 เมืองพระพิษณุโลกถึงตำบลเกษชัย และเจ้าพระพิษณุโลกเรือง ใต้
 ทราบข่าวศึก จึงแต่งให้หลวงโกษาข้าง ยกกองทัพลงมาตั้งรับไว้รบ
 กันเป็นสามารด ข้าศึกยิงปืนมาต้องพระสงฆ์ของชายจึงให้ล่าทัพ
 หลวงกลับมายังกรุงธนบุรี ครั้นประจวบรบแล้วได้ทราบข่าวว่าเมือง
 ญาปลัดพระนายกองค่ายโพธิ์สามต้น หนีขึ้นไปเข้าพวกกรมหมื่นเทพ
 พัดพระเจ้าพิมาย จึงเสด็จยกทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองนครราชสีมา

ฝ่ายพระเจ้าพิมายได้ทราบข่าวศึก จึงแต่งให้พระยาวรวงศา
 ธิราชซึ่งเรียกว่าพระยาน้อยยกกองทัพลงมาตั้งค่ายรับอยู่ด่านขนทศ

ทางหนึ่ง ให้เจ้าพระยาศรีสวัสดิวงศ์ พระยามหามนตรี กับทั้งมอญยกกองทัพมาตั้งค่ายรบอยู่ ณบ้านจ้อหอทางหนึ่ง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้พระมหามนตรี และพระราชวรินทร์ ยกกองทัพขึ้นไปตีทัพพระยารวงศาธิราช ซึ่งตั้งอยู่ ณ กำนชนทกัน แล้วเสด็จยกทัพหลวงขึ้นทางกำนจ้อหอเข้าตีทัพเจ้าพระยาศรีสวัสดิวงศ์ เจ้าพระยาศรีสวัสดิวงศ์ออกต่อรบเป็นสามารรถ พลทัพหลวงเข้าหักเอาค่ายข้าศึกได้ ไหลฟันพลทหารเมืองพินายสลายเป็นอันมาก พวกข้าศึกแตกพ่ายหนีไป จับได้ตัวเจ้าพระยาศรีสวัสดิวงศ์ และพระยามหามนตรี กับทั้งมอญกัวย ดำรัสสั่งให้ประหารชีวิตเสียทั้งสามนาย

ฝ่ายกองทัพพระมหามนตรี พระราชวรินทร์ก็ยกเข้าตีค่ายกำนชนท และพระยารวงศาธิราชต่อรบกันนานเป็นสามารรถรบกันอยู่เป็นหลายวัน พลข้าหลวงจึงเข้าหักเอาค่ายข้าศึกได้ และพระยารวงศาธิราช ก็แตกพ่ายหนีไป ณ เมืองเสียมราชแดนกรุงกัมพูชาธิบดี จึงดำรัสให้พระมหามนตรี พระราชวรินทร์ ยกติดตามไปตีเมืองเสียมราชได้ แต่พระยารวงศาธิราชนั้นหนีศุนย์ไปหาไต๋ตัวใหม่ จึงเลิกทัพกลับมาเฝ้า ณ เมือง นครราชสีมา

ฝ่ายกรมหมื่นเทพพิพิธได้ทูลว่า เสียพระยาทั้งสามแล้วก็ยกพระทัยมีไต๋ตั้งอยู่สู้รบ พาพรรคพวกหนีไปจากเมืองพินายจะขึ้นไป

แดนกรุงศรีสัตนาคนหุต จึงขนชนะชาวเมืองนครราชสีมาไปติด
ตามขั้กรมหมื่นเทพพิพิธไต่กับท่งขั้ตรภรรยา คุมเอาควำมาถวาย
จึงทรงพระกรุณาโปรดคัง ขนชนะให้ เป็นพระยากำแหงสงคราม
ครองเมืองนครราชสีมา พระราชทานเครื่องยศ และบำเหน็จรางวัล
เป็นอันมากสมควรแก่ความชอบ แล้วเสด็จเลิกทัพหลวงกลับยังกรุง
อินทร์ จึงให้เอาตัวกรมหมื่นเทพพิพิธเข้ามาหน้าพระที่นั่ง และกรม
เทพพิพิธดอด้วยมิไต่ถวายบังคม จึงดำรัสว่า ตัวเจ้าหายญวณาสนาขรม
มิไต่ ไปอยู่ที่ใดก็ พาพวกผู้คน ที่นั้ถอ ปล่อยพินาศ์ ฉิบหาย ทน
ครัน จะเลี้ยงเจ้าไว้ ก็ จะพาคนที่หลง เชอ ถอบัญ ปล่อย ล้มตาย
เสียควยอีก เจ้าอย่าอยู่เลย ขงตายเสียครังนี้ทีเดียวเถิด อย่า
ให้เกิดจลาจลในแผ่นดินสืบไปข้าง หน้าอีกเลย แล้วดำรัสสั่งให้
เอาตัวกรมหมื่นเทพพิพิธไปประหารชีวิตเลย จึงทรงพระกรุณาโปรด
ขันบำเหน็จตงพระราชวรินทร์ ผู้ เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ จางวางพระ
ตำรวฝ่ายขวา ตังพระมหามนตรีผู้นองชายเป็นพระยาอนชิตราชา
จางวางพระตำรวฝ่ายซ้ายสมควรแก่มีความชอบในการสงครามนั้น
ครันถึง ฅนวนองการ เกอนชาย แรมสค้ำชีพวด สัมฤทธิศกเพล
เข้าโมงเศษเสด็จออกนทอ้งพระโรง พรอ้มด้วยท้าวพระยามขมนตรี
ท่งหลายผู้ ใหญ่ผู้นอย เขาเฝ้าทูลละอองฉลั้พระบาทไต่ยอนคัย จึงมี
พระราชดำรัสประภาษทวยเรื่องคัก จันแสงชอเอาทองพระพุทธรูปไป

ลงสำเนา คริสต์สั่งให้ลูกขุนปรึกษาลาวไทย ในขณะนั้นยังเกิดภัยศุภรภัย แผ่นดินไหว อยู่ช้านานประมาณสองโมงเศษ

ในปีชวดสัมฤทธิ์คึกนั้น ฝ่ายเจ้าพระพิษณุโลกเรื่อง เมื่อมีชัย ชำนาญเข้าศึกฝ่ายใต้แล้ว ก็มีน้ำใจกำเริบถือว่ามีบุญญาธิการมาก จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน รับพระราชโองการอยู่ได้ประมาณเจ็ดวัน ก็ยังเกิดวิฤตโรคขึ้นในคอถึงพิราลัย จึงพระอินทร์อากรผ่นองก็ กระทำ ฅนปณิกิยปลงศพเสร็จแล้ว ก็ไ้ครองเมืองพระพิษณุโลกสลับไป แต่หา ติงตัวขึ้นเป็นเจ้าไม่ ด้วยกลัวจะเป็นภัยไรเหมือนพชายซึ่งตายไปนั้น

ฝ่ายเจ้าพระฝางรู้ข่าวว่าเจ้าพระพิษณุโลกเรื่อง ถึงพิราลัยแล้ว จึงยกกองทัพลงมาตีเมือง พระพิษณุโลกอีก ให้ตั้งค่าย ล้อม เมืองทั้งสองฟากน้ำและพระอินทร์เจ้าเมืองพระพิษณุโลกใหม่ นั้นมีมืออ่อน มิได้ แกล้วกล้าในการสงคราม ต่อรบต้านทานอยู่ได้ประมาณสามเดือน ชาว เมืองไม่สู้รักใคร่นับถือ ก็เกิดไล่ คักขินในเมือง เปิดประตูเมืองรับข้า ศึกในเพลากลางคืนทัพพระฝางก็เข้าเมืองได้ จับตัวพระอินทร์เจ้าเมือง พระพิษณุโลก เจ้าพระฝางให้ประหารชีวิตเสีย แล้วเอาศพขึ้นประจาน ไว้ในเมือง จึงให้เก็บเอาทรัพย์ สิ่งของทองเงินต่างๆของเจ้าเมืองกรม การ และชาวเมืองทั้งปวงได้ใช้นอนมาก แล้วให้ขนเอาปืนใหญ่น้อย และกวาดต้อนครอบครัวอพยพชาว เมืองพระพิษณุโลก ขึ้นไปยังเมือง สว่างบุรี แล้วก็เลิกทัพกลับไปเมือง ขณะนั้นบรรดาหัวเมืองเห็นอหัง

ย่งนั้น ก็เป็นสิทธิแก่เจ้าพระฝางสิ้น และประชาชนชาวเมือง พระพิษ
ณโลก เมือง พิษิตร ที่แตก หนีพาครอบครัวอพยพลงมาพึ่งพระบรมโพธิ
สมภาร ณกรุงธนบุรี ก็เป็นอันมาก

ลศึกิกราช ๑๓๑ ปีฉลุเอกศก ถึงฉนวนเสาร เกอนหาชนสองค้ำ
เพลากลางคนตักประมาณสองยาม ยังเกิดอศิรวิชัย แผ่นดินไหวอีก
ครั้งหนึ่ง แต่ไหวน้อยกว่าครั้งก่อน

ในปีฉลุเอกศกนั้น ฝ่ายข้างมลาวประเทศ กรุงศรีสัตนาคนหุต
กษเมืองหลวงพระบางเป็นอิริแกณ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต เกรง
เมืองหลวงพระบางจะยกทัพมาตีเอาเมือง จึงแต่งราชบุตร ชื่อเจ้าหน่อ
เมื่อง ให้ขุนนางนำเอาไปถวายพระเจ้าองค์วะ กษทั้งเครื่องราชบรรณา
การ ขอเป็นเมืองขึ้นข้าขอบขัณฑสีมาแก่กรุงรัตนบุรีองค์วะ

ฝ่ายข้างกรุงธนบุรีขณะนั้น มีผู้เป็นโจทก์ฟ้องกล่าวโทษสมเด็จพระ
พระสังฆราชว่า แต่ครั้งอยู่ในค่ายพระนายกองโพธิ์สามต้นนั้น ได้คิด
อานกับพระนายกอง บอกให้เร่งรบเอาทรัพย์แก่ชาวเมืองซึ่งตกอยู่ใน
ค่ายล่อว่าผู้นั้นๆ มงมีมทรัพย์มาก ครั้นกราบทูลพระกรุณาขานตามคำ
โจทก์ฟ้อง จึงดำรัสให้พระยาพระเสด็จชำระ ถามสมเด็จพระสังฆราช
สมเด็จพระสังฆราชไม่รับ จึงโปรดให้พิสูจน์โดยเพลิงชำระตัวให้บริสุทธิ์
เห็นความจริง และสมเด็จพระสังฆราชแพแก่พิสูจน์เพลิง จึงดำรัส

ให้สึกเสีย อนึ่งสามเนตรศิษย์พระพนรัตน์ก็มาฟ้องกล่าวโทษว่า พระ
 พนรัตน์สั่งเสพเมณธรรมทางเว็จมิกค์แห่งตน จึงโปรดให้พิจารณา
 เป็นสีกัยให้สึกเสียแล้วเอามาตั้งเป็นหลวงธรรมาภิบาล เจ้ากรมสังฆการี
 ครั้นถึงฉนวนอาทิตย์เดือนสามแรมหกค่ำ แยกเมืองลาว เมือง
 หล่มสักก็ลงมาสู่พระบรมโพงธิสมภาร นำเอาช้างช้างหนึ่ง มาหามามา
 ทูลเกล้าถวายขอเป็นช้างขอบขันธ์มา อนึ่งในปลายปีฉลูเอกศกนั้น
 ยังเกิดทพภิกษย์เข้าแพง เข้าสาร เป็นเกวียนละสองช้าง อาณา
 ประชากรราษฎร ชักสนกันคานกัวยอาหารนัก จึงทรงพระกรุณาสั่งให้
 ข้าราชการของฉลัพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อยพร้อมกันทำนาปรังทุกแห่ง
 ตกทำผล

ครั้นถึงฉนวนจันทร์เดือนสามแรมสิบสี่ค่ำ กรมการเมืองจันทบุรี
 ส่งหนังสือบอกเข้ามาว่า กองทัพเมืองพทโธมาศ จะยกเข้ามาตีกรุง
 เทพมหานคร จึงโปรดให้พระยาพิชัยจีนเป็นทโศกาศิบัติให้ลงไปตั้ง
 ค่ายณพระประแดง และปากน้ำเมืองสาครบุรี เมืองสมุทรสงคราม และ
 ข้าราชการผู้นั้นก็ส่งขไปหายกเข้ามาตีกรุงเทพมหานครไม่ และใน
 ปีฉลูเอกศกนั้น ยังเกิดหนูมากเข้ากินเข้าไปยังฉาง สิ่งของทั้งข่วง
 ต่างๆ จึงมีรับสั่งให้ขาทูลละของฉลัพระบาท และราษฎรทั้งหลายตัก
 หนูส่งแก่กรมพระนครบาล ตกๆ วันหนก็ส่งขเลื่อมศุนย์ไป

อนึ่งซึ่งพระชติยวงศ์ครองกรุงเก่านี้ บรรดาเจ้าหญิงทรงพระ

กรมไปรด เลียงไว้ ในพระราชวัง และเจ้าฟ้าสุริยา เจ้าฟ้าจันทวดี
 ส่องพระองค์นั้น คยคินย สันพระชนม์ ยงออยแต่เจ้าฟ้าจันทวดี พระองค์
 เจ้าฟาทอง พระองค์เจ้าทยทม ซึ่งเรียกว่าเจ้าครอกจันทบรรณ และเจ้า
 มีตรยครกรมพระราชวังไปรดให้ชื่อเจ้าประทุม หม่อมเจ้ากระจากตร
 กรมหมื่นจิตรสุนทร ไปรดให้เจ้าขบผา กับหม่อมเจ้าอลยตรกรมหมื่น
 เทพพิพิ หม่อมเจ้าฉมยตร เจ้าฟ้าจตร ทรงสองคน ทรงพระ
 กรณา เลียงขึ้นหาม

ถึงวันจันทร์เดือนเจ็ดแรมค่ำหนึ่ง สดกกราช ๑๑๓๑ ปีชวดเชกคก
 หม่อมเจ้าขบยตรกรมหมื่นเทพพิพิ หม่อมเจ้าฉมยตร เจ้าฟ้าจตร
 ถิ่นนางละครสดน เป็นชกกับฝรั่งมหาดเล็กสองคนพิจารณาเป็นสัตย์
 แล้ว สวให้ ฝ่ายนายเลอิกไปทำชำเราประจาน แล้วคักแซน คัก
 สวระผ่าอก ทั้งชายทั้งหญิง อย่าให้ใครคยเยียงกันสับค่อไป

ในป็นนทรงพระกรณาตั้งสมเด็จพระพันปีหลวง เป็นกรมพระ
 เทพามาตย์ตามโบราณราชประเพณี และไปรดตั้งเจ้าครอกหอกกลาง
 พระมเหสีเกิม เป็นกรมหลวงยาทบริจาริก และตั้งพระเจ้าหลานเธอ
 สวบพระองค์ เป็นเจ้าราชวิภูล ชื่อเจ้านราสววิวงค์องค์หนึ่ง เจ้าราม
 ลกษณองค์หนึ่ง เจ้าประทุมไพโรจตรองค์หนึ่ง และพระเจ้าลูกเธอใหญ่
 พระองค์เจ้าจย กับพระเจ้าหลานเธอ เจ้าแสง เจ้าบุญจันทร์ สองพระ
 องค์นั้น ยังหาได้พระราชทานพระนามไม่

แล้วทรงคิดราชการซึ่งจะเกณฑ์กองทัพ ยกกองทัพออกไป
 เมืองนครศรีธรรมราช พอข้างกัมพูชประเทศ นักพระองค์นั้น ซึ่ง
 ชื่อพระอภัยราชา ไปขอทัพญวนมาตีเมืองพุทไธเพชร นักพระราม
 ธิบดีผู้ครองเมืองสุโขทัย ก็พาสมัครพรรคพวก ครอบครว
 อพยพหนีเข้าพึ่งพระบรมโพธิสมภารณกรุงธนบุรี จึงมีพระราชดำริส
 ใ้พระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยานชิตราชา ยกกองทัพพลสองพัน
 ไปทางเมืองปราจีนทัพหนึ่ง ไปตักนักพระอภัยราชาคืนเขาเมือง
 พุทไธเพชร ให้แก่นักพระรามธิบดีจึงไท่ และท้าวพระยานายทัพ
 นายกองทั้งสองทัพ ก็กราบถวายบังคมลาแยกกองทัพสรวทด้วยช้าง
 มาเครื่องสรวทคำสั่งตราออกไปทั้งสองทาง ตามพระราชกำหนด

แล้วเกณฑ์กองทัพไปรบให้เจ้าพระยาจักรีแขก ซึ่งเป็นหลวง
 นายศึกที่อยู่ก่อนนั้นเป็นแม่ทัพ กับพระยายมราช พระยาศรีพิพัฒ
 พระยาเพชรบุรี ถือพลหาพัน พร้อมด้วยช้างมาเครื่องสรวท
 ยกไปตีเมืองนครศรีธรรมราชอีกทัพหนึ่ง เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระ
 ยานายทัพ นายกองทั้งสองก็กราบถวายบังคมลาแยกกองทัพไปทาง
 เมืองเพชรบุรี ไปถึงเมืองปะทิวชาวเมืองปะทิวเมืองชุมพร
 ยกครอบครวหนีเข้าป่าไปสิ้น และนายมั่นคนหนึ่งพาสมัคร
 พรรคพวกเป็นอันมากเข้ามาหาท่านแม่ทัพ ขอสวามิภักดิ์

เป็นข้าราชการ จึงขอกเข้ามาให้กราบทูล จึงโปรดให้มีตราตั้งออกไปให้นายมันเป็นพระชมพรให้เกณฑ์เข้ากองทัพด้วย ครั้นยกออกไปถึงแดนเมืองไชยา หลวงปลัดเมืองไชยาก็พาไพร่พลมาเข้าสวามิภักดิ์ จึงขอกเข้ามาให้กราบทูลอีก โปรดให้มีตราตั้งออกไปให้หลวงปลัดเป็นพระยาวิเชียรภักดิ์เจ้าเมืองไชยา ให้เกณฑ์เข้าบรรยกองทัพ กองทัพก็ยกออกไปตั้งอยู่ณเมืองไชยา

ฝ่ายเจ้านครศรีธรรมราชได้ทราบข่าวศึก จึงเกณฑ์กองทัพให้ขุนนางเมืองนคร ยกออกมาตั้งค่ายรียอยู่ณค่ายท่าหมาก และกองทัพกรุงยกข้ามแม่น้ำข่านคอนไปถึงค่ายท่าหมาก ได้รบกับทัพเมืองนครเป็นสามรบ พระยาเพชรบุรี พระยาศรีพิศมคายในทวย แต่หลวงลักษณนาบตรเจ้าพระยาจักร แม่ทัพนั้นขาดก็ จย เป็นไปได้ เจ้าพระยาจักรก็ให้ลาทัพถอยมาตั้งอยู่ณเมืองไชยา

และพระยายมราชจึงบอกกล่าวโทษเข้ามาว่า เจ้าพระยาจักรเป็นกษัตริย์เต็มใจทำราชการสงคราม สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบในหนังสือบอกนั้น ก็ทรงพระวิจรรณด้วยพระปรีชาญาณตรัสทราบดีเห็นว่า นายทัพนายกองเหล่านั้นทำสงครามไปไม่ตลอดแล้วจึงเกิดวิวาทแก่กัน และการศึกษาเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนี้เป็นศึกใหญ่ แต่กำลังเสนาบดีเห็นจะทำการไม่สำเร็จเป็นแท้ จำจะต้องยกพยุหโยธา

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ทัพหลวงไปเอง จึงจะได้เมืองนครศรีธรรมราช จึงทำรสีให้
จัดแจงทัพเรือพร้อมด้วยพลรบหมื่นหนึ่ง พลกรรเชียงหมื่นหนึ่ง และ
เครื่องศาสตราวุธอันใหญ่ไม่น้อยทั้งปวงให้สรรพ

ครั้นถวนมหาพิชัยฤกษ์ ในอาษาควมาสกาลยกษัตริย์ จึงเสด็จ
ทรงเรือพระที่นั่งสุวรรณพิชัยนาวาท้ายรถ ยาวสิบเอ็ดวา ปากกว้าง
สามวาเศษ พลกรรเชียงยี่สิบเก้าคน พร้อมด้วยเรือรบทั่วพระยา
ข้าทูลละอองธุลีพระบาทนายทัพนายกองทั้งปวง โดยเสด็จพระราช
ดำเนียรตามกระบวนพยุหยาตราหน้าหลัง เสด็จกรีธานาวาทัฬหลวง
ออกจากกรุงธนบุรี ไปทางชลมารคออกปากน้ำเมืองสมุทรสงคราม
ตกถึงท้องทะเล

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนเก้าแรมสามค่ำ เพลาสยามโงงเข้าถึง
ตำบลบางทะเล บังเกิดพายุลมหนัก และเรือรบข้าราชการใน
กองหลวงและกองหน้าหลัง บ้างล่ม บ้างแตก บ้างเข้าจอด แอย
ยังอยู่ในอ่าว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงทำรสีให้ปลุกศาลชนสงฆ์
เพียงตายหนึ่ง ให้แต่งตั้งเครื่องกระยาสังเวद्यวงสรวงเทพารักษ์
อันพิทักษ์ท้องพระมหาสมุทรให้จัดอยู่เทียบท่า สักการบูชาแล้วทรง
ตั้งพระสัตยาธิษฐานเอาคุณพระศรีรัตนตรัยเป็นเทวดา กับท้าวพระยามิ
ซึ่งทรงบำเพ็ญมาแต่เรชาติ และในปัจจุันของปีนกาลให้คลื่น
ลมสงบลงในคืน ด้วย เกษะอำนาจพระราชกฤตาคม อภินิหาร ขารม

เป็นมหัศจรรย์ คณลมนนก็ส่งขรกายเห็นประจักษ์ ในขณะทรง
พระสัถยาธิษฐาน และเรือพระที่นั่ง และเรือข้าราชการทั้งหลาย
ล้วนเป็นเรือรบน้อย ๆ ก็ ไปไต่ ในมหาสมุทรหาอินทรมณีโค

ครั้นเสด็จถึงเมืองไซยา จึงให้ออกประทับณท่าพมเรียงเสด็จ
พระราชดำเนินขึ้นไปประทับแรมอยู่บนพลับพลา ซึ่งกองทัพหน้าตก
แกลงไว้รบเสด็จ เพื่อจะให้ เป็นศรีสวัสดิ์มงคลแก่เมืองไซยานั้นแล้ว
ดำรัสให้กองทัพพระพิชัยราชานั้น เข้าบรรจบทัพเจ้าพระยาจักรี เร่งรบ
ยกไปทางบกให้ ค้ำเอาค่ายทัพเมืองนครให้แตกจงได้ และกองทัพ
ขกักรายถวายขังคมาลากไปตามพระราชกำหนด จึงเสด็จลง
เรือพระที่นั่ง ให้อาทรานาวาทัพโดยทางทะเลลัดไป ถึงตำบล
ปากทางคหาใต้ทอดพระเนตรเห็นดาวหางขึ้นข้างทักษิณทิศ เป็น
ทวนมีคตปรัากฎแก่เมืองนครศรีธรรมราช ลำแดง เหตุอัน จะถึงกาล
พิณาศปราชัย ก็มีพระราชหฤทัยโสมนัส จึงดำรัสเร่งกองทัพ
เรือทรงไปให้ รบขึ้นไปให้ ถ้ำปากนาเมืองนครโดยเร็ว

ฝ่ายกองทัพพระยาบวรราชเป็นกองหน้า ยกข้ามท่าข้ามไปถึง
ลำพันเข้าค้ำค่ายกองทัพเมืองนคร ซึ่งตั้งรบอยู่ณท่าหมากนั้นแตก
พ่ายหนี จึงยกติดตามไปตั้งค่ายอยู่ณเขาคัระข้างพอทัพหลวงถึง
ปากนาเมืองนคร ในวันพฤหัสบดีเดือนสิบแรมหกค่ำเพลาเช้าสาม
โมงเสด็จยাত্রาทัพชนบกยกเข้าค้ำเมืองนครศรีธรรมราช

ฝ่ายเจ้านครแตงให้เจ้าอู่ปราศ ยกกองทัพออกมาตั้งรับที่
ท่าโปกข์พายแพ้วแก่ทัพหลวงแตกหนีเข้าเมือง เจ้านครตกใจกลัว
พระเชษฐานภาพเป็นกำลังมีไค่ ตั้งอยู่สู้รบทั้งเมืองเสีย พาสัศักรพรรค
พวกญาติวงศ์ออกจากเมืองหนีไปในเพลานั้น และนายคงไพร่ใน
กองทัพเสนาภิมุข เห็นข้างพลายเพชร ทิ้งเจ้านครผูกเครื่องสรรพ
พล่อยอยู่ จึงจับเอามาถวาย สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นทรง
ช้าง ทิ้งพลายเพชร เสกศึ เข้าเมือง นครศรีธรรมราชไค่ โดยง่าย
นายทัพนายกองทั้งปวงนั้น ตามเสด็จมาทันบ้างไม่ทันบ้าง

ขณะเมื่อบรรณกษัตริย์เจ้าอู่ปราศ เสียแต่นายเพชรพระนายเลอ
ถูกชนตายคนเดียว พลข้าหลวงจับได้ราชธิดาและญาติวงศ์ นาง
สนมเหล่าชะแม่พนักงาน บริวารของเจ้านครก็ทิ้งเจ้าอู่ปราศ และ
ขุนนางทั้งปวง และได้ทรัพย์สิ่งของทองเงินเครื่องราชูปโภควิ
ดิการารัตนต่างๆ เป็นอันมากนำมาถวาย ครั้นท้าวพระยานายทัพ
นายกองที่พอกทัพเรือมาลงพร้อมกันแล้ว จึงมีพระราชดำรัสภาค
โทษไว้ ครองหนึ่ง ซึ่งตามเสด็จมิได้ทันในขณะงานพระราชสงครามนั้น

ฝ่ายเจ้านครพาราษฎร์ราชธิดาว่างค่านวงศ์ และพระราชทรัพย์
เก็บไปไค่บ้าง หนีลงเรือไปณเมืองสงขลา และหลวงสงขลาพาหนี
ต่อไปถึงณเมืองเทพาเมืองตานี

จึงมีพระราชดำรัสให้เจ้าพระยาจักรี พระยาพิชัยราชาเร่งยก

ทัพเรือที่พุกทิดก็ตามไปจับตัวเจ้านครให้จงได้ ถ้ามิได้จะลงพระราช
อาชญาถึงสิ้นชีวิต

ครั้นถึงฉนวนศุกร เดือนสิบสี่ขึ้นหกค่ำ เพลากลางคืนสอง
ทุ่มเศษพระบาทสมเด็จพระบรมพิตรพททเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จพระราช
ดำเนินโดยขบวนนาวาพยุหะจากเมืองนครศรีธรรมราชไปโดยทางมหา
สาครสมุทร ประทับรอนแรมไปตามลำค้ำชลมารค จนถึงเมือง
สงขลาเสด็จขึ้นประทับอยู่ในเมือง

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรแม่ทัพเรือ พระยาพิชัยรวงษาแม่ทัพยก
กติดตามเจ้านครไปถึงเมืองเทพา จับเงินจับแขกมาไต่ถามได้
ความว่า เจ้านครหนีไปเมืองตานี กับพระยาพิทลง และหลวงสังขลา
และแม่ทัพทั้งสองนาย จึงให้ มีหนังสือไปถึงพระยาด่านศรีสัตต่าน
ว่า ให้ส่งตัวเจ้านครกับพรรคพวกมาถวายให้สิ้น แม้นมีสิ่งจะยก
กองทัพไปตีเมืองตานี

พระยาด่านกล่าวบ้านเมืองจะเป็นอันตราย จึงส่งตัวเจ้านคร
พระยาพิทลง หลวงสังขลา เจ้าพิค เจ้ากลาง กับทิงบุตรภรรยา
มาให้แก่ข้าหลวง ข้าหลวงก็จำคนโทษทั้งนั้นใส่เรือรบมาถวายณ
เมืองสงขลา

ครั้นฉนวนศุกรเดือนสิบสองขึ้นสิบสองค่ำ จึงเสด็จพระราช
ดำเนินนาวาทัพหลวงกลับมายังเมืองนครศรีธรรมราช

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

ครั้นณวันศุกรเดือนสิบสองขึ้นสองค่ำขลุ่ยเอกศก เพลานกลาง
 คนเจ็ดทุ่มเกิดเพลิงไหม้ ในเมืองนครคำยลน่ายกาย สมเด็จพระพุทธ
 เจ้าอยู่หัวทรงพระอดสาหะเสด็จพระราชดำเนินไป ให้ชี้ทูลละของอิฐ
 พระบาทด้วยเพลิงจึงทรงพระกรุณาเรียกให้ช่างมาทำลายเรือน ฝ่ายกรม
 ช่างมามิทันเสด็จให้ลงพระราชอาชญา คนละสามสี่ทีกข้าง ห้าสิบที่
 บ้างตามบรรดาศักดิ์ผู้น้อยผู้ใหญ่ ฝ่ายเจ้าราชชินีภคและข้าทูล
 ละของอิฐพระบาทใหญ่ผู้น้อย ซึ่งตามเสด็จไม่ทันหนีให้ลงพระราช
 อาชญาทุกคนๆ

ครั้นสำเร็จราชการเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว จึงทรงพระกรุ
 ณาไต่ มุกฏประกาศไปทั่วทั้งกองทัพ ห้ามมิให้ไพร่พลไทยจีนทิ้งข่วง
 ชำ ไคกระชื้อและข่มเหง สมณะชีพราหมณ์ อาณาประชาราษฎร์ให้
 ได้ความเดือดร้อน แล้วทรงพระกรุณาให้ขุนเอาเข้าเปลื้องลง
 บรรทุกสำเภาเข้ามาพระราชทานบุตร ภรรยาข้าทูลละของอิฐพระบาท
 ฝ่ายทหารพลเรือน ที่ตามเสด็จไปณเมืองนครศรีธรรมราชครั้งนั้น
 และครั้งนั้นพวกผวยทะนายนายเลอกซึ่งตามเสด็จ ไต่ทรมพิง
 สิ้นเป็นอันมาก ทรงพระกรุณาให้เล่นให้สนุก และให้กำถั่วหน้าพระ
 ทนงกระทานละห้าสิบซึ่งข้าง ร้อยซึ่งข้างสนุกปรากฏยิ่งกว่าทุกครั้ง

แล้วทรงพระราชศรัทธาให้สังฆการีธรรมการ ไปนิมนต์พระ
 ภิกษุเถรเถรวรผู้ช่ำทั่วทั้งในเมืองนอกเมืองมาพร้อมกัน ทรงถวาย

เข้าสารองค์ละถึง เงินตราองค์ละบาท ที่ข้าศึกมาสงบจึงรวกถวายเป็น
 ทุกๆองค์ แล้วทรงแจกจ่ายกวณิพพกทั้งปวงเสมอคนละสลึงทุกๆวัน
 ไปโดยตลอด แล้วเกณฑ์ให้ข้าราชการค่อเรือรบเพิ่มเติมขึ้นอีกร้อยลำ
 คุ้มสำหรับระไ้ใช้ราชการทัพศึกไปภายนอก และทรงพระกรุณา
 ให้จ้างพวก ข่าทูลละของ อุดี พระบาท ทหาร พลเรือน ให้ บุรณ ปรฎิ
 ลังขรณ์พระอุโบสถวิหารการเปรียญ และพระระเบียงศาลา กุฎีในพระ
 อารามใหญ่น้อยเป็นหลายพระอาราม สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก
 แล้วให้มีการ มหรสพลสมโภช เวียนเทียน พระมหาธาตุเจดีย์ใหญ่ใน
 เมืองนครนครบสามวัน

ครั้นเสร็จการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้ว จึงทำรังสให้
 เสนาบดีและลูกขุนปรึกษาไทยเจ้านคร และเสนาบดีปรึกษาไทย
 พร้อมกันว่า ไทยถึงประหารชีวิต ทรงพระกรุณาโปรดว่าเรายังไม่
 เห็นด้วย ด้วยเจ้านครยังมีไ้เป็นข้าราชการแห่งเรา ฝ่ายเจ้านครก็
 ทงทว่าเป็นใหญ่ ฝ่ายเราก็ดื้อว่าเราเป็นใหญ่ไม่้องอนแก่กันจึงได้มา
 ปรึกษกันทง นถาและเจ้านครทำราชการ อยู่ด้วยเราแล้ว คือกกขญต่อไป
 แม้นเสนาบดีปรึกษาไทยถึงตายเราจะเห็นด้วย แต่ว่าให้ยกไว้ ให้ จ่า
 เจ้านครเข้าไปให้ ถึงกรุงก่อนจึงปรึกษากันใหม่

แล้วทรงพระกรุณา โปรดตั้งเจ้าหลานเธอเจ้าราชสุริยวงศ์ไว้
 ครองเมืองนครศรีธรรมราช และให้พระยาราชสุภาวดี กษัตริย์

เข้าสารองค์ละถง เงินตราองค์ละบาท ที่ข้ากษัตริย์บงจิวรกีถวาย
 ทุกๆองค์ แล้วทรงแจกยาจกอนิพพกทั้งปวงเสมอกันละสิ่งทุกๆวัน
 ขอบุสธ แล้วเกณฑ์ให้ข้าราชการต่อเรอรบเพิ่มเติมขึ้นอีกร้อยลำ
 เคียสำหรับจะไต่ ใช้ราชการทัพศึกไปภายในหน้า และทรงพระกรุณา
 ให้จาง พวก ข้าราชการของ องค์พระบาท ทหาร พลเรือน ให้ บรรณ ปฏิ
 สังขรณ์พระอุโบสถวิหารการเปรียญ และ พระระเบียง ศาลา กุฎี ในพระ
 อารามใหญ่ขึ้นเป็นหลายพระอาราม สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอนมาก
 แล้ว ให้มีการ มหรสพสมโภช เวียนเทียน พระมหาธาตุเจดีย์ใหญ่ ใน
 เมืองนครนครบสามวัน

ครั้นเสร็จการสมโภชพระบรมสารีริกธาตุแล้ว จึงทำรำสให้
 เสนายศและลูกชนปรักษาไทยเจ้านคร และเสนายศปรักษาไทย
 พรหมกันว่า ไทยถึงประหารชีวิต ทรงพระกรุณาไต่ถามว่าเรายังไม่
 เห็นด้วย ด้วยเจ้านครยังมีไต่ เป็นข้าราชการแห่งเรา ฝ่ายเจ้านครก็
 ทงทวเป็นใหญ่ ฝ่ายเราก็ดอว่าเราเป็นใหญ่ไม่้องอนแก่กันจึงได้มา
 รบสกันทง นถาและเจ้านครทำราชการ อยู่ด้วยเราแล้ว คีตักขญ์ต่อไป
 แม้นเสนายศปรักษาไทยถึงตายเราจะเห็นด้วย แต่ทำให้ยกไว้ ให้จำ
 เจ้านครเข้าไปให้ ถึงกรุงก่อนจึงปรักษากันใหม่

แล้ว ทรงพระกรุณา ไต่ถามตั้งเจ้าหลานธอเจ้านราศรียวงศ์ไว้
 ครอบเมืองนครศรีธรรมราช และให้พระยาราชสฎาวดี กับพระศรี

ไกรลาส อยู่ช่วยราชการแล้วทรงพระกรุณา พระราชทานโอวาทา
นุสาสน์สั่งสอนไว้ ว่าให้ประพฤติปรนนิบัติเลี้ยงคนเสนาบดี สมณ
พราหมณาจารย์อาณาประชาราษฎรทั้งปวงโดยยุติธรรมตามโบราณ
ราชประเพณีเกียรติยศแต่ก่อน แล้วทรงพระกรุณาจัดแจงตั้งแต่ง
กรมการแขวงเมืองนครไว้พร้อมทุกเมือง

แล้วคำรัสให้ราชบัณฑิตจกัพระไตรปิฎกลงบรรทุกเรือเชิญเข้า
มาณกรุง แต่พอจำลองได้ทุกๆ พระคัมภีร์แล้ว จึงจะเชิญออกมาสั่ง
ไว้ตามเดิม อนึ่งให้สังฆการีนิมนต์พระอาจารย์วัดพนัญเชิง ซึ่งหนี
พระม่าออกมา อยู่ณเมืองนครนั้น ให้รับเข้ามากรุง กับทั้งพระสงฆ์
สามเณรศิษย์ทั้งปวงด้วย

จึงคำรัสให้ตระเตรียมกองทัพพระกลดคนยงกรุงธนบุรี ครั้น
ถึงณเดือนสี่ปลายปีลดเอกราชนั้น เพลาเข้าเมื่อเสด็จกลับนั้น สมณ
พราหมณาประชาราษฎรยาจกวนิพก ชาวเมืองนครศิวิธรรมราชทั้ง
ปวงมาพร้อมกันถวายชัยมงคล มีจักษุมองไปด้วยน้ำตาว่า แต่เรา
ทั้งปวงเป็นคนอนาถาหาพึ่งมิได้แล้ว เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ยังเสด็จอยู่ ทรงพระกรุณาพระราชทานเงินผ้าโภชนาหาร เราได้รับ
พระราชทานเลี้ยงชีวิตเป็นสุขทุกๆวันพระอุโบสถ ตั้งแต่ไปเราจะ
เป็นคนอนาถาแล้ว ชาวเมืองครั้นนั้นสลดกระตือใจ ควรจะสังเวยนักรา
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จราชดำเนินกลับมากครั้งนั้น ด้วย

พระกฤตกาณภาพขารมี ก็เสด็จมาได้ โดยสะดวกหาภัยอันตรายมิได้
พระทัยอนแรมมาโดยลำค้ำย ครั้นถึงณเดือนสี่จุลศักราช ๑๑๓๑ ปีฉลู
เอกศก เพลาเข้าสามโมงเศษถึงเมืองธนบุรี

จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระอาจารย์ศรีเป็นสมเด็จพระสังฆราช
และพระไตรปิฎกซึ่งเชิญเข้ามาแต่เมืองนครนั้น ทรงพระกรุณาให้จ้าง
ช่างจารพระไตรปิฎก พระราชทานค่าจ้างผูกหนึ่งเป็นเงินหนึ่งบาท
เข้าหนึ่ง เงินค่ากัณฑ์เข้าวันละเฟื้อง หมายพลวันละซอง บุหรี่
วันละสิบมวน ของกินกลางวันเสมอทุกวัน เสมอทุกผูก
ทุกคัมภีร์ในจบพระไตรปิฎก สิ้นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ครั้น
ลงรักปิดทองทานสำเร็จแล้ว ทรงพระกรุณาให้เชิญพระไตรปิฎก
ฉบับ กลับไปส่งเสียดเมืองตังเก๊า และชงเจ้านครนنگพระ
ราชทานไทย ให้ถอดออกจากพันธนาการ แล้วให้รับพระราชทาน
น้ำพิพัฒน์สัตยา อยู่เป็นข้าราชการ พระราชทานบ้านเรือนที่
อาศัยให้อยู่เย็นเป็นสุข

จำเดิมแต่นั้นมาพระพุทธานักคือยวฒนาการ รุ่งเรือง
เฟื่องฟูขึ้นเหมือนแต่ก่อน และสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ก็
เจริญพระราชกฤตกาธิคุณไพศาลโยโยภาพยิ่งขึ้นไป ไพรฟ้าชา
แผ่นดินก็ค้อมมีความผาสุกสนุกสบายบริบูรณ์ คงคนชนเหมือนเมือ

ทรงแผ่นดินกรุงเก่ายังปรกติดีอยู่นั้น

ฝ่ายกองทัพซึ่งยกทัพไปก็มีพช ประเทศนั้น ทพพระยา
 อภัยรณฤทธิ พระยาอนชิตราชา ยกจากเมืองนครราชสีมา ไปตี
 เมืองเสียมราฐได้ ทพพระยาโกศาลาทยกจากเมืองปราจีนไปตีได้
 เมืองขบคองของทงอุยทันนั้น นักพระองค์ คนซึ่งเป็นพระอภัยราชาชายก
 กองทัพเรือมาทางทะเลสาบ จะมาตีเมืองเสียมราฐคน พระยาอภัย
 รณฤทธิ พระยาอนชิตราชา จักแจงไ้เรือที่เมืองเสียมราฐยกทัพ
 เรือออกรบกับทัพเขมรในทะเลสาบ ใ้สู้รบกันหลายเพลา พอที่
 ชาวเลื่องลือออกไปว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเสด็จออกไปตี
 เมือง นครศรีธรรมราช บัดนี้ทิวงคตเสียแล้ว พระยา
 อภัยรณฤทธิ พระยาอนชิตราชาก็ตกใจ เกรงแผ่นดินจะ
 เกิดจลาจลชนฮึก จึงเลิกทัพกลับมา แต่ พระยาอภัยรณฤทธิ
 เกรงความจะไม่แน่ จึงรอตพอยู่ ณเมืองนครราชสีมา ก่อน พระยา
 อนชิตราชานั้น ้วยยกทัพมาจนถึงเมืองลพบุรี จึงรู้ความ
 ตระหนัก ว่าเสด็จยังอยู่หาอันตรายมิได้ บัดนี้ตีเมืองนครศรี
 ธรรมราชได้ ทพหลวงจะกลับอยู่แล้ว จึงตั้งรออยู่ ณเมือง
 ลพบุรีมิได้กลับมาถึงกรุง

ฝ่าย พระยาโกศาแจ้งว่าทัพทางเมืองเสียมราฐเลิก ถอยไป
 แล้ว ก็ให้ลาดทัพกลับมาณเมืองปราจีน แล้วบอกกล่าวโทษ

เข้ามาจนกว่า ท้าวพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระยานนชิตรราชา
 เลิกหนีมาก่อน ครั้นจะอยู่แต่ทัพเดียว ก็เกรงทัพเขมรจะยกทัม
 เข้ามามากจะเสียดิ เห็นระเหลือกกำลังจึงลาถอยมาข้าง
 ครั้นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จมาถึงกรุง ได้ทรงทราบ
 ทิ้งเสียขอกพระยาโกศาธิบดี แล้วได้ทราบข่าวว่าพระยานนชิตรราชา
 ยกกลับมาตั้งอยู่ ณ เมืองลพบุรีที่ทรงพระโกรธ จึงทำรัสใช้ตำรวจ
 ให้ไปหาตัวพระยานนชิตรราชาลงมาเฝ้า แล้วตรัสถามว่า ใช้ไป
 ราชการสงครามยังมีไต่ ให้หาทัพกลับ เหตุไฉนจึงยกทัพกลับมาเอง
 กงน จะคิดเป็นนกฏหรือ

พระยานนชิตรราชาจึงกราบทูลพระกรุณาโดยจริงว่า ข่าว
 ลอออกไปว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จที่วังคตณเมืองนครศรี
 ธรรมราช ข้าพระพุทธเจ้าเกรงว่า ข้าศึกก่อนจะยกมาชิงเอากรุง
 ธนบุรี จึงรีบกลับมาหวังจะรักษาแผ่นดินไว้ นอกจากพระเจ้าอยู่
 หัวแล้ว ซึ่งข้าพระพุทธเจ้าจะไต่ยอมเป็นข้าฝู นอกนั้นก็ไม่มีไต่เลย
 เป็นอันขาด

เมื่อได้ทรงสดับก็หายพระโกรธ กลับทรงพระโสมนัส
 คำรัสสรรเสริญพระยานนชิตรราชาว่าเธอเชิงเป็นคนสัตย์ ซื่อแทนน้ำใจ
 สัมภรเป็นข้าแต่กับเดียว มิไต่ยอมเป็นข้าฝูอื่นอีกสืบไป แล้ว
 โปรดให้มัตราหากองทัพพระยาอภัยรณฤทธิ์ และพระยาโกศาธิบดี

กัลยคนมายังพระนคร

ลี้กักราช ๑๑๓๒ ปีชลาโทศก ถึงณเดือนหก ฝ่ายเจ้า
พระฝาง ซึ่งเป็นใหญ่ในหัวเมืองฝ่ายเหนือตั้งปวงนั้น ประพฤติพาล
ทจริตที่ศีลกรรมลามก บริโภคสุรากับทั้งพวกสงฆ์อลัชชี ซึ่ง
เป็นนายทัพนายกองตั้งปวงนั้น และชวนกันกระทำความสัสสวิคคห
ฆาตกรรมปาราชิก แล้วยิ่งห่มผ้ากาสาหวีสีศรีอยู่ หาละเพศ
สมณะไม่ แล้วยกกองทัพให้ลงมาลาคณะเวนต์ีเอาเข้าปลา
อาหาร และเผาบ้านเรือนราษฎรเสียหลายตำบล จนถึงเมืองอภัย
ธานี เมืองชัยนาท และราษฎรหัวเมืองฝ่ายเหนือ ซึ่งอยู่ใน
พระราชอาณาเขตต์ไ้ความเคืองแค้นชดสนนิก กรมการเมือง
อภัยธานี เมืองชัยนาทขอกลงมาให้กราบทูลพระกรุณา

ครั้นไ้ทรงทราบจึงมีพระราชดำรัส ให้เกณฑ์กองทัพจะ
ยกไปปราบชายพวกเหล่าร้ายฝ่ายเหนือให้แผ่นดินราบคาบ จึงโปรด
ให้พระยาพิชัยราชา เป็นแม่ทัพตลอดห้าพัน สรรพด้วยช้างม้าเครื่อง
สรรพาวุธยกไปทางปากตะวันออกทัพหนึ่ง ขณะนั้นพระยายมราช
ถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดให้พระยาอนันตริราชา เลื่อน
ให้เป็นเจ้าพระยายมราชให้เป็นแม่ทัพตลอดห้าพัน สรรพด้วยช้าง
ม้าเครื่องสรรพาวุธ ยกไปทางปากตะวันออกทัพหนึ่ง และ
ทัพยกทั้งสองทัพเป็นคนหมื่นหนึ่ง ให้ยกล่วงไปก่อน

ครั้นถึงฉนวนเสาร์เดือนแปดแรมสิบสี่ค่ำ เพลาเช้าสามโมง
 เศษ ได้มหาพิชัยฤกษ์ สมเด็จพระมยุปิตรพระพทอเจ้าอยู่หัวจึง
 ทรงเรือพระที่นั่งกราบยาวสืบเชือกวา พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาชา
 ทลระของฉลิพระบาท ฝ่ายทหารพลเรือนไทยจีนทั้งปวงโดยเสด็จ
 พระราชดำเนียรตามขบวนพยุหยาตราหน้าหลัง และพลโยธาทัพ
 หลวงหมื่นสองพันโดยกำหนด

ครั้นเช้าแวงถึงเกวียนละสามชั่ง ด้วยเดชพระบรมโพธิ
 สมภาร ยันศาลให้กำปั่นเข้าสารมาแต่เกาะทิดีได้ เป็นหลายลำ
 ในขณะเมื่อจะยกทัพ จึงทรงพระกรุณาให้รอทัพอยู่ แล้วให้จก
 ซอเข้าจ่ายแจกให้พลกองทัพจนเหลือพอ แล้วได้แจกจ่ายแก่

สมณะชีพราหมณ์ยากจนวิพพก และครอบครัวบุตรภรรยาข้า
 ราชการทั้งปวงทั่วกัน แล้วแขกเมืองตังถาน และแขกเมืองยัก
 กรา นำเอาขนคาบศิลาเข้ามาทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายถึงสอง

พันสองร้อยยอก เป็นพระราชลาภอันวิเศษ จึงให้ ยাত্রานาวาพยุหะ
 ทัพจากกรุงธนบุรีไปโดยชลมารค เสด็จประทับรอนแรมอยู่สอง
 เหว แล้วยกขึ้นไปตั้งค่ายลาลวันประทับแรมอยู่เวรหนึ่งรุ่งขึ้น
 ฉนวนเสาร์เดือนเก้าแรมสิบสองค่ำจึงยกไปประทับรอนแรมปากน้ำฝั่ง

ฝ่ายเจ้าพระฝางรู้ข่าวศึก จึงให้หลวงโกศายังเมืองพระ
 พิษณุโลก ยกกองทัพลงมาตั้งรับอยู่ ณเมืองพระพิษณุโลก ครั้น

กำลัง เพลาประมาณยามเศษในวันเสาร์ จึงดำรัสให้กองหน้า
ยกเขาคีเมืองพระพิษณุโลก ก็เขามาเมืองไค ในกลางคืนวันนั้น
และหลวงโกศายิ่งหนีออกจากเมืองขึ้นไปตั้งค่ายรบอยู่ที่ตำบลโทกยัง
ไม่ทันได้รบกันก็เลิกหนีไป

ครั้นเดือนจันทร เดือนเก้าแรมเสด็จ เพลาเขาจึงเสด็จเข้า
เมืองพระพิษณุโลก นมัสการพระพุทธชินราช พระพุทธชินสีห์
ทรงพระราชดำริท้าวเปลื้องภษาทรงสระพักออกจากพระองค์ ทรง
ห่มพระพุทธชินราชเจ้าแล้ว เสด็จประทับแรมอยู่ในเมือง หยก
ทำทพยกอยู่เก้าเวร พอกองทัพพระยาสมรราชซึ่งยกมาทางปาก
ตะวันออกกันขึ้นไปถึง จึงพระราชทานเข้าปลาดอาหารให้จ่าย
แจกกันทั่วแล้ว ดำรัสให้ ทพยกยกยวขึ้นไปตีคเมืองสว่างคบุรี
รุ่งขึ้นอีกสองวัน กองทัพพระยาพิชัยราชาซึ่งยกมาปากตะวันออก จึงขึ้น
ไปถึง จึงดำรัสให้จ่ายเสบียงอาหารให้แล้ว ให้ยกยวขึ้น
ไปให้ทันทัพพระยาสมรราชปากตะวันออก แล้วตรัสว่าเราจะยก
ทัพเรือขึ้นไปคั้น น้ำในแม่น้ำยังน้อยนักคั้งยงตั้งอยู่ ข้าศึกจะ
ไคเปรียบยงขึ้นลงมาแต่บนฝั่งคั้น แต่ถ้าวไม่เข้าคอกพอกทพยก
ยกข้ามแม่น้ำน้อยเสียไคสามวัน น้ำก็จะเกิดมากขึ้น ค้วยเศษ
พระบรมโพิธัสภการเป็นมหัศจรรย์ ครั้นคำรบสามวันน้ำก็เกิด
มากขึ้นเสมอลดลงข้างลบกคั้งข้าง ประคุกกระแสพระราช

ท้าวสโวนัน จำเดิมแต่ันบรรดากษัตริย์พญาทอง และไพร่พล
ทัพยกทัพเรือทั้งปวงไต่แจ่งเหตุดแลวก ยกมือชนถวายเป็นคมทุก ๆ คน
เอาพระเศษานภาพเป็นที่พึ่งปกเกล้าฯ มีน้ำใจกล้าหาญมิได้ย่อท้อ
ต่อการฉวยครองอาภัพจรยสิทธิ์ หมู่ ขจวามิตรชาติก ้วยเห็นขารมี
ปรากฏเป็นแท้

ฝ่ายกองทัพพระยายมราช และพระยาพิชัยราชาซึ่งยกขึ้นไป
ถึงเมืองสว่างคบุรี ก็ให้ตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ และเมืองสว่างคบุรี
นั้นตั้งแต่ระเนียดไม้ ขอนลัดลมเชิงเทินดินหามักำแพงไม้ เจ้าพระ
ฝางก็เกณฑ์พลทหาร ขนรักษาหน้าที่เชิงเทินรอบเมืองยิงปืนใหญ่
น้อยคอรบของกันเมือง แต่คิดครั้นคร้ามพระเศษานภาพเป็นกำลัง
ขณะนั้นช่างฟ่งช่างหนึ่งอยู่ในเมืองตกลกเป็นฟ่งเผือกส้มพงค์
และเจ้าพระฝางจึงว่าช่างเผือกนี้ มีไต่บังเกิดเป็นของคู่บุญของเรา
เกิดเป็นพาหนะสำหรับบุญแห่งท่านแม่ทัพไต่ ซึ่งยกขึ้นไปมานั้น
ก็ยกคิดเกรงกลัวพระขรรค์ขงนัก และสรวบรออยู่ไต่สามวัน
เจ้าพระฝางก็พาสมัครพรรคพวกหนีออกจากเมืองในเวลากลางคืนไป
ข้างทิศเหนือ พวกทหารก็นำเอาลูกช้างเผือกก็ขงแม่ช้าง
พาหนีตามไปไต่้วย กองทัพกรุงก็เข้าเมืองไต่ แล้วแต่งคน
ลอบหน้ลือบอกลงมายังทัพหลวง ณ เมืองพระพิษณุโลก

ฝ่ายกองทัพหลวง ถึงฉนวนอาทิตย์ เกือบเช้า แรมเจ็ดค่ำเพลา
 เข้าสองนาฬิกา ก็เสด็จยกพยุหยาตราจากเมืองพระพิษณุโลก
 โดยทางชลมารคประทับรอนแรมไปได้สามแรม พอพบผู้ถือหนังสือ
 สอยบอกกองหน้าออกลงมาใจความว่า ใต้เมืองสว่างศรีแล้ว แต่
 อ้ายเรอนพระฝางนั้น พาลก้างเผือกซึ่งเกิดในเมืองนั้นพา
 หนไป ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงยังให้ติดตามอยู่ จึงเสด็จเร่ง
 วยเรือพระที่นั่งไปตรงกลางวันกลางคืน ถึงที่ประทับพระตำหนัก
 ค่ายหาดสังข์กองหน้าตั้งไว้รับเสด็จ ก็เสด็จขึ้นประทับแรมอยู่ที่
 นั้น แล้วดำรัสสั่งให้นายทัพนายกองเกณฑ์กันให้ติดตามอ้าย
 เรอนพระฝาง และนางพระยาข้างเผือกให้จงได้

ครั้นฉนวนอาทิตย์ เกือบเช้า แรมสิบสามค่ำ หลวงคชศักดิ์
 กษัตริย์ของพระยาอินทรวชิต เจ้าเมืองวิเศษชัยชาญ ภัยได้
 นางพระยาเควตมวงคชคชสารตัวประเสริฐ นำมาทูลเกล้าทูลกระ
 หม่อมถวาย ทรงพระกรุณาพระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่พระยา
 อินทรวชิต และหลวงคชศักดิ์โดยสมควรแก่ความชอบ

ครั้นฉนวนพฤหัสบดี เกือบสิบห้าค่ำ จึงเสด็จยกพยุห
 ยาตราทัพหลวงไปโดยทางชลมารคถึงตำบลน้ำมึก จึงดำรัสให้
 ตั้งด่านทางชันในชันนอก และเกลี้ยกล่อมอาณาประชาราษฎร

ชาวหัวเมืองเหนือทงป่อง ซึ่งอพยพหนีแตกฉานชานเซ็นเข้าป่า
 คงไป ให้ ออกมาอยู่ตามถ้ำถ้ำเนาจแต่ก่อน แล้วให้เที่ยว
 ลากตระเวนเสาะสืบสาวเอาตัวอายุเรือนพระฝางให้จงได้ แล้วเสด็จ
 พระราชดำเนียร ถัดยั้งพระตำหนักค่ายหาดสูง
 ครนรุ่งขึ้นวันเสาร์ เดือนสิบ แรมห้าค่ำ จึงดำรัสสั่งให้แต่ง
 กฎประกาศแก่กองทัพยกทัพเรือไทยจีนทงป่อง ห้ามอย่าให้
 ช่มเหลวรบเอาทรัพย์สินของของราษฎรชาวบ้าน และฆ่าโคกระบือ
 สัตว์ของเลี้ยง อนึ่งถ้านายทัพนายกองผู้ใดไป ปืนและข้างพึง
 พลายใหญ่โต คือกโต นีรูปลูกและรูปเป็นกลาง ก็ให้ส่งเข้ามาทูล
 เกล้าทูลกระหม่อมถวาย อย่าให้ ใครเบียดบังไว้จะเอาตัวเป็นโทษ
 ครนถึงวันพฤหัสบดีเดือนสิบเอ็ดขึ้นสองค่ำ มีไชยออกขึ้นไปแต่
 กรุงอนบุรีว่า แยกเมืองตานีเข้ามาสู่พระบรมโพธิสมภารถวาย
 ดอกไม้เงินไม้ทอง และเมืองยกกรา ถวายปืนใหญ่ร้อยยก
 ครนถึงวันจันทร์ เดือนสิบเอ็ดขึ้นหกค่ำ ทรงพระกรุณา
 ให้สืบเสาะจับพระสังฆ์มพอก เหล่าร้าย ได้ตัวพระครุคริมาณที่หนึ่ง
 อาจารย์ทองหนึ่ง อาจารย์จันทร์หนึ่ง อาจารย์เกิดหนึ่ง ล้วน
 เป็นแม่ทัพอายุเรือนพระฝางทงป่อง แต่พระครูเพชรรัตน กษ

ย้ายเรือดนพระฝางนั้นหาได้ตัวไม่ จึงดำรัสสั่งให้ผลัดผ้าคฤหส์
ทงสี่คน แล้วจำคองส่งลงมาใส่คุกไว้ณกรุง

ในวันนั้น ให้นิมนต์พระสงฆ์เมืองเหนือมาพร้อมกันหนาทาง
และให้หาขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยมาประชุมเข้าพร้อมกัน จึงดำรัส
ปรึกษาว่า พระสงฆ์บรรดาอยู่ฝ่ายเหนือ เป็นพรรคพวกย้ายเรือดน
พระฝางทั้งสี่คนย้อมถ้ออาวอและปั่น รัชชีกษัตริย์ ปล้นเอาทรัพย์
สิ่งของ และกินสุราเมรัย ส้องเสีพอนาจารทวิสัยกาท้องจุก
ปาวาชิกาขบถต่างๆ ขาดจากสิกขาบทในพระพุทธศาสนา ถ้วน
ลามก จะละไว้ให้คงอยู่ในสมณเพศจะมิได้ อนึ่งพระสงฆ์ฝ่าย
เหนือฝ่ายใต้ก็ จะแปลกปลอมปะปนกัน อยู่มีรูว่า องค์ใดคือองค์ใดชั่ว
จะได้ ไหว่นยเคารปลักการบูชาให้เป็นเอนาบุญ จะได้ผลานิสงส์
แก่เราท่านทั้งปวง ให้พระสงฆ์ให้การไปแต่ตามสัจย์ตามจริ
ถ้าได้ ผิดในเจตปาราชิกแต่ประการใดประการหนึ่ง จะพระราชทาน
ผ้าคฤหส์ให้ผลัดสักออกทำราชการ ที่ไม่วั้นจะให้ทำน้ำ
พิสูจน์สูน้ำพิกาสามกลัน แม้นชนะแก่นาพิกาจะให้เ็นอธิการ
และพระครูราชาคณะฝ่ายเหนือโดยสมควรแก่คุณธรรมที่ แม้น
แพแก่นาพิกา จะให้ส่งพระราชอาญาเช่นแล้วสักข้อมือ มิให้
บวชได้ อีก แม้นเสมอนาพิกา จะถวายผ้าไตรให้บวชใหม่ ถ้าแต่

๒๒
 ครั้นจะให้ลงค่าน้ำพิสจนแล้วก็กลับคืนค้ำว่าไต่ทำผิด
 ให้ลงพระราชอาชญา ประหารชีวิตเสีย อนึ่งพระสงฆ์จะลงค้ำ
 นั้น ให้ตั้งศาลกันมานาคอกเพกานผ้าขาว แต่งเครื่องพลีกรรม
 ทศพร้อมแล้ว จึงทรงพระสัตยาธิษฐาน ให้พระบารมีนั้นช่วย
 ๒๓
 ภิบาลบำรุงรักษา พระสงฆ์ทั้งปวง ถ้าภิกษุองค์ใดมิได้ขาด
 ๒๔
 อกสิกขาบทขยาราชิก ขอให้พระบารมีของเรา และอานภาพ
 ๒๕
 ๒๖
 ๒๗
 ๒๘
 ๒๙
 ๓๐
 ๓๑
 ๓๒
 ๓๓
 ๓๔
 ๓๕
 ๓๖
 ๓๗
 ๓๘
 ๓๙
 ๔๐
 ๔๑
 ๔๒
 ๔๓
 ๔๔
 ๔๕
 ๔๖
 ๔๗
 ๔๘
 ๔๙
 ๕๐
 ๕๑
 ๕๒
 ๕๓
 ๕๔
 ๕๕
 ๕๖
 ๕๗
 ๕๘
 ๕๙
 ๖๐
 ๖๑
 ๖๒
 ๖๓
 ๖๔
 ๖๕
 ๖๖
 ๖๗
 ๖๘
 ๖๙
 ๗๐
 ๗๑
 ๗๒
 ๗๓
 ๗๔
 ๗๕
 ๗๖
 ๗๗
 ๗๘
 ๗๙
 ๘๐
 ๘๑
 ๘๒
 ๘๓
 ๘๔
 ๘๕
 ๘๖
 ๘๗
 ๘๘
 ๘๙
 ๙๐
 ๙๑
 ๙๒
 ๙๓
 ๙๔
 ๙๕
 ๙๖
 ๙๗
 ๙๘
 ๙๙
 ๑๐๐

โทมิไม่รับ

ครั้นจะให้ลงค่าน้ำพิสดานแล้วก็กลับคืนคำว่าโทมิทำผิด

จะให้ลงพระราชอาชญาประหารชีวิตเสีย อนึ่งพระสงฆ์จะลงคำ

นั้น ให้ตั้งศาลกันมานาคาเพกานผ้าขาว แต่งเครื่องปลุกกรรม

เทพาพร้อมแล้ว จึงทรงพระสัตยาธิษฐาน ให้พระขวมนั้นช่วย

อภิบาลบำรุงรักษา พระสงฆ์ทั้งปวง ถ้าภิกษุองค์ใดมิได้ขาด

จากสี่ขาบทจกขาราชิก ขอให้พระขวมนีของเรา และอานภาพ

เทพาอันศักดิ์สิทธิ์ จงมาเป็นสักขีพยานช่วยอภิบาลบำรุงรักษา

พระผู้เป็นเจ้าองค์นั้นอย่าให้แพ้แก่นาฬิกาได้ ถ้าและภิกษุรูปใด

ถึงซึ่งล่วงละเมิดแล้ว เทพเจ้าจงสังหารให้แพ้แก่นาฬิกาเห็นประ

จักษ์แก่ตาโลก แล้วเสด็จทรงพระเกี้ยวอยู่บนที่หาคทราย ให้

พระสงฆ์ลงค่าน้ำพิสดานต่อหน้าพระที่นั่ง พลางทรงพระอธิษฐาน

ถวายเศษพระบรมโพธิสมภาร

ครั้นพระสงฆ์ที่ศิลาบริสุทธิ ก็ชนะแก่นาฬิกาข้าง เสมอข้าง

ภิกษุที่ศิลาแพ้แก่นาฬิกาเป็นอันมาก เสนายกก็กระทำตาม

วิธีโดยสมควรแก่คุณและโทษ แต่ผ้าไตรที่พระสงฆ์พวกแพ้

คือสักนั้น ให้เผาเป็นสมุกไปทาพระมหาธาตุเมืองสว่างคบุรี

แล้วทรงพระกรุณาให้เย็บผ้าจีวรระยให้ได้พันไตร จะบวช

พระสงฆ์ฝ่ายเหนือ จึงกำรัสสั่งให้สังฆการีลงมาอาราธนาบวชพระ

ราชาคณะกับพระสงฆ์อันคฤมณกรุงธนบุรี ๕๐ รูป ขึ้นไปบวชพระสงฆ์
 ไว้ณหัวเมืองเหนือทุก ๆ เมือง และให้พระราชอาคันตุกะ อยู่ส่ง
 สอนในข้อพระวินัยสิกขาบท ก็ให้เก็บพระไตรปิฎกลงมาเป็น
 ฉบับชำระคฤมณกรุงด้วย โปรดให้พระพิมลธรรม ไปอยู่เมือง
 สว่างคบุรี ให้พระธรรมโคตม ไปอยู่เมืองพิษณุ ให้พระ
 ธรรมเจดีย์ ไปอยู่เมืองพระพิษณุโลก ให้พระพรหมมุนี ไปอยู่
 เมืองสุโขทัย ให้พระเทพกวี ไปอยู่เมืองสวรรคโลก ให้พระ
 ไพธวิวงศ์ ไปอยู่เมืองศรีพระนมาศทั้งยัง

ครั้นถึงฉวนศุกร เดือนสิบเอ็ด แรมสิบค่ำ จึงเสด็จพระ

ราชค่านีรไปยังเมืองสว่างคบุรี กระทำการสมโภชพระมหาธาตุ
 สามวัน แล้วเปลื้องพระภษาทรงสะพักออกจากพระองค์ ทรงพระ
 มหาธาตุ แล้วให้ขบวนปฏิสังขรณ์พระอาราม และพระมหาธาตุ
 ให้บริบูรณ์ตั้งเก่า จึงเสด็จพระราชค่านีรไปยังเมืองศรีพระนมาศ
 ทั้งยัง กระทำการสมโภชพระแท่นศิลาอาสน์สามวัน แล้วเสด็จ
 พระราชค่านีรไปยังเมืองสวรรคโลก กระทำการสมโภชพระ
 มหาธาตุสามวัน

ครั้น ฉวนศุกร เดือนสิบสอง ขึ้นสามค่ำ จึงเสด็จพระราช

ค่านีรกลับลงมายังเมืองพระพิษณุโลก กระทำการสมโภชพระ

มหาอาตุ และพระพทชินราช พระพทชินสี่ห้าวันแล้ว
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งข้าหลวงเดิมซึ่งมีความชอบในการ
 สงคราม ให้อยู่ครองหัวเมืองฝ่ายเหนือที่ปวง บรรดาหัวเมือง
 ใหญ่นั้นโปรดให้พระยายมราช เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ อยู่ครองเมือง
 พระยาพิชัยโลก ประมวญไพร่พลเมืองมอญห่มห้าพัน ให้พระยา
 พิษยราชา เป็นเจ้าพระยาสุวรรคโลก มีไพร่พลเมืองอยู่เก้าพัน
 ให้พระยาสีหราชเดโช เป็นพระยาพิชัย มีไพร่พลเมืองอยู่เก้าพัน
 ให้พระยาท้ายน้ำ เป็นพระยาสุโขทัย มีไพร่พลเมืองอยู่ห้าพัน
 ให้พระยาสุรบดินทร์ เป็นพระยากำแพงเพชร ให้พระยาอนุรักษ์
 ภกร เป็นพระยานครสวรรค์ ทั้งสองเมืองนั้นมีไพร่พลเมือง
 เมืองละสามพันเศษ และเมืองเล็กน้อยที่ปวงนั้น ก็โปรด
 ให้ขุนนางผู้น้อย ซึ่งมีความชอบไปครองเมืองทุก ๆ เมือง และ
 เจ้าพระยาจักร์แขกนั้นมิได้แก่ดั่งกล่าวในการสงคราม จึงโปรด
 ตั้งพระยาภยวรรณฤทธิ เป็นพระยายมราช ให้ว่าราชการณที่สมุห
 นายกด้วย แล้วเสด็จกรีธาทัพหลวงกลับ แล้วให้รายนางพระยา
 เสวกทวิณี ลงแพล่องลงมายังกรุงธนบุรี ให้ปลุกโรงรับ
 ฉลองนมังคุด แล้วให้ มังงานมหรสพสามวัน
 ครั้นถึงเดือนสาม ใน ปีชาลโทศก ฝ่ายอาปรกามณซึ่ง

เรียกว่าไปมย่ง่วน เจ้าเมืองเชียงใหม่ ยกกองทัพพระมำ
 กองทัพลาวลงมาตีเมืองสุวรรณคโลก เข้าค่ายล้อมเมืองไว้ เจ้า
 พระยาสุวรรณคโลก ก็เกณฑ์ไพร่พลชนรักษาน้ำที่เชิงเทินกำแพง
 เมืองต่อสู้รบข้งกันเมืองเป็นสามารภ แล้วบอกลงณกรุง

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงโปรดให้ มีตรา
 ขึ้นไปเกณฑ์กองทัพเมืองพระพิษณุโลก เมืองสุโขทัย เมืองพิษย
 ไทยกขึ้นไปตีกองทัพพระมำช่วยเมืองสุวรรณคโลก เจ้าพระยาสุรสีห์
 พระยาพิษย และพระยาสุโขทัย ก็ยกกองทัพทั้งสามหัวเมืองไป
 ฌเมืองสุวรรณคโลก เข้าตีค่ายกระหนาบค่ายพระมำ ชั่งตั้งล้อม
 เมือง พระมำต้านทานมิได้ ก็แตกฉานพ่ายหนีไปยังเมืองเชียงใหม่
 จึงบอกลงมาให้กราบทูลพระกรุณาให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้า
 อยู่หัว จึงมีพระราชดำรัสให้ เกณฑ์ กองทัพจะเสด็จ ยก ไปตี เมือง
 เชียงใหม่ และพลโยธาหาญในกระบวนทัพหลวง ครั้นนั้น ทั้งไทย
 จีนแขกฝรั่งเป็นคนหม่นหมอง สรรพด้วยช่างมาเครื่องสรรพาวุธ
 และเรือได้เรือรบทั้งปวงพร้อมเสร็จ

ครั้นเมื่อศึกมาสู่กลดบยศึกศึกฉาวรมหาพิชัยฤกษ์ จึงเสด็จ
 ลงเรือพระที่นั่งกราบ พร้อมด้วย เรือท้าวพระยาข้าทูลละอองฉฉ
 พระบาทมใหญ่ ฉฉน้อยไทยจีน ฝ่ายทหาร พลเรือน โทษเสด็จ

พระราชดำเนิรขบวน พยุหยาตราหน้าหลัง คับคั่งท้องแถว
มหาดงคา ก็เสด็จยাত্রานาวาทัพพลวงจากกรุงธนบุรี ไปโดย
ชลมารค ประทับรอนแรมไปตามระยะทาง ไปหลายเวรดิ่ง
เมืองพิชัย จึงให้ตั้งค่ายและตำหนัก ทัพพลับพลา ณหาดทราย
ฝ้ายปากตะวันออกตรงหน้าเมืองขาม และเสด็จขึ้นประทับอยู่ที่นั่น
ในขณะนั้น จึงมีชัยเจ้าเมืองแพะ พาขนนางกรมการ
และไพร่พลลงมาเฝ้า กราบบถวายบังคมขอเป็นข้าขอบขัณฑสีมา
จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งให้เป็นพระยาศรีสุริยวงศ์ ให้เกณฑ์
เข้าในขบวนทัพด้วย แล้วดำรัสสั่งให้เจ้าพระยาจักรแก้ว กับ
พระยามหาราชครุประโรหิตาจารย์ อนุรักษ์เมืองพระที่นั่ง และ
เรือข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง ณเมืองพิชัย แล้วเสด็จ
พระราชดำเนินขึ้นจกกองทัพยกณเมืองพิชัย ให้กองทัพหัวเมืองทั้งปวง
เป็นนายกองหน้า ยกล่วงหน้าไปก่อน จึงเสด็จทรงช้างพระที่นั่งดำเนิน
พยุหยาตราทัพพลวง ไปโดยทางชลมารค ประทับรอนแรมไป
หลายเวรดิ่ง ค่ายลุ่มเหมือง จึงให้ตั้งค่ายมั่นแทบเชิงเขาม้า
พลาคี เสด็จหยศประทับแรมณพลับพลาในค่าย และครั้งนั้นเป็น
เทศกาลคิมหตุกุกันตารกขยานนิก ผู้ซึ่งเป็นมคคทเทศกัณามรคา
นั้นกราบทูลว่าแต่เชิงเขาข้างนี้จะข้ามภูเขาไปลงถึงเชิงเขาข้างหน้า

ฝ่ายไปมยว่น* เจ้าเมืองเชียงใหม่ ก็แต่งทัพพระม้าว้าทัพลาวยก
ออกมาตั้งค่ายรบนอกเมือง และกองหน้าหัวเมืองซึ่งเป็นกองหน้าก็ยก
เข้าตีค่ายทัพพระม้าว้าแตกพ่ายเล็ดถอยเข้าเมือง กองหน้าก็ยกติดตาม
ล่องเข้าไปในกำแพงดินชั้นนอก แล้วตั้งค่ายรายล้อมกำแพงชั้นในไว้
และทัพหลวงก็ยกเข้าไปตั้งค่ายใหญ่ในกำแพงดิน แล้วดำรัสให้
บรรดาทัพหัวเมืองกองหน้า และนายทัพนายกองในกองหลวงยกพล
ทหารเข้าปล้น เข้ายันโตพาคืบกำแพงเมืองในเพลากลางคืน เพลา
สามยามเศษ เพื่อระกำกลางขาคี และพลทหารพระม้าว้าลาวชาวเมือง
ซึ่งชนประจำรักษาหน้าทเชิงเทินนั้นยังปืนใหญ่่น้อย และพุ่งแทงศาส
ตราวอ ต่อรบต้านทานเป็นสามารถจนเพลารุ่งพลทหารไทยเข้าหักเอา
เมืองมาได้กลางดอยออกมา จึงมีพระราชดำรัสว่า อันเมืองเชียง
ใหม่นี้ ต้องทำนายอยู่ คำปรัมปราเล่าสืบๆ กันมาว่า กษัตริย์พระ
องค์โต ยกทัพไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งเดียวมิได้ ต่อยกไปเป็นสอง
ครั้งจึงตีได้ แม้นจะหักหาญบุกรุกเอาด้วยกำลังกล้าบคนก็จะได้ แต่
ระเสียดไพร่พลมาก และยกมาครั้งนเหมือนจะดท่วงที่ท่าทางและกำลัง
ขาคีก็ให้เห็นประจักษ์ชยแล้ว ถ้ายกมาครั้งหลัง เห็นคงจะได้ง่าย
เดี๋ยว จึงดำรัสให้เลิกทัพหลวงล่องมาก่อนวันหนึ่ง จึงให้กองทัพ
หัวเมืองทั้งปวง เลิกเลขนถอยตามมาต่อภายหลัง

พระราชพงศาวดาร กรุงธนบุรี

ฝ่ายพระม้ายกกองทัพพลไล่ล่าป่าแก้วสกัดติดตาม ยิงชนะกระ
หนายหน้าหลัง กองทัพหัวเมืองท่งนน กิตนแตกกระสาละสายดอยหน
ย้อย่นลงมา จนกระทั่งถึงทัพหลวง อันตั้งหยุดประทัยรัยอยู่ ณเขา
ช่องแคบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงถอดพระแสงดาบ ไล่ด้อนพล
โยธาทหารทั้งปวงในกองทัพหลวงให้กลับออกรบพระม้าย ไล่ตะลุมบอน
ฟันแทงถึงอาวุธสิ้นสู้รบกันเป็นสามารบ พลพระม้ายล้มตายเป็นอันมาก
ก็แตกกระเจี๊ยกกระเจายพรายพลก็พ่ายหนีไป ก็เสด็จทำเนิรทัพหลวง
ลงมาถึงท่าเรือณเมืองพิชัย จึงเสด็จทรงเรือพระที่นั่ง ใหยาตรา
นาวาที่พิกลกลับคืนยังกรุงธนบุรี

สุคักราช ๑๓๓๓ ปีเถาะตรีศก ฝ่ายข้างมลาวประเทศเจ้าวงศ์ผู้
เป็นเจ้าเมืองหลวงพระบาง ยกกองทัพลงมาตีกรุงศรีสัตนาคนหุต
ให้ตั้งค่ายล้อมเมืองไว้ และเจ้าบุญสารผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต
ก็เกณฑ์พลทหารออกต่อสู้รบ และขึ้นประจํารักษาหน้าที่เชิงเทิน
ปรากฏรบชองกันเมืองเป็นสามารบ รบกันอยู่ ประมาณสองเดือนยัง
ไม่แพ้และชนะกัน พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต จึงแต่งขุนนาง
ให้ถือศอกอักษร ขึ้นไปถึงกรุงของระชอกองทัพมาช่วย พระเจ้า
อริวงมัยระ จึงให้ซีกชิงใบ้คุมพลสองพันเป็นกองหน้า ให้ไปสู้พล
เป็นแม่ทัพคุมพลสามพัน ยกกองทัพลงมาตีเมืองหลวงพระบาง และ

กองทัพเมืองหลวงพระบางก็เลิกทัพกลับไปเมือง ต่อรบกับทัพพระม้าว
พระม้าวเอาเมืองหลวงพระบางได้ เจ้าหลวงพระบางก็ขอชนแก่กรุง
อังวะ ทัพพระม้าวก็เลิกทัพไปยังกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะได้ทราบว่
กองทัพไทยยกมาตีเมืองเชียงใหม่ จึงให้ ไปสุลาถอพลสามพัน
ยกลงมาช่วยรักษาเมืองเชียงใหม่

อนึ่งแต่เมื่อครั้งปชวศ สัมฤทธิ์คณิน กองทัพห้อยยกมาจะตีกรุง
อังวะมาถึงเมืองแสนหัว เป็นแผ่นดินเงี้ยว คือไทยใหญ่ชนแก่พระม้าว
ไกลเมืองอังวะทางสี่ห้าคน และกองทัพห้อยยกเข้าตีเมืองแสนหัว
ได้ กตงทัพอยู่ ทน

ฝ่ายพระเจ้าอังวะทราบข่าวศึก จึงให้ ทิงจาโยคมพลห้าพัน
เป็นกองหน้า ให้อะแซห่วนกเป็นแม่ทัพล่อพลหมื่นหนึ่ง ยกมาตี
กองทัพห้อย ชง ตงอัย ณเมืองแสนหัว ใ้ใครยกกันเป็นสามารภ ทัพห้อย
ก็แตกพ่ายกลับไปครึ่งหนึ่ง แล้วห้อยถอยยกกองทัพมาอีก ตหัวเมือง
ชนพระม้าวแตกเป็นหลายเมือง แล้วยกลวงเข้ามาตงถึงตำบลยาน
ของนี้ ไกลเมืองอังวะทางคนหนึ่ง พระเจ้าอังวะ จึงให้ อะแซห่วนก
หนึ่ง มะโยลคห่วนหนึ่ง เป็นแม่ทัพสองทัพ ล่อพลทัพละหมื่น
ถบเมียนห่วนกพหนึ่ง ล่อพลห้าพัน ทั้งสามทัพเป็นคนสองหมื่นห้า
พัน ยกไปสามทางเข้าระคมตีทัพห้อย ใ้ใครยกกันอยู่สามวัน ทัพห้อย
แตกพ่ายไปเป็นสองครึ่ง ใ้ไปไ้คนายทัพห้อยส่นาย ชื่อแอสูแย หนึ่ง

กนตาแยหนึ่ง เมียนกนแยหนึ่ง ประชญาหนึ่ง กยไพล์หกพัน
พระเจ้าอวระให้เลี้ยงไว้

ครนถึงปลุลเอกคก ห้อกลบยกกองทัพมาอีกเป็นสามครั้ง
ครั้งหลังนั้นกวยชวยแยเป็นแม่ทัพห้อ พลหลายหมื่นมากกว่าสองครั้ง
ยกมาถึงเมืองกอนตงปมอ ทางไกลเมืองอวระห้าคิน พระเจ้าอวระเห็น
เป็นศึกใหญ่กว่าทุกครั้ง จึงให้อะแซห่วนก กยตงจาโยตะเวียงราม
ถ้อพลหมื่นห้าพันยกไปทางหนึ่ง ให้อำมะลอกห่วนกยงาห่วน และ
ค้อห่วน ถ้อพลหมื่นห้าพันยกไปทางหนึ่ง เป็นสองทัพได้ค้อรบกับ
กองทัพห้อ ทัพห้อรบพลมาก เห็นเหลือกำลังจะค้อคให้แตกพ่ายมิได้
จึงบอกส่งมารายทูลพระเจ้าอวระ พระเจ้าอวระ จึงให้แม่ทัพเจรจา
ความเมืองกับแม่ทัพห้อ ขอเป็นพระราชไมตรีต่อกัน แล้วแตงนาง
และเครื่องบรรณาการให้ไปแก่แม่ทัพห้อ ทัพห้อก็เลิกทัพกลับไป แต่
นั้นมาทัพห้อก็มีได้ยกมาค้เมืองอวระอีก เป็นเมืองไมตรีสันถวะ
ไมตรีแก่กัน

ฝ่ายข้างกรุงไทยในปีเถาะตรีศกนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริพิจารณาเห็นว่า กรุงธนบุรีไม่มีกำแพง เป็น
ที่มั่นจะใด ของกนราชคัศรหมุ่ข้จจาไมตรี ยังไม่เป็นถมิราช
ธานี จึงทรงพระกรุณาให้เกณฑ์ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่
ผู้น้อย ฝ่ายทหาร พลเรือนทงปวง คึงค้ายควยไม้ทองหลางทงคิน

ล้อมพระนครทั้ง สองฟากน้ำ และให้เกณฑ์ไพร่พลในกรุง
 พลหัวเมือง มา ระดมกัน ทำค่ายฝ่ายฟากตะวันออก ตั้งแต่มุม
 กำแพงเมืองเก่าไปจนวัดบางวันน้อย วงลงไปริมแม่น้ำใหญ่ ตลอดลงมา
 จนถึงมุมกำแพงเมืองเก่าที่ตั้งเป็นพระราชวัง แล้วให้ขุดคลองเป็นคู
 ข้างหลังเมืองแต่คลองข้างนอกน้อย มาออกคลองข้างนอกใหญ่ เอา
 มวลดินขนถมเป็นเชิงเทินข้างในทั้งสามด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำ และ
 ฟากตะวันออกก็ให้ตั้งค่ายรอยเหมือนกัน ให้ขุดคลองเป็นคูข้างหลัง
 เมือง ตั้งแต่กำแพงเก่าท้ายขอมวิไชยเอนทร์ วงขึ้นไปจนถึงศาลเทพา
 ราชวิไชยคอกแม่น้ำทั้งสองข้าง เอามวลดินขนถมเป็นเชิงเทินทั้งสาม
 ด้าน เว้นแต่ด้านริมแม่น้ำดูกัน แล้วให้เกณฑ์คนไปรื้อเอาอิฐ กำ
 แพงเก่าถมเมืองพระประแดง และกำแพงค่ายพะม่าดโพธิ์สามต้น และ
 สักดียงไทร ทั้งสามค่าย ขนบรรทุกเรือมาก่อกำแพงและขอม ตามที่
 ขุดเชิงเทินดินสามด้านทั้งสองฟาก เอาแม่น้ำไว้หว่างกลางเหมือน
 อย่างเมืองพระพิษณุโลก และแม่น้ำตรงหน้าเมืองทั้งสองฟากนั้น เป็น
 ที่ขุดลุดแต่ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ

อนึ่งขอมวิไชยเอนทร์ ท้ายพระราชวังนั้น ให้ ขอมขอมวิชัย
 ประสิทธิ์แล้วให้ ขุดที่สวนเดิมเป็นที่ทองนานอกคูเมืองทั้งสองฟาก ให้
 เรียกว่าทะเลตม ไว้สำหรับจะได้ทำนาใกล้พระนคร แม่น้ำนคร
 ว่าจะมีทัพศึกการสงครามมา จะไต่ไว้ เป็นที่ท่าเลตตั้งค่ายต่อรบ

ข้าศึกถนัด และกระทำการรื้อบ้านพระนครขึ้นใหม่ ครึ่งนั้นหกเดือน
ก็สำเร็จบริบูรณ์

ในเขตอารักขาคน ส้มเตี๊ยะพระพทเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
ทำกิจการสงคราม ซึ่งจะไปปราบปรามก็มีพชประเทศให้ร้ายค้าย
คนเอาเมืองพทไธเพชรให้แก่นกองค์พระรามธิบดี อันเข้ามาพึ่ง
พระบรมโพธิสมภารนั้นให้จงได้ และขณะนั้นเจ้าพระยาจักรีแขก
ถึงแก่กรรม จึงโปรดตั้งพระยายมราช ผู้ว่าที่สมหนายกอยู่แต่
ก่อนนั้น เป็นที่เจ้าพระยาจักรีแทน แล้วโปรดตั้งพระยาราชบงส์
บุตรเจ้าพระยาจักรีแขกนั้น เป็นพระยายมราช จึงดำรัสให้
ยกฉันทกกองทัพยกทัพเรือทหารไทยจีน และทัพหัวเมืองทั้งปวงให้
พร้อม สรรพด้วยช้างม้าและเรือบเรือลำเลียงเครื่องสรรพาวุธต่างๆ
แล้วโปรดให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพยกถอยพลหมื่นหนึ่ง ยกไปทาง
เมืองปราจีนให้ตีเมือง บัดของ เมืองโพธิสัตว์ตลอดกลงไปจนถึงเมือง
พทไธเพชร และเอานกองค์พระรามธิบดีไปในกองทัพด้วย เจ้า
พระยาจักรี และท้าวพระยาพระหลวงเมืองนายที่พันายกทั้งปวง
ก็กราบถวายบังคมลาแยกกองทัพออกไปตามพระราชกำหนด

ครั้นถึง อศิวชมาสกาลบักษิตดิศฤวารมหาพิชัยฤกษ์ ส้ม
เตี๊ยะพระพทเจ้าอยู่หัว ทรงเรือพระที่นั่งสำเภาทอง พร้อมกัน
ด้วยเรือท้าวพระยาชาวละของฉลิมพระบาท ไทยจีนฝรั่ง ฝ่ายทหาร

พลเรือนทั้งปวง เป็นเวรรบสองร้อยลำ เรือทะเลร้อยลำ พล
 ทหารหมื่นห้าพันเศษ ให้พระยาพิชัยไศศวรรย์เป็นแม่กองทัพ
 หน้า แล้วยกพยุหยาตราพลนาวาทัพหลวงจากกรุงธนบุรี ไป
 ออกปากน้ำเมืองสมุทรปราการ ตกถึงท้องทะเลใหญ่ ้วยเศษ
 พระขรรค์ขึ้นศาลให้คลื่นลมร้าย ในมหาสมุทรก็ระงับสงวรายคาย และ
 เสด็จโดยทางชลมารคได้ห้าเวร ประทับปากน้ำเมืองจันทบุรี จึง
 โปรดให้พระยาโกศกนิธิเป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือล่องลงไปตีเมือง
 กระพงโสม แล้วทัพหลวงก็เสด็จไปอีกห้าเวร

ครั้น ณ วันพฤหัสบดี เดือนสิบสองขึ้นแปดค่ำ ถึงปากน้ำพ
 ไซมาศจึงเสด็จพระราชดำเนินขึ้นสถิต ณ ตกเงิน แห่งหนึ่งพัก ครั้นตก
 เฌงใต้เมือง แล้วให้ มีหนังสือพระยาพิชัยไศศวรรย์แม่กองทัพหน้า
 ให้ญวน ชะเลย ซ่ง จีบ ไค นั้น ถิ่นเข้าไป ถึง พระยาราชานครศรีอยุธยา
 เจ้าเมืองพทไซมาศ ในลักษณะนั้นว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ณ กรุงธนบุรี คร้อยชยา เสด็จดำเนิน พยุหยาตราทัพยกทัพเรือมา
 ยัคน ้วยมี พระราชประสงค์จะราชาภิเษก นัก องค์พระวามาธิบดีให้
 ครองกรุงกัมพูชา แล้วจะเอาตัวเจ้าชัย เจ้าศรีสังข์ และข้าหลวง
 ชาวกรุงเพทฯ ซึ่งไปอยู่ ณ หัวเมืองใดๆ นั้น ถ้าพระยาราช
 นครศรีอยุธยาได้ สวามิภักดิ์ขอหนุนมือ เห็นว่าจะต่อชยทนาการได้
 ก็ให้แต่งการ ขอร้องกันเมืองจสงสรรพ แม้นเห็นว่าจะสู้รบมิได้ ก็ยัง

ทรงพระกรุณาโปรดค้อยให้ ออกมาเผ่าทูลเกล้าฯ กราบถวายบังคม
 อ่อน น้อมยอม สวามิภักดิ์โดยดี เราจะช่วยพิชิตทูลให้ ทรง พระกรุณา
 แม้นว่าถึงตัวชราแล้วจะออกมาได้ ก็ให้ แต่งหื้อเชิญผู้บ่าวออกมาถวาย
 บังคมจงฉับพลัน ถ้าช่าอยู่จะทรงพระพิโรธให้ พลทหารเข้าหักเขา
 เมืองฆ่าเสียให้ สิ้นทั้งเมือง

ครั้นพระยาราชาศรีศรีไตรแจ่ม ในหนังสือสนั้นแล้ว จึงให้
 หนังสือตอบออกมาว่า ซึ่งให้ มหนังสือมาดงข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 ขอบใจนัก จะหาขนนางมาปรักษาให้พร้อมกันก่อน ถ้ายินยอม
 พร้อมกันแล้ว จึงจะบอกออกมาให้แจ้ง

ครั้นค้อยทำอยู่สามวัน พระยาราชาศรีศรีไตรแจ่มให้ผู้ใด
 ออกมาเผ่า สมิเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำรัสให้ท้าวพระยา
 นายทัพนายกองทั้งปวงยกเข้ามาดงค่ายล้อมเมือง แล้วตรัสสั่ง กรม
 อาจารย์ให้จกกันทมิวชชาติ แก้วหาญทั้งนายไพร่ใดรอยสืบเอ็ดคน
 จึงให้เกณฑ์พลทหาร กรมอนสองพันสร้อยเข้าสมทบกัน แล้วพระราช
 ทาน อุทิศ และ อบายให้เข้าปล้นเอาเมืองในกลางคืนเพลาสองยาม

ฝ่าย พระยาราชาศรีศรีไตรแจ่ม เกณฑ์ พลทหาร ขนรึกษาหน้าที
 เชิงเทินปราการข้อมกันเมือง ครั้นเพลาสองยามพลทหารข้าหลวงก็เอา
 บันไดพากำแพงขึ้นขึ้นไปได้ในเมือง จุดเพลิงขึ้นแสงสว่าง และพวก
 ญวนในเมืองออกต่อรบกันอยู่ช้านาน และนายทัพนายกองรพลทั้งปวง

ซึ่งครั้งค้าขายลือมออยู่นั้น จะขบกรกเข้าไปช่วยก็มีได้ ด้วยเงินญวนชาว
เมืองยงรึกษาหนาทเชิงเทินยังป็นใหญ่ น้อยสู้รบอยู่หาทางหนาทที่ไม่ ใพร
พลกองทัพก็คิดโรยลง เศษบรมโพธิสมภารยืนศาลคลจิดต์พลโยธา
ทัพทหารทั้งปวงให้สำคัญว่า เสด็จพระราชดำเนิรหนนเข้าไป ก็มีน้ำใจ
องอาจกล้าหาญมากจนตักระโจมหนนเนองกันเข้าไปตงทัพบกทัพเรือ
พวกญวนจนซ่งรึกษาหนาททานนมีโต ก็แตกฉานพ่ายหนีไป พอ
รุ่งขึ้นฉนวนอาทิตย์ เดือนสิบสอง ขึ้นสิบเอ็ดค่ำเพลาเช้า ก็เข้า
เมืองไค้พร้อมกัน พระยาราชาศรีอยุธยาเสด็จถึงเมืองเสัย ลงเรือออก
ทะเลแล่นหนีไปได้

ครั้นฉนวนจันทร์เดือนสิบสองขึ้นสิบสองค่ำ จึงเสด็จพระราช
ดำเนิรเข้าไปในเมือง สถิตประทับฉนวนพระยาราชาศรีอยุธยา ให้พล
ทหารทั้งปวงเที่ยวเก็บเอาทรัพย์สินของในเมืองไค้มาเป็นอันมาก แล้ว
คำรัสตามพระยาประสิทธิ์ พระสัทธิธรรมจารย์ และอาจารย์จันทร์
นายกองอาจารย์ทั้งสามว่า เมื่อคุมทหารชนปล้นเอาเมืองนั้น เข้าไค้
ก้านไหนดก่อน อาจารย์ทั้งสามกราบทูลไม่ต้งกัน จึงเสด็จพระราช
ดำเนิรไปทอดพระเนตรที่ทางทหารเขานน เห็นผิดกับพระราชดำริ
จึงครัสว่าข้าศึกหนีไปไค้เพราะเข้าผิดกับขบยสัง แม้นต่อสูก็จะได้
ราชการจึงให้ส่งพระราชอาชญาเขมยณผู้ ซึ่ง เขาเมืองไค้ ตอดทลงทง

นายและไพร่ ที่เข้าไต่ก่อน ก็พระราชทานบำเหน็จรางวัลทั้งนาย และไพร่ เป็นเงินถึงสามร้อยยี่สิบห้าชั่ง แล้วให้มีกฎประกาศแก่ ราษฎรทั้งปวง ห้ามอย่าให้ข่มเหงราษฎรจีนญวนชาวเมืองสืบไปอีก ให้ค้าขายอยู่ตามภูมิลำเนาเหมือนแต่ก่อน แล้วโปรดตั้งพระยาพิพิธ ผู้ช่วยราชการกรมท่า เป็นพระยาราชาศูนย์ที่อยู่ครองเมืองพุทไธ มาศ แล้วเสด็จยกพลโยธานาวาทัพหลวงจากเมืองพุทไธมาศ ขึ้นไปตีเมืองกัมพูชาธิบดี คือเมืองพุทไธเพชร ประทับรอนแรมไป โดยระยะทางชลมารคจนถึงเกาะพนมเปญ

ฝ่ายกองทัพกเจ้าพระยาจักรี ยกเข้าไปตีเมืองขตของเมืองโพธิ สัตว์ เมืองบริบูรณ์ได้แล้ว ก็ยกล่องไปตีเมืองพุทไธเพชร และ นักองค์พระอภัยราชาต่อรบต้านทานมิได้ ก็พาพวกพลและครอบครัว ยกหนีลงไปตั้งอยู่ ณ เมืองชาพนม เจ้าพระยาจักรี เข้าตั้งอยู่ ณ เมือง พุทไธเพชร ครั้นได้ทราบข่าว ทัพหลวงตีเมืองพุทไธมาศได้แล้ว เสด็จขึ้นมาถึงเกาะพนมเปญ จึงให้นักองค์พระรามธิบดีอยู่รักษา เมืองพุทไธเพชร แล้วก็ลงมาเฝ้ากราบทูลว่า นักองค์ พระอภัยราชาหนีลงไปตั้งอยู่ ณ เมืองชาพนมแล้ว ครั้นได้ทรงทราบ จึงดำรัสให้เจ้าพระยาจักรี ยกกองทัพติดตามลงไปในวันนั้น ครั้น เพลาย่ำสองโมง จึงเสด็จยกทัพหลวงลงไป พอเพลาค่ำประมาณ ยามหนึ่งเจ้าพระยาจักรีบอกหนังสือขึ้นมาให้กราบทูลว่า ญวนเมือง

ลุหน่วยมารันนักองค์พระอภัยราชาลงไปณเมืองญวนแล้ว จึงเสด็จ
 หยกเรือพระที่นั่งประทับอยู่หน้าบ้านท่าหนักเวรหนึ่ง ครั้นรุ่งเช้าจึง
 เสด็จยกทัพหลวงกลับคืนมาถึงปากคลองมกสงสา พบครัวเขมรตั้งอยู่ที่
 นั้นเป็นอันมาก คำนวณให้พลทหารเข้าตีได้ครอบครัวและเรือก็มาก
 แล้วยกทัพหลวงคืนมาประทับแรมเพ็ญ จึงนักองค์รามาชิบคิด
 ฆ่าแม่เมืองพุทไธเพชรเข้ามาเฝ้าในที่นั้น ทรงพระกรุณาโปรดพระราช
 ทานสนองพระองค์ทรงประพาสอันเป็นเครื่องค้ำ กัษทั้งปืนใหญ่น้อย
 และครอบครัวเขมรซึ่งตกในนแค้นองค์รามาชิบตี แล้วโปรดให้กลับ
 ไปครองเมืองพุทไธเพชร เป็นใหญ่ในกัมพูชประเทศเหมือนแต่ก่อน
 ฝ่ายกองทัพพระยาโกศาธิยตี ตีได้เมืองกระพงโสม แล้วยก
 ฆาตรีเมืองกำปอช พระยาขังกลีมาแขกจามเจ้าเมืองกำปอชออก
 มาอ่อนน้อมยอมเข้าสวามิภักดิ์มิได้ต่อสู้รบ พระยาโกศาธิยตีจึงพาตัว
 พระยาขังกลีมาขึ้นเฝ้า กราบถวายบังคมณเกาะพนมเพ็ญ จึงโปรด
 ให้พระยาขังกลีมากลับไปอยู่รั้งเมืองกำปอชดังเก่า
 ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรยกกลงไปได้เมืองขานนม เขมรมิ
 ไทรับยอมเข้าสวามิภักดิ์โดยดี จึงจัดแจงให้คงอยู่ตามภมิลำเนาเดิม
 แล้วก็เลิกทัพกลับมาเฝ้าณเกาะพนมเพ็ญ จึงคำนวณให้เจ้าพระยา
 จักรยกพระยาโกศาธิยตี อยู่ช่วยราชการณเมืองพุทไธเพชร กว่าจะ

ส่งขรบายคายก่อน แล้วเสด็จยกพลโยธยานาวาทัพทลงกลับบ้างถึง
คลองทองจีนง และน้ำในคลองนั้นคืนเร็วใหญ่จะไปมิได้ จึงทำรั้ว
ให้ไฟพลทศน้ำทั้งกลางวันกลางคืน เรือทั้งปวงจึงไปได้พร้อมกัน

ฝ่ายจีนทั้งปวงซึ่งเคยไปมาแต่ก่อน ก็สรวลเสรวญว่าเดือนอ้าย
น้ำเคยแห้งคลองขาด เรือจะไปมามิได้ นี่อาศัยบุญญาภาพ
พระเจ้าอยู่หัวมาก เรือจึงไปมาได้สะดวกในเทศกาลนั้น

ครั้นเดือนจันทร์เดือนอ้ายชนสามค่ำ เพลาย้ายสามโมงเศษเสด็จ
ถึงเมืองพุทไธมาศ สถิตอยู่ในพระราชวัง แล้วทรงพระราชครุฑ
ให้นิมนต์พระสงฆ์ทุกอารามในจังหวัดแขวงเมืองพุทไธมาศเข้ามาใน
พระราชวัง แล้วทรงพระกรุณาพระราชทานถวายจิวรแพแแก่พระสงฆ์
ทุกองค์ ที่มีโต จิวรนั้น ถวายเงินแทนจิวรรูปละห้าตำลึง แล้วเสด็จไป
ณวัดญวนถวายนมัสการพระพุทธปฏิมากรซึ่งมีในวิหาร ฝ่ายหลวง
ญวนก็สวคมนตรีให้ทรงฟัง จึงมีพระราชบริหารโดยภาษาญวน พระ
ราชทานพระราโชวาทแก่หลวงญวนทั้งปวงว่า ให้อุตสาหะรักษาศีล
อย่าให้เสื่อมเสียด้วย สีกา แล้วเสด็จกลับยังพระราชวังที่ประทับ

ครั้นถึงเดือนอังคารเดือนอ้ายแรมสามค่ำ จึงเสด็จลงเรือ
พระที่นั่งสำเภาทอง ให้เคลื่อนคล้ายขบวนพลโยธยานาวาทัพทจาก
เมืองพุทไธมาศ ออกท้องทะเลใหญ่กลับคืนยังกรุงธนบุรี

ฝ่ายพระยาราชานครศรีธรรมราช ซึ่งแตกหนีไปนั้น จนอาศัยอยู่
 เกาะต่งสองสมุทรพลญวนไต่มาไกลแล้ว ก็ยกทัพเรือมาตีเอาเมืองพท
 ไชมาศคืน และพระยาราชานครศรีธรรมราชเจ้าเมืองใหม่มีทัพเรือ ยกพล
 ทหารเงินออกต่อรบต้านทานอยู่ประมาณสามนาฬิกา เห็นเหลือกำลัง
 ก็ทิ้งเมืองเสีย พารพลและครอบครัวทิ้งข่วงลาคถอยมาอาศัยอยู่ณ
 เมืองกำปอช และพระยาขังกลีมา ก็ช่วยจัดแจงไพร่พลอยู่สามวัน
 พอพร้อม ก็ยกกลับไปประชิดเอาเมืองพทไชมาศ ในกลางคืนพล
 ก๊กสองยาม ให้พลทหารเงินทิ้งข่วงเอาไม้คองเข้าค้ำทุกคนอย่าให้มี
 ปรากฏเสียง แล้วให้ว่ายนเข้าปล้นเมืองได้ พวกญวนมีทัพเรือ
 ก็แตกพ่ายหนี กองทัพเงินไล่ฆ่าฟันญวนจีน พวกพระยาราชานครศรี
 ธรรมราช ซึ่งอยู่ในเมืองล้มตายเป็นอันมาก จนโลหิตตกอาบไปทั้งเมือง
 แต่ตัวพระยาราชานครศรีธรรมราชนั้นลงเรือหนีไปได้จับตัวหาได้ไม่ และ
 พระยาราชานครศรีธรรมราชก็กลับคืนเอาเมืองไต่ เขาคงอยู่ในเมืองตั้งเก่า
 ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองพทไธเพชร ทราวยข่าวไป
 ว่าเมืองพทไชมาศกลับเสียแก่ญวนอีก จึงจัดแจงกองทัพจะยกลงมา
 ช่วยพระยาราชานครศรีธรรมราช พอได้ทราวยข่าวว่า พระยาราชานครศรีธรรมราช
 กลับเอาเมืองคืนได้แล้ว ก็หยุดทัพไว้มิได้ยกลงมาเมืองพทไชมาศ
 จึงพระยาราชานครศรีธรรมราชก็ส่งหนังสือบอกขอราชการเข้ามาณกรุง

ธนบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงดำรัสว่าเมืองพุท
 ไชยมาศอยู่ล่อแหลมนัก จะรักษาไว้เป็นอันยากขวยแรงทแกล้วทหาร
 จึงโปรดให้ มีท้องตราออกไปว่า ให้พระยาราชาศรัยซึ่งเมืองพุท
 ไชยมาศเสียเด็ทอย่าอยู่รักษาเลย ให้เลิกทัพกลับไปเข้ามารักษาการณ
 กรุงศรีเก่า ครั้นพระยาราชาศรัยได้แจ้งในท้องตรารับสั่งแล้ว ก็
 กวาดครอบครัวลงเรือใหญ่น้อย แล้วเลิกกองทัพขึ้นกลับเข้ามาณ
 กรุงตามพระราชกำหนดให้เท่านั้น แล้วจึงโปรดให้ มีท้องตราให้หา
 กองทัพเจ้าพระยาจักรี พระยายมราชกลับคืนมายังพระนคร

ลศักราช ๑๑๓๔ ปีมะโรงจัตวาตก ฝ่ายไปสพลางซึ่งมาอยู่ช่วย
 ราชการรักษาเมืองเชียงใหม่ ยกทัพมาตีเมืองลขแลแตกแล้วยก
 ลงมาตีเมืองพิชัย ทิ้งค่ายอยู่ฉวักเภา พระยาพิชัยก็จัดแจงการขึง
 กันเมือง เป็นสามารรถ จึงเจ้าพระยาสรสิทธิ์ยกกองทัพเมืองพระ
 พิษณุโลกขึ้นไปช่วยเมืองพิชัยและเจ้าพระยาสรสิทธิ์กับพระยาพิชัยยก
 พลทหารเขาค่ายพะม่า พม่าออกต่อรบกันถึงอารวสัน พลทัพไทย
 ไล่ทะเลมขอนพันแทงพลพม่าล้มตายเป็นอันมาก พม่าค้ำทานมิได้
 ก็แตกพ่ายหนีเลิกทัพกลับไปเมืองเชียงใหม่ จึงยกหนึ่งร้อยเจ็ด
 ขั้วราชการศึกลงมาณกรุง กรายทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ

ลศักราช ๑๑๓๕ ปีมะเส็งเบ็ญจศก ทรงพระกรุณาให้สกัดขึง
 มือหมายหมู่เลิกไพร่หลวง และเลิกสังกัดพัน กับทั้งเลิกหัวเมือง

ส่งสารขัญชิตะเขียนทางว่ายื่นกรมพระสุรัสวดีทงสิ้น ให้รู้จำนวน
ไพร่พลไว้จะได้ใช้ราชการแผ่นดินและการทัพศึกต่าง ๆ

ครั้นถึงณเดือนธันวาคม ขน ไปสุพลายกกองทัพลงมาตีเมืองพิชัย
อีก พระยาพิชัยยกพลทหารออกไปต่อรบกลางทางยังไม่มาถึงเมือง
เจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกทัพเมืองพระพิษณุโลกขึ้นไปช่วย ได้รบกับพระม่าน
เป็นสามารบ และพระยาพิชัยถือดาพลสองมือ คมพลทหารออกไปฟัน
พระม่านคาบพัก จึงลือชื่อปรากฏเรียกว่าพระยาพิชัยดาบหักแต่นั้นมา

ครั้นถึงณวันอังคารเดือนยี่แรมเจ็ดค่ำ กองทัพพระม่านแตก
พ่ายหนีไป จึงบอกหนังสือลงมากกราบทูลพระกรุณาณกรุงธนบุรี

ลี้กักราช ๑๑๓๖ ปีมะเมียชคก สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรง
พระราชดำริการซึ่งจะไปตีเอาเมืองเชียงใหม่ให้ได้ ด้วยพระม่านยกกอง
ทัพมาย่ำยชทาหัวเมืองฝ่ายเหนือเนื่อง ๆ จึงดำรัสให้เกณฑ์กองทัพ
หัวเมืองฝ่ายเหนือสืบหัวเมือง เป็นคนสองหมื่นสรรพด้วยช้างม้าเครื่อง
สรรพอาวุธให้ยกคอกยรบเสด็จอยู่ณบ้านระแหงให้พร้อม แล้วให้เกณฑ์
กองทัพในกรุง และหัวเมืองใกล้เคียงช่วย ได้พลฉกรรจ์ลำเครื่องหมื่นห้า
พัน ช้างเครื่องร้อยแปด ม้าร้อยม้า สรรพด้วยเครื่องสรรพยุทธ
พร้อมเสร็จ

ครั้นณวันอังคารเดือนสิบสองแรมสิบเอ็ดค่ำ สมเด็จพระพุทธ
เจ้าอยู่หัว ก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกราบยาวสืบสามวา พลพายุลดับคน

พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาพระหัวเมือง และข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
ไทยจีนฝ่ายทหารพลเรือนทั้งหลาย โดยเสด็จในขบวนทัพหลวงเป็น
อันมาก จึงเสด็จยกพยุหยาตราทางทัพหลวงจากกรุงธนบุรีโดยทาง
ชลมารค ประทับรอนแรมไปตามระยะทางหลายแคว

ถึงฉนวนพอเดือนอายุชนศกาศ เสด็จถึงเมืองกำแพงเพชรแล้ว
ยกไปตั้งบ้านระแหงแขวงเมืองตาก เสด็จประทับแรมณพระตำหนัก
สวนมะม่วง ค้ำรัสให้พระยาจักรีเป็นแม่กองทัพหน้าถือพลทัพในกรุง
และหัวเมืองยกขึ้นไปตั้งอยู่ณเมืองเถิน แล้วให้ทัพเมืองเหนือทงสี่
เมืองยกไปเข้ากองเจ้าพระยาจักรีกองหน้าไปตีเมืองเชียงใหม่

ฝ่ายข้างกรุงรัตนบุรีองวะพระเจ้ามังระทราบว่า กรุงไทยพระยา
ตากตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าแผ่นดิน สร้างเมืองบางกอกขึ้นใหม่เป็นราชธานี
ใหญ่แทนกรุงศรีอยุธยาซึ่งพินาศฉิบหายนั้น กลบคังตัวต่อรบ จึง
ทรงพระดำริว่าจะละไว้ให้สามได้ ไทยจะมีกำลังกำเริบมากขึ้นจำ
จะแต่งกองทัพใหญ่ให้ไปตีปราศรัยเสียให้ สิ้นเสี้ยนหนาม รวบคาย
อย่าให้แผ่นดินไทยตั้งตัวเป็นปึกแผ่น แน่นหนาขึ้นได้ สยไปอีกในภาย
หน้า จึงให้แพกจจากุมพลพระมหารอยอดหนึ่งร้อยสองลงมาถึงปะกน
ห่วนเจ้าเมืองเมาะตะมะ ให้เกณฑ์พลรามัญเมืองเมาะตะมะสามพัน
เข้ากองแพกจจาเป็นนายทัพยกไปทำทาง และตั้งค่ายปลุกยั้งฉางที่
ตำบลสามสบท่าดินแดง จัดแจงพลสะเบียงอาหารผ่อนไปไว้ก่อน แล้ว

ภายหลังจึงจะให้กองทัพใหญ่ยกไปตีเอาเมืองบางกอกซึ่งตั้งขึ้นใหม่
นั้นแรงไ้ และประกันหัวน้กัเกณฑ์พลรามัญเมืองเมาะตะมะและเมืองช่น
สามสิบสองหัวเมืองเป็นคนสามพัน ให้พระยาเจ้ พระยาอุตละ
เลี้ยง ตละเกลี้ยคุมมา กัยกองแพกัจงานายทัพ แพกัจกัยกัทัพ
มาณสามสิบห้าคนแคง จัคแคงการท่งป่วงตามรับสั่งพระเจ้อังวะ

ฝ่ายประกันหัวน้กัเมืองเมาะตะมะ ให้เร่งรัคเก็บเอาเงินทอง
แ่ก่ครอบครัวต่มิงรามัญ และไพร่พลเมืองท่งป่วงไ้ ความยากแค้น
ยังหลยหนีมาบอกกันยังกองทัพ และ นายทัพนายกองรามัญท่งป่วงกั
โกรธว่าพระม้่าข่มเหงเยียดเยียดพิครอบครัวข้างหลัง จึงชวนกันคึกกบฏ
ฆ่าแพกัจงานายทัพ กัยกัไพร่พลพระม้่าหารอยเสียดท่งสันทาคินแคง
แล้วกัยกัทัพกลับไปเมืองเมาะตะมะ และบรรตารามัญนายไพร่ซึ่งอยู่
ที่เมืองและเมืองช่นท่งป่วงนั้น กัพร้อมใจเข้าด้วยกันท่งสัน ชวน
กันยกเข้าปล้นเมืองเมาะตะมะในเพลากลางคืนให้เป็นเสียดไทย ประกัน
หัวน้และกรมการพระม้่าท่งป่วงตกใจไม่สู้รบท่งเมืองเสียด ลงเรือหนี
ไปเมืองอย่างกั้งแล้วบอกช่นไปต่งเมืองอังวะว่า มอญเมืองเมาะตะมะ
เป็นกบฏสันท่งเมือง

ฝ่ายนายทัพนายกองต่มิงรามัญเมาะตะมะ กัยกกองทัพรามัญ
ติดตามช่นไปตีไ้เมืองจัตของเมืองหงสา แล้วยกช่นไปตีเมืองอย่างกั้ง

เข้าค่ายล้อมเมืองไว้ แล้วยกเข้าปล้นเจ้าเมืองอย่างถึงคอรบเป็น
สามารถ มอญก็เข้าไปตั้งหนึ่ง พระม้าย้ายในเมืองกนไว้ได้
ครึ่งเมือง

ครั้นพระเจ้าอภัยวราทรในหนังสือบอก จึงให้อะแซห่วนกถะพล
พระม้ายกหนึ่ง ยกลงมารบมอญกบฏ พอทัพหน้าอะแซห่วนกลงมาถึง
ก็เข้าค่ายมอญ มอญต่อรบสู้มิได้ ก็ถากถอยไปกลับลงมาเมืองเมาะ
ตะมะ กองทัพอะแซห่วนก็ยกติดตามลงมา รามัญทิ้งปวงเห็นเหลือ
กำลังจะสู้รบพระม้ายกได้ ก็กวาดครอบครัวหนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ
สมภารณกรุงพระมหานครศรีอยุธยา แยกกันเป็นหลายพวก เข้ามา
ทางท่านพระเจดีย์สามองค์บ้าง ทางท่านเมืองตากบ้าง กองทัพ
พระม้ายกติดตามมอญมาทุกทาง ทติดตามมาทันก็กวาดครอบครัว
ครอบครัวมอญกลับคนไปได้บ้าง

ในขณะที่เมื่อทัพหลวงตั้งอยู่ณบ้านระแหงนั้น จึงชวนอนทคว
นายท่านเมืองตาก นำเอาครอบครัวไทยมอญซึ่งหนีมาแต่เมืองเมาะ
ตะมะเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร แล้วพาตัวสติงสรายกลับ ซึ่ง
เป็นคว้นนายมานั้นเข้ามาเฝ้ากราบถวายบังคม ณพระตำหนัก สวรรนม่วง
จึงพระราชดำรัสให้ถามถามว่า พระเจดีย์ท่านอินชื้อว่ากล่อมข่ม
ณเมืองเมาะตะมะนั้น ยังปรักคักอยู่หรือ สติงสรายกลับกราบทูลว่า
ยังปรักคักอยู่ จึงดำรัสให้ถามว่า พระมหาเจดีย์ เกศธาคณเมืองย่าง

กึ่ง ซึ่งว่าฉัตรยอดหักกลางมานั้นยกขึ้นได้แล้วหรือ สมิ้งสรายกลั่น
 กราบทูลว่า พระเจ้าอึ้งวะให้ลงมาปฏิสังขรณ์สามปีแล้ว ยังหายก
 ขึ้นได้ไม่ จึงตรัสให้ถามว่า ชาวลือมาว่านางรามัญบุตรคนเข็ญใจ
 อยุ่ใกล้บสถ ปัสสหาปัฐรธธรรม เกิดที่เมืองเมาระตะมะนะมีจริงหรือ
 สมิ้งสรายกลั่นกราบทูลว่ามีจริงอยู่ แต่ยังหาได้ส่งขึ้นไปเมืองอึ้งวะ
 ไม่ พอเพลาย้ายจึงกำรัสให้พระยายมราชแจก ยกกองทัพไปจับ
 กำน้อย ๓ ทำกินแกง รัช ครัว มอญ กษ จะได้ ต่อรบทัพพะม่าซึ่งยกตาม
 มอญมานันด้วย

ครั้นถึง ๓ วันศุกร์เดือนอ้ายแรมห้าค่ำเพลาเช้า บันดาลฝนห่า
 ใหญ่ตกเป็นมหาพิชัยราชฤกษ์ จึงโปรดให้พระยาคำแหงวิชิตคุมพล
 สองพันเศษ อนุรักษ์เมืองตากคชรัชครัวมอญ แล้วเสด็จทรง
 ช้างต้นพังเพลลลา ให้ยาตราพลทัพหลวงดำเนิรโดยสถลมารค
 ประทับรอนแรมไปโดยระยะทางหลายแคว ถึงท่าเลนาเพื่อกเห็น
 เมืองนครลำปาง แล้วดำเนิรทัพหลวงไปอีกหลายแคว ถึงวันอังคาร
 เดือนยี่ขึ้นสองค่ำเสด็จถึงเมืองลำพูน ให้ตั้งค่ายหยุดประทับชยทนน
 ฝ่ายไปสพลาว่า กองทัพไทยยกขึ้นมาจะตีเมืองเชียงใหม่
 จึงให้พระยาจำบ้าน และแสนท้าวพระยาลาวทั้งปวง ยกกองทัพลาว
 พันหนึ่งเป็นกองหน้าให้ยกล่วงหน้าไปก่อน แล้วให้ ไปมยง่วนเจ้า
 เมืองอนุรักษ์เมือง ไปสพลาจึงยกกองทัพพะม่า ทัพลาวเก้าพัน

ระยกลงมารับทัพไทย

ฝ่ายพระยาจำข้าน กัษพระยาภาววิละ ขุนนางเมืองนครลำปาง ซึ่งเป็นกองหน้านั้น เข้ามาหากองทัพเจ้าพระยาจักรี ขอสวามิภักดิ์ เข้าด้วยจะกลับต่อรบพระมา เจ้าพระยาจักรีจึงขอกองลงมาให้กราบทุก แล้วให้กองทัพพระยาจำข้าน พระยาภาววิละนำทัพขึ้นไป

ฝ่ายไปสพลายกกองทัพมาได้ คั้นหนึ่งรู้ข่าวว่า พระยาจำข้าน พระยาภาววิละกลับคิดร้ายไปเข้าด้วยกัษไทย จึงถอยทัพกลับไปเมือง เชียงใหม่ และกองทัพเจ้าพระยาจักรี ก็ยกขึ้นไปถึงแม่น้ำเมือง เชียงใหม่ทัพพระม่ายกออกมาชดสนามเพลาะ คอยสกัดรบตามริมน้ำ จะข้ามทัพไปยังมีได้ จึงให้หมื่นศรีสทเทพลงมากกราบทุก มีพระราช คำนสั่งให้เอาปืนจ่ารงต้นกรมทำร้านขึ้นยิงให้ พระมาแตก แล้วจงยก ข้ามน้ำไป อันจะรั้งรออยู่จะมีได้ การศึกจะเน้นซ้ำ หมื่นศรีสทเทพ ก็กลับไปบอกตามรับสั่ง พอกองทัพหน้าตีทัพพระมาแตก ยกข้าม น้ำไปได้ ตั้งค่ายล้อมเมืองได้สามสัปดาห์แล้ว เจ้าพระยาจักรีจึงให้ พระยาธิเบศร์ขี่ช้างลงมากราบทุกพระกรุณาให้ทราบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส จึงพระราชทานม้า พระที่นั่งกับพระแสงปืนสั้นบอกหนึ่ง ไปให้เจ้าพระยาจักรี แล้วพระ ราชทานพระแสงปืนสั้นอีกสองบอก ไปให้เจ้าพระยาสุรสีห์บอกหนึ่ง เจ้าพระยาสุวรรคโลกบอกหนึ่ง

วันคำลงเพลาห้าทุ่มเศษ จึงลาวสามสิบเอ็ดคน เป็นข่าว
สนหนังสือ มาแต่บ้านพระเวณ บอกให้กราบทูลว่า กองทัพพระม้าว
ประมาณสองพัน ยกมาแต่เมืองเมะตะมะ ตามครัวมอญเข้ามาทาง
บ้านนาเกาะคอกเหล็กด้านเมืองตาก จึงดำรัสให้พระเจ้าหลานเธอ
ภมลักษณ เป็นแม่ทัพถือพลพันแปดร้อยเศษ ยกไปทางบ้านจอมทอง
ตั้งไปบ้านนาเกาะคอกเหล็กทัพพระม้าวซึ่งยกเข้ามานั้น

ครั้นรุ่งขึ้นจึงเจ้าพระยาสุรสงคราม ลงมาแต่ค่ายล้อมเมือง
เชียงใหม่ นำเอากระสุนปืนทองคำสองกระสุน ซึ่งพระม้าวยังออกมา
แต่ในเมืองมาทลเกล้าทลกระหม่อมถวาย แล้วกราบถวายบังคมลา
กลับไป จึงทรงพระอภัยมณีแล้วสั่งให้พราหมณ์เอากระสุนปืน
ทองคำทั้งนั้น ไปประกาศแก่เทพดาในบริเวณพระมหาธาตุใน
เมืองลำพูนแล้วให้ฝังไว้ ณที่ใกล้พระมหาธาตุนั้น

ในวันนั้นพระเสมีนตราในเจ้าพระยาสุรสงคราม บอกข้กราช
การลงมากกราบทูลว่า ได้เกลี้ยกล่อมชาวเมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่
ซึ่งแตกหนีออกอยู่ป่า มาเข้าเป็นอันมาก ทั้งครอบครัววงหาพันเศษ
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวดำรัสสรรเสริญ สิบปัญญาพระเสมีน
ตราแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เป็นพระยาอภัยวงศา ให้คุมพวก
ลาวซึ่งมาเข้าเกลี้ยกล่อมนั้น จัดเอาแต่ที่ฉกรรจ์ไปเข้ากองทัพเจ้า
พระยาจักรีทัพพระม้าว ณเมืองเชียงใหม่

ครั้นณวันจันทร์ เดือนอ้ายขึ้นแปดค่ำเพลาบ่าย จึงพระราช
 ฤกษ์อานนท ฤกษ์หนึ่งสื่อมาแต่กองทัพพระยาคำแหงวิชิต ซึ่งตั้งอยู่รักษา
 เมืองตากว่าฉนวนพอเดือนยขึ้นเก้าค่ำ สวรรคตท้าว กษัตริย์มอญ
 สองนายพาควรวามัญเข้ามาถึงเมืองตาก เป็นคนห้าสิบคนให้การว่า
 มาแต่เมืองเวียง ครอบครวชชายหญิงประมาณพันเศษ ครั้นมาถึง
 ท้ายล่อววย พระมาตามมาทันไต่รบพุ่งกัน และจักกายวอซึ่งเป็นนาย
 ใหญ่มานั้นถูกขันทาย พวกควรวทงป่วงแตกหนีกระจัดพรัดพราย ตาม
 มาข้างหลัง เข้าทางบ้านนาเกาะคอกเหล็ก อนึ่งลาวชาวพอนยาหง
 ก็แตกเข้ามาทางท่านสระทอง ครอบครวชชายหญิงร้อยสี่สิบคน ผู้รักษา
 ท่านสระทองก็หนีตัว และบ้านนาเกาะคอกเหล็กก็ห้ามผู้รักษาไม่

ครั้นได้ทรงทราบในโขยอก จึงให้มีหนังสือรับสั่งไปหากองทัพ
 พระเจ้าหลานเธอรามดกษณ กลับมา แล้วให้หนังสือคอยไปถึง
 พระยาคำแหงวิชิต ให้แบ่งทัพยกออกไปตั้งอยู่ ณ บ้านนาเกาะคอก
 เหล็กเกลียดล้อมลาวมอญซึ่งแตกหนีมานั้นประมาณยี่หมื่นเข้าไป แล้ว
 ออกคอยก้าวสะกดทัพพระมา อันคิดตามควรวมาให้แตกฉานไปจงได้

ครั้นถึงฉนวนพอเดือนยขึ้นเก้าค่ำจึงเจ้าพระยาจักรีให้พระยาวิจิตร
 นาวิลงมากล่าวทูลว่า กองเจ้าพระยาสุวรรณโลกเข้าตั้งค่ายล้อมเมือง
 ท่านสระกัฝ่ายใต้ ไต่สองค่าย และท่านรฝ่ายตะวันออก ตะวันตกนั้นก็
 ให้กองทัพหัวเมืองทั้งปวง เข้าตั้งค่ายล้อมซัดปีกกาถ่วงกันตลอดตล่อง

กันแล้ว ยังแก่ท่านสะกดฝ้ายเห็นอดานเดียว ถ้ายกเข้าตงค้ายเห็น
จะได้ยกกันเป็นสามารรถ แม้นได้ท่วงที่จะกรเข้าหักเอาเมืองที่เดียว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสศคีย์ไม่เห็นด้วย ท้าวสัว
พระมาทังค้ายรบอยู่ในเมือง ซึ่งจะกรเข้าไปนั้นเกลือกจะเสียดทกแล้ว
ทหารที่จะดอยกำลังล่าเหยื่อลง ถ้าล้อมรอบเมืองได้แล้ว จะหัก
เข้าที่ไหน ก็ให้ตั้งหน้าทำเข้าไปจะเพาะที่นั้น และบรรดาค้ายทั้งปวง
ให้ชกคกลงชวากันชกคัก แต่ซึ่งค้ายประชิดจะไต่วางขึ้นหามแดน
นั้นให้ชกคกลงเทียรขงปืนพระมา ให้คทค้ายโตซึ่งคังเข้าใกล้เมือง
ได้ก็ให้ชกคกลงไปรบชวากกระเจบที่ค้ายนั้น แม้นชกคักจะยกออก
มาหักค้าย ก็ให้ไล่คชกคคคคคตามเข้าเมืองที่เดียว พระยาวิจิตรนาวี
ก็กราบถวายบังคมลา กลับไปแจ้งขอรบสิ่งแก่เจ้าพระยาจักรี เจ้า
พระยาจักรีก็จัดแจงการทั้งปวงตามกระแสพระราชดำรัสสั่งไปนั้น

ฝ้ายไปสพลไปมยง่วน ก็ให้นายทัพนายกองพระมา ยกพล
ทหารออกมาตงค้ายรบนอกเมืองเป็นหลายค้าย แล้วยกออกปล้นค้าย
แก่พระยาจักรี ซึ่งคังอยู่ตางวันออกในเพลากลางวัน เจ้าพระยา
จักรีมิได้คืนคร้าม นั่งเล่นหมากรกอยู่ในค้ายพลาง ร้องสั่งพล
ทหารให้วางปืนใหญ่น้อยออกไปจากค้ายยิงพระมา พระมาถูกปืนล้ม
ตายลงมาก จะปล้นเอามิได้ก็ถอยกลับเข้าค้าย

ครั้นณวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้นสิบสามค่ำเพลาข่ารุ่งเช้า จึงสมเด็จ

พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ก็ทรงเครื่องราชวิภูษิตสำหรับราชรถยนต์
 ทรงราชวชิรวิสรรพเสรีรา ก็เสด็จทรงช้างต้นพลายคเชนทรบรรยงก์ เป็น
 ราชพาหนะให้ยาตราพลากรทัพหลวงจากค่ายริมเมืองลำพูน ขึ้นไป
 ณเมืองเชียงใหม่ หยคประทับอัน ณพลับพลาชัยในค่ายม้อคค ไกล
 เมืองเชียงใหม่ทางสามร้อยห้าสิบสองเส้น แล้วดำเนินทัพหลวงไป
 ประทับ ณ ค่ายม่นิรมนาใกล้เมือง

ในวันนั้นเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพหน้า ยกพลทหารออกตีค่าย
 พระมาซึ่งออกมาตั้งรับนอกเมืองด้านตะวันออก แดกหน้ชาเมืองท่งสัน
 และกองเจ้าพระยาสุรสีห์ ซึ่งตั้งค่ายตรงประตูท่าแพ ก็ยกออกตีค่าย
 พระมาแตกทั้งสามค่าย ตำรวจผู้ไปตรวจการมารายทูล สมเด็จพระ
 พุทธรูปเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส ยกพระหัตถ์ คบพระเพลิงทั้งสองข้าง
 ตำรวจสรวรเสริญเจ้าพระยาทั้งสองว่า จะว่าพิบัติหรือยังก็ไฉนในครั้งน

ครั้นค่ำเพลายามเคษ ไปสุปลา และไปมยง่น เข้าเมือง
 เชียงใหม่ก็พาควรวีหน้ออกจากเมืองทางประตูข้างเผือก ด้านค่าย
 พระยาสุรคโลก ซึ่งตั้งล้อมยังไม่ตลอด เขี่ยคเสี่ยคเขี่ยคยคกัน
 ตายที่ประตูเมืองประมาณสองร้อยเคษ พวกพลทัพไทยออกไล่ตาม
 จับพระมา และชิงเอาคร้วลาวได้เป็นอันมาก

ครั้นรุ่งชนธวันอาทิตย์เขื่อนยชนสืบสาค่าเพลาช้ำ จึงสมเด็จ
 พระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปทอดพระเนตรค่าย ซึ่ง

ล้อมเมืองเชียงใหม่ และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงมาเฝ้า
 ถวายถวายบังคมพร้อมกัน จึงมีพระราชดำรัสถามว่า พระม้ายกทัพหนี
 ไปครั้งใด ท้ายอธิบายความคิดและฝีมือของผู้ใด เจ้าพระยาจักรี และ
 ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวงพร้อมกันกราบทูลว่า ซึ่งพระม้ายก
 หนีไปครั้งใดทวยพระราชกฤษฎาเทศานภาพเป็นแท้ เพราะเหตุพระสงฆ์
 ในเมืองออกมาบอกข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงว่า ฅวันศักรเดือนยี่ ขนสิบ
 สองคำ กลางคืนเพลาสองยามเศษ ยังเกิดอัศจรรย์ในเมืองเชียงใหม่
 แผ่นดินไหว พอรุ่งขึ้นทัพหลวงก็เสด็จมาถ่มเมือง จึงทรงพระกรุณา
 โปรดพระราชทาน ส่นองพระองค์ เข้มขาบกับผ้าสำนแก่ เจ้าพระยาจักรี
 เจ้าพระยาสุรสีห์ ทั้งสองเป็นรางวัลเสมอกัน แล้วให้ปริกษาไทยเจ้า
 พระยาสุวรรณคโลกซึ่งมีไต่ปลงใจในราชการสงคราม ตั้งค้ายไม่ตลอด
 ก้าน ไว้หนทางให้พระม้ายกหนีไปได้ ให้ลงพระราชอาญาเข้มนห้าสิบที
 แล้วจำกรบไว้ และเมื่อสำเร็จราชการศึกไต่เมืองเชียงใหม่ ครั้นนั้น
 ไต่ขบใหญ่ น้อยสองพันร้อยสิบของสามสิบสองค้ ม้าสองร้อยม้า
 ไทยมอญห้าร้อยครว ไทยชาวเมืองสุวรรณคโลกห้าร้อยเศษ จึงดำรัส
 ว่าพวกครวสุวรรณคโลกเป็นกบฏคือแผ่นดิน นำทัพพระม้ายกตีเมืองจะ
 เอาไว้มิได้ ให้ตลอดเสียทั้งสิ้น ท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง
 กราบทูลขอพระราชทานชีวิตไว้ เป็นตะพุ่นหญ้าช้าง

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนยี่แรมสองค่ำเพลาเช้า จึงเสด็จพระราช
 ดำเนิร เข้าไปนมัสการพระพุทธปฏิมากรพระสิหิงค์ ในเมืองเชียงใหม่
 ทอดพระเนตรเรือนไปมยุ่ง่วนเจ้าเมือง และพวกลาวชาวเมืองบอกแก่
 พวกข้าหลวงว่า แต่ก่อนมาเทศกาลเดือนยี่ น้ำในแม่น้ำหน้าเมือง
 เชียงใหม่เคยลงชอก แล้วบัดนี้ น้ำชนประมาณคอกหนึ่งเป็นอัศจรรย์
 จึงเสด็จออกมาประทับอยู่ ณตำหนักในค่ายนอกเมือง

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนยี่แรมสามค่ำ จึงทรงพระกรุณาโปรด
 ตั้งพระยาจำข้านเป็นพระยาวิเชียรปราการ ให้ถืออาชญาสิทธิ์ครอง
 เมืองเชียงใหม่ ให้พระยาวิงพร้าวผู้หลานเป็นพระยาอุปราช น้อยโพธิ
 เป็นพระยาราชวงศ์ ให้พระยาลำพูนเป็นพระยาวิงศา อาชญา
 สิทธิครองเมืองตามเดิม น้อยค่อมต้อน้องเป็นพระยาอุปราช ให้พระ
 ยากาวีละถืออาชญาสิทธิ์ครองเมืองนครลำปาง คำโสมต้อน้องเป็น
 พระยาอุปราช น้อยธรรมน้องอีกคนหนึ่ง เป็นพระยาราชวงศ์ ยงน้อง
 อีกสี่คนชื่อคำทิพหนึ่ง หมล้าหนึ่ง คำพันธ์หนึ่ง บุญมาหนึ่ง ให้เป็นผู้
 ช่วยราชการ แล้วโปรดพระราชทานเครื่องยศโดยควรแก่ฐานานุกรม
 ผู้ใหญ่ผู้น้อย โปรดให้เจ้าพระยาจักรีอยู่ช่วยจัดแจงว่าราชการบ้าน
 เมืองทั้งปวงให้ราบคาบเป็นปรกติก่อน

ครั้นณวันศุกร์เดือนยี่แรมสี่ค่ำเพลาเช้า จึงเสด็จพระราชดำ
 เนิรทัพหลวงกลับจากเมืองเชียงใหม่ ลงมาหยุดประทับแรมอยู่ ณเมือง

ลำปางมีสติการลาพระมหาธาตุ ทรงถวายสักการบูชาด้วยดอกไม้
 ทองเงินแล้วถวายควรวาลีสืบเจ็ดคน เป็นข้าไว้ปฏิบัติพระมหาธาตุ
 ครั้นณวันอังคารเดือนยี่แรมสิบห้าค่ำ จึงพระเชียงทองบอกข้อ
 ราชการขึ้นไปกราบทูลว่า ทัพพะม่ายกเข้ามาทางด่านแม่ลำเมา จึง
 เสด็จกำเนิรทัพหลวงรีบลงมาตั้งเมืองตาก ณวันพฤหัสบดีเดือนสาม
 ขึ้นสองค่ำ ค่ำรัสให้หลวงมหาเทพเป็นแม่ทัพยกขบวนไววรนาถ ถือ
 พลสองพันรีบยกไปตั้งกองทัพพะม่า ซึ่งยกเข้ามาทางด่านแม่ลำเมานั้น
 แยกไป จึงบอกหนังสือมากราบทูลคำรัสให้นายควรวรอรอด นาย
 เวมหาคไทย ลงเรือรีบลงไปบอกพระยาคำแหงวิชีวิต ซึ่งตั้งอยู่ณบ้าน
 ระแหงใต้เมืองตากนั้น ให้เร่งยกกองทัพออกไป ก้าวสะกดศึกทัพ
 พะม่าซึ่งแยกไปนั้น

ในขณะนั้น เรือพระที่นั่งยังจอดอยู่ณท่าสวนมะม่วงบ้านระแหง
 ทาทนขึ้นไปรับเสด็จถึงเมืองตากไม่ ครั้นค่ำกลางเพลาสองยาม จึงเสด็จ
 ลงทรงเรือจมนาง กรมวัง ล่องลงมาพบเรือนายควรวรกลับขึ้นไปนาย
 ควรรายทูลว่า เห็นกองทัพอยุธยา ไต่บันเสียงพะม่าเห็นก็
 ทรงพระวิมคติสงสัย จึงคำรัสให้นายควรวรเป็นเรือนำ นำเสด็จลงไปจึง
 พบเรือตระวางใส่พะม่าเมืองเชียงใหม่ พระเพ็ชรปาณีคุมมาหยุดอยู่ให้
 พะม่าเห็นขานยาม ก็เสด็จล่องลงมา พอเรือพระที่นั่งกระทบคอดล่มลง
 เสด็จขึ้นณหาดทรายพบนายเกศ นายชูละคร นั่งฝั่งไฟอยู่ นายชูละคร

ถวายผ้าลายผืนหนึ่ง เชื้อกพระซ่งม้ เชื้อกพระบาท จึงหลวงราช
 โกศาเชิญหื้อพระภษาซ่งม้นำมาแก้้ออก เห็นพระภษาสำนงค้หนึ่ง
 แห่งปรกคืออยู่เป็นอัครรยนัก จึงน้อมนำเข้าไปถวาย แล้วเสด็จพระ
 ราชตำเน็ด้วยพระบาท มาโดยทางสถลมารคถึง พระตำหนักสวน
 มะม่วงบ้านระแหง

จึงกำรัสให้ข้าราชการ ปรีกษาคุณและโทษ นายควร และข้าราชการ
 ทังป่วงปรีกษาว่า ทรงพระกรุณาใช้ไปราชการ นายควรมี
 ใต้พิจารณาให้ต้องแท้ เขาความมากรายนทลด้วยเสียงพระมาเห็น
 เป็นความผิดโทษมีแก่นายควร อนึ่งนายควรได้โดยเสด็จพระราช
 ตำเน็เป็นเพื่อนพระองค์ในคราวกันการนั้น เป็นความชอบ คุณมีแก่น
 นายควร และคุณกับโทษพอกลบลกกัน ประการหนึ่งซึ่งนายชูละคร
 ได้ถวายผ้าลายได้เชื้อกพระซ่งม้ พระบาท เมื่อกันการนั้น เป็นความ
 ชอบมีแก่นายชูละคร จึงโปรดพระราชทานเงินตราห้า ตำลึง แก่
 นายชูละคร เป็นบำเหน็

ครันฉนวนเสาร้เดือนสามขึ้นสี่ค่ำเพลาเช้า จึงทรงพระกรุณา
 พระราชทานเงินแจกราษฎรชาวบ้าน ระแหง สิบทอง ผู้ใหญ่ ทงเกิด
 เสมอคนละสี่ลึง จึงพระยาตำแหน่งวิชิตรายทลกล่าวโทษพระย
 นนทบุรีซึ่งเป็นลูกว่า หลบหลีกย้อท้อค้อการสงครามเกรงกลัวข้าศึก
 จึงให้หลวงพระราชอาชญาเข้ยนพระยานนทบุรีร้อยที แล้วให้เจ้าครุ

ลงไป ฅกรง ให้ประหารชีวิตเสีย

ครั้น ฅวันพฤหัสบดีเดือนสามขึ้นแปดค่ำ จึงเสด็จไปนมัสการ

พระพุทธรูปมีมากร ฅวัดกกลาง วัดกอยเขาแก้ว แล้วตรัสถามพระ

สงฆ์ว่า ผู้เป็นเจ้าจำไตหรือไม่ เมื่อโยมยังอยู่บ้านระแหรนโยมยก

ระฆังแกวขึ้นชั้วไว้ กระทำสัตยาธิษฐานเสี่ยงขารมีว่า ถ้าจะไตตรัสแก่

พระปรมาภิเชกสมโพธิญาณในอนาคตกาลเป็นแท้แล้ว ข้าพเจ้าจะตี

ระฆังแกวเข้าชั้วนี้ ขอจงให้แตกฉะเพาะที่จุก จะไตทำเป็นพระ

เษกษฐาน บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ครันอธิษฐานแล้วจึงตีเข้า ระฆัง

แกวกก็แตกที่จุกๆ อธิษฐานนั้น เป็นอัศจรรย์เห็นประจักษ์ พระสงฆ์

ถวายพระพรว่า จริงกักระแสพระราชดำริชั้วนั้น

ครัน ฅวันพฤหัสบดีเดือนสามขึ้นเก้าค่ำ จึงเสด็จลงเรือพระที่

นั่งลงมาโดยทางชลมารค ห้าเวรถึงกรุงธนบุรีมหานคร

ฝ่ายข้าง กรุงรัตนบุรีอังวะ พระเจ้ามังระลงมา ฅเมืองอย่างกัจ

กระทำการบกฉัตร์ยอศพระมหาเจดีย์ เกศฉาต

ฝ่ายเสนาบดีซึ่งอยู่รักษาเมืองอังวะ บอกลงมาว่า พระยาหง

สาวกั พระยาอปราชา กัยตละเกิงและรามัญทุ่งปวง ซึ่งกวาดชั้วไป

ไว้ครั้งไตเมืองหงสาวกัไต แต่ครั้งแผ่นดินพระเจ้ามังลงนั คึดกัณ

เป็นกบฏ เห็นว่าเสกัจไม่อยู่ จะยกเข้าชั้วลันเขาเมืองข้างหลัง บัดนี้จับ

จำไวลันแล้ว พระเจ้ามังระจึงให้มหัฆงลือตอชั้วนัไป ให้ประหาร

ชีวิตพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งร่วมคึกคักกันเป็นกษัตริย์สืบต่อกันแล้วให้ข้าหลวงมาเร่งกองทัพ อระแชนกั ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองเมะคะมะนั้น ให้ยกตามมอญยกทัพไปตีเอาเมืองไทยให้ได้

อระแชนกัจึงให้ขยอระแชนกัเป็นแม่กองทัพหน้า กับอัครมนตรี จอจวหนง ปะคันเลชหนง เมียนห่วนหนง อระแชนกัมงโยะหนง เมโยแมงละนรทาหนง ขยของโยะหนง ถอพลห้าพันยกล่วงมาก่อน แล้วให้ตะแคงมะรหนงเป็นเชอวงค์พระเจ้าอังวะ กับหม่องง่ายิด ถอพลสามพันอีกทัพหนึ่งยกตามมา และกองทัพพระเจ้ามังรายตามครัวมอญเข้ามา เข้าตีกองทัพไทยซึ่งตั้งค่ายอยู่ณท่าดินแดงนั้นแตก พระยายมราชแม่ทัพก็ถอยลงมา แล้วบอกเข้ามาให้กราบทูลว่า พระม่ายกทัพใหญ่มาเหลือกำลังจะต้านทานต่อรบ ขอพระราชทานกองทัพเพิ่มเติมไปช่วย จึงดำรัสให้พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าจุ้ย กับพระยาธิเบศรบดีเป็นแม่ทัพถอพลสามพันยกไปตั้งค่ายรับณเมืองราชบุรี

ขณะนั้นพระยายมราชบอกส่ง พระยาอภัยภูธรคนหนึ่ง พระยาเพชรบุรีหนง หลวงสมทบบาลหนง หลวงลำแดงฤทธิอาหนง ทงสนายชงแตกพระม่ายเข้ามาณนั้น แต่พระยาสุนทรพิพิธหนง หลวงรักษมณฑลหนง พระยาสุพรรณบุรหนง พระยากาญจนบุรีหนง พระยานครศรีธรรมราชหนง ทงทนายนยงไม่พบตัว จึงดำรัสให้รบเอาบุตรภรรยาฆ่าไว้

ให้ทำราชการแก่ตัวส่งไป เข้ากอง พระเจ้าลกเชธ และพระยาธิเบศร์
ยักแล้วคำรัสให้ พระเจ้าหลานเธอรามลักษณ ถอดพลพินหนึ่ง ยกไป
ช่วยพระเจ้าลกเชธคึกคึกอำนวยการสงครามเอาชัยชำนะให้จงได้

ถึงณวันจันทร์เดือนสามแรมเสภาเพลาเช้า ได้ทรงพระตำหนัก
แพให้เรือตำรวจขึ้นไปเร่งกองทัพ ซึ่งกลับมาแต่เมืองเชียงใหม่ยัง
ล่าหลังอยู่ ตามเสด็จมาไม่ทันนั้น ให้รีบลงมาโดยเร็วอย่าให้ใคร
แหวเข้าบ้านเป็นอันขาด ถ้าใครแหวเข้าบ้าน จะประหารชีวิตเสีย
และเรือท้าวพระยาพระหลวงขุนหมื่นข้าราชการ ทั้งปวงนั้น ก็รีบเร่ง
ลงมาถึงหน้าพระตำหนักแพ พอรายทูลถวายบังคมลา แล้วก็โยก
พระหัตถ์ส่งให้รีบออกไปเมืองราชบุรี

ขณะนั้นพระเทพโยธาเอกเรือแหวะขึ้นบ้าน ตำรวจลงมากกราบ
ทูลทรงพระพิโรธคำรัสให้เรือตำรวจรีบไปเอาตัวมาในทันใดนั้น แล้ว
เอากวพระเทพโยธาชนมค์ไว้กับเส้าพระตำหนักแพ ทรงถอดพระแสง
คาบออกพนพระเทพโยธาด้วยพระหัตถ์บนพระตำหนักแพครึะขาดตก
ลงให้ตำรวจนำเอาไปเสียบประจานไว้ที่หน้าข้อมวิชัยประสิทธิ์ และ
คพนน้ำให้ทงน้ำเสียบอย่าให้ใครคเคียงสืบไป

ฝ่ายพวกรามัญซึ่งหนีพระมานัน พระยาแจ้ง ตละเตียง ตละเกล็ด
กับพระยากลางเมืองซึ่งหนีเข้ามาครองกรุงเก่า พระมาคักกรุงไค ไคทว
ไปและสมิงรามัญนายไพร่ทั้งปวง พาครอบครัวเข้าทุกค่านทุกทาง

ให้ข้าหลวงไปรับมาตั้งพระนครพร้อมกันแล้ว ทรงพระกรุณาให้ตั้ง
บ้านเรือนอยู่ณแขวงเมืองนนทบุรีข้าง เมืองสามโคกข้าง แต่ฉกรรจ์จัด
ไว้สามพันไพร่คให้หลวงบำเรอภักดีครั้งกรุงเก่าเป็นเชือรามัญ ให้
เป็นพระยารามัญวงศ์ เรียกว่าจักรมอญควบคุมของมอญใหม่ทั้งสัน
และไปรคให้พระราชทานตราภูมิคุ้ม ห้ามสรวพากรชนอนตลาดทั้งปวง
ให้ค้าขายทำมาหากินเป็นสุข แล้วให้เกณฑ์พระยารามัญวงศ์คุม
กองมอญยกหนนออกไปต่อรบพระม่าอกทัพหนึ่ง แล้วไปรคให้มีตรา
ขึ้นไปหากองทัพเจ้าพระยาจักรและทัพหวเมืองฝ่ายเหนือ เมือง
ตะวันออกทั้งปวง ให้เร่งรีบลงมาช่วยราชการสงคราม

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรี อยู่ณเมืองเชียงใหม่ และพระยาเชียงใหม่
พระยานครลำปางบอกว่า เมืองน่านผู้คนมาก ยังมีไต้เข้ามาสวามิภักดิ์
เจ้าพระยาจักรีจึงให้พระยาอุปราชมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง กษ
ชนนางไทยข้าหลวงไปเจรจาเกลี้ยกล่อมพระยาน่านโดยดี พระยาน่าน
ก็ยอมเข้าสวามิภักดิ์ ขอขึ้นเป็นข้าขอบขัณฑสีมา แล้วแต่งชนนางสอง
นายให้ลงมาเฝ้าด้วย พอข้าหลวงถือตราขึ้นไปหากองทัพกลับ และ
เกณฑ์ทัพหวเมืองทั้งปวง เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระยาพระหวเมือง
ทั้งหลายก็จัดแจงกองทัพ ทุก ๆ เมือง ยกลงมาตามพระราช
ดำรัสให้ห้าน

ฝ่ายกองทัพพระม่า ก็ยกแยกกันไปเที่ยวไล่จับผู้คนครอบครัว

พระแขวงเมืองกาญจนบุรี เมืองราชบุรี เมืองนครชัยศรี เมืองสุพรรณบุรี
ทุกบ้านตกต่ำล

ครั้นเวลานองคารเคื่อนสามแรมหกค่ำ กรมการเมืองนครชัยศรี
ก็ยกเข้ามากราบทูลว่า พวกตำรวรหลัง ถือทองตราพระราชสีห์
ไปเมืองสุพรรณบุรี ถึงตำบลบ้านภิมิพบพระมาประมาณสามสิบคนควม
มาได้กั้วงหนั กะทอผ้าซ่งใส่หนังสือทองคำอันตกหายไป พระมาเข้า
ล้อมบ้านภิมิอยู่แต่ นายพุน นายสา นายแก่นสามคนนั้นหนไ้ นายพรม
นั้นหายไปไม่พอกัน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวจึงดำรัสให้พระยาพิชัย
ไอศวรรย์ ผนวาทกรมท้ายกกองทัพพลพันหนึ่งไปเมืองนครชัยศรี ที่
ทัพพระมาซึ่งยกมานั้น

ฝ่ายทัพพระมาซึ่งยกมาทางเมืองกาญจนบุรี มาตั้งค่ายใหญ่
อยู่ณปากแพรก แล้วแบ่งทัพมาสามพันเศษ ยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ณบ้าน
นางแก้ว แขวงเมืองราชบุรีสามค่าย ทัพพระยามราชก็เลิกถอย
เข้ามา พระเจ้าลูกเธอกับพระยาธิเบศร์บัติน จึงให้หลวงมหาเทพเป็น
กองหน้าคุมคนพันหนึ่ง ยกไปตั้งค่ายประชิดโอบค่ายพระมาด้านตะวัน
ตก และทัพพระเจ้าหลานเธอวามลักษณ์ พลพันหนึ่งยกไปตั้งค่ายประ
ชิดด้านตะวันออก พระเจ้าลูกเธอกับพระยาธิเบศร์บัตินตั้งค่ายมั่นอยู่ณ
โคกกระทาย แล้วออกขั้รราชการเข้ามากราบทูลพระกรุณาให้ทราบ

ครั้นถึงฉนวนอาทิตย์ เดือนสามแรมสิบเอ็ดค่ำ ได้มหาพิชัย
 ฤกษ์ จึงสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็เสด็จทรงเรือพระที่นั่ง กรวยยาว
 ๑๓ วาพร้อมด้วยเรือท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาทเป็นอันมาก
 เสด็จยกพลหยาดรณาวาทิพัชรพศัวยพลโยธาหาญแปดพันแปดร้อย
 เศษ จากกรุงธนบุรีไปโดยทางชลมารค หยกประทีบปลับปลาฉลามเมือง
 สำครบุรีคอบนขาชน ครั้นค่ำเพล๕ทุ่ม จึงให้เคลื่อนกองทัพไปเพล
 รุ่งเช้าเข้าที่เสวยฉวีทกลางค่ายบางกุ้ง เพลาย่ำโมงเศษเสด็จไป
 ถึงค่ายมั่นเมืองราชบุรี ตำรับให้พระยาวิจิตรนาวีไปสืบข่าวราชการ
 ณค่ายบ้านนางแก้ว แล้วเกณฑ์ท้าวพระยานายทัพนายกอง ยกพล
 ทหารหนุนเพิ่มเติมไปล้อมค่ายอีก เป็นหลายทัพหลายกอง

ฝ่ายตะแคงมระหน่องยกกองทัพพลสามพัน ติดตามทัพพระยา
 ยมราชเข้ามาตั้งค่ายอยู่ณปากแครง อะแซห่วนก็เกณฑ์กองทัพ
 พระมัทพรามัญ หนุนเพิ่มเติมมาอีกพันหนึ่ง และกองทัพพระยา
 ยมราชนั้นถอยลงมาตั้งค่ายอยู่ณดงวังหนองขาว สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่
 หัว จึงตำรับให้พระยาสิทธิราชไชย กับพระยาอินทรวชิรเจ้าเมือง
 วิเศษชัยชาญถือพลสองพันยกหนุนไปช่วยกองทัพพระยากรมราช

ครั้นฉนวนอังคาร เดือนสามแรมสามค่ำ จึงพระยาวิจิตรนาวี
 ไปสืบราชการค่ายบ้านนางแก้วกลับมากล่าวทูลว่า พระมาประมาทมี
 มือไทยหนึ่งให้ตั้งค่ายล้อมมิได้ ออกมารบพุ่ง ให้ร้องถามออกมาเป็น

ภาษาไทยว่าทั้งค่ายมั่นแจ้วหรือยัง ฝ่ายข้างเราต้องบอกไปว่า ยังไม่
 ใ้ตงมัน แต่ขคนตงค้ายล้อมค้ายพะม่าไว้รอบแล้ว ครันค้ำเพลายาม
 เศษ จึงเสด็จยกพยุหโยธาทัพจากค้ายเม็คองราชบุรีไปทาง วัดอรุณญิก
 ประทับร่อนฉพลับพลาค้ายศาลาโคกกระท้าย ครันรุ่งเช้าจึงเสด็จไป
 ประทับแรม ฉพลับพลาค้ายวัดเขาพระ คอยฟังข่าวราชการอยู่ที่นั่น
 และพะม่าหายกออกค้ำค่ายไทยไม่ ึ่งให้ล้อมค้ายมีจิตต์ประมาทว่า
 ไทยมีมืออ่อนจะออกตีเมื่อไรก็จะแตกเมื่อนั้น จะได้จับผู้คนได้มาก
 ฝ่ายทัพไทยก็ตงค้ายล้อมไว้ถึงสามชั้น

ครันพรันพฤหส์ยตเค็อนสขนค้ำหนึ่ง เพลาเช้าจึงเสด็จพระ
 ราชกำเน็รพยุหยาตราทัพไปทอดพระเนตรถึงค้ายล้อม พระยารามัญ
 วงศ์ หลวงบำเรอภักดี หลวงราชเสนามาเฝ้า จึงดำรัสสั่งให้ ไปตง
 ค้ายรักษาหนองนำฉเขาซ่งมไว้ ในวันนั้นขุนปลัดเมืองราชบุรีออก
 เข้ามากราบทูลว่า ทัพพะม่ายกเข้ามาทางประตูสามชานท่านเจ้าชวาว
 จับชาวท่านไปได้สองคน จะขกกลับไปหรือจะตั้งอยู่ประการใดมิได้
 ทราบ จึงดำรัสสั่งพระเจ้าลูกเชอภักของทัพเงินพระยาราชาศรัย
 ให้ยกกลงไปรักษาค้ายเมืองราชบุรีแล้วให้ รือค้ายเปล่าลงไปตงริมน้ำ
 ให้สัน ให้ยกขวากหนามจงมากแล้วให้กองเจ้าพระยาอินทรอภัย
 ยกไปรักษาสระน้ำเขาชัวพรานตงค้ายอยู่ตามค้าย เพลาค้ำวันนั้น
 พะม่าออกมาค้ำค้ายเจ้าพระยาอินทรอภัยครึ่งหนึ่งแล้วแตกถอยไป ใน

ในวันนั้นพระม้ายกออกติดถึงสามครั้ง ไต่รบกันเป็นสามารดิษพระม้ายไต่
เป็นสามคนเจ็บช่วยลำยากไปเป็นอันมาก จึงบอกขั้รชาการและสั่ง
พระม้ายาถวาย ครั้นไต่ทรงทราบจึงให้เตรียมพลทหารจะเสด็จยกไป
ช่วยพระยาอินทรอภัย จึงพระยาเทพอรชุน หลวงคำเกิงรณภพ
ทูลห้ามไว้รบอาสาแยกไป

ครั้นรุ่งขึ้นจึงกำรัสให้เกณฑ์ทหารกองในกองนอก และกอง
อาจารย์ กองพระนายเลือกได้เจ็ดร้อยสี่สิบห้าคน ให้พระยาเทพอรชุน
หลวงคำเกิงรณภพ ยกไปเป็นกองโจรไปช่วยเจ้าพระยาอินทรอภัยแล้ว
ให้ถามพระม้าย พระม้ายให้การว่า นายทัพซึ่งยกมาตีค่ายสระน้ำนั้นชื่อ
นมโยแมะระนรทาดือพลพันหนึ่ง ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณบ้านนางแก้วนั้น
นายทัพชื่อยอของห่วนดือพลสองพันเศษ ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณปากแพรก
นั้น นายทัพชื่อตะแคงมะหน่องเป็นเชอวงศ์พระเจ้าองวะ กับหม่องจำ
ยิกดือพลประมาณสามพันเศษ ยังยกทัพหนมาอีกเป็นอันมาก และ
ทางพระวายนนั้นก็ยกมาออกทัพหนึ่ง แต่นายทัพพาพเจ้ามไต่รบ จึง
ไปรคให้พระณรงควิชีวิตไปตักเอาศิระพระม้าย ซึ่งถูกปืนตายณค่ายเขา
ชั้วพรานไปเสียบไว้หน้าค่าย เข้าประชิดให้พร้อม แล้วสั่งให้ประกาศ
แก่นายทัพนายกองค่ายล้อมทั้งปวงว่า ให้ชิงพระม้ายไว้กว่าจะโธจึง
เอาเข้าลวงเอา ถ้าพระม้ายเรวรนออกจากค่าย อย่าให้ชิงเอาค่าย แต่
ให้รับอรไว้วงหยก แม้นพระม้ายหนีไปไต่ระเอาโทษถึงสิ้นชีวิต ครั้น

คำลงเพลายามเก้ายาท พระม้าออกแหกค้ำยหน้าค้ำนหลวงมหาเทพ
 พลทหารยิงปืนระดมไปก็กลับเข้าค้ำย ที่ถูกปืนตายก็เข็มนอนมาก
 อนึ่งในเพลาค้นวันนั้น ท้าวพระม้ายกมาแต่ปากแพรก จะเข้าช่วยพระม้า
 ซึ่งอยู่ในค้ำยล้อม จึงยกเข้าค้ำยหนองน้ำเขาชะงุ้มมล้อมกองรามัญ
 เข้าไว้ จึงกองพระยาธิเบศร์ยัดตีเข้าไปกันเอากองรามัญออกมาได้
 เสีย ขุนณรงค์คนหนึ่งในทัพพระม้าตัวกหลังหักออกมา ได้รบกันเป็น
 สามารถ กองทัพพระยาธิเบศร์ยัดก็ต่อรบค้ำนทานเหลือกำลังก็แตกถอย
 มา พระม้าได้ค้ำยหนองน้ำเขาชะงุ้มมก็เข้าค้ำยนั้นอยู่ในค้ำย ครั้นได้
 ทรงทราบ พอกองทัพพระยานครสวรรค์ยกมาถึงจึงดำรัสให้พระยา
 นครสวรรค์เร่งยกไปช่วยพระยาธิเบศร์ยัดในค้ำยวันนั้นจึงทราบว่า กอง
 มอญพระยารามัญวงศ์ออกจากที่ล้อมได้แล้ว จึงเสด็จกลับมาณค้ำย
 คาลาโคกกระท้าย พระยานครสวรรค์พระยาธิเบศร์ยัด จึงปรึกษากัน
 ขอกส่งพระยารามัญวงศ์ และหลวงขำเรือภักดี หลวงราชเสนาซึ่ง
 เสียค้ำยลงมาณพลขีพลาโคกกระท้าย จึงดำรัสให้มีตราขึ้นไปให้
 พระยานครสวรรค์พระยาธิเบศร์ยัด ถอยทัพลงมาตั้งค้ำยรับพระม้าอยู่
 นอกค้ำยล้อมบ้านนารแก้วไว้ ไกลประมาณห้าเส้น

- ครั้นวันพุธเดือนสี่ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ จึงพระยายมราช พระยา
 สี่ทราชเดโช พระยาอินทวิชิต ขอกลงมารายทูลว่า ตั้งค้ำยอยู่
 ณกรุงวังหนองขาว ท้าวพระม้ายกมาแต่ค้ำยปากแพรก เข้าค้ำยได้ต่อรบ

กันเป็นสามารบ พะม่าถูกปืนตายและขาดเจ็บล้มยากไปเป็นอันมาก
 จับได้เป็นสองคนส่งมาถวาย แต่ขบขันกระสนกินค้ำนี้ยังน้อย น้อย ขอ
 พระราชทานเพิ่มเติมขึ้นไปอีก จึงดำรัสสั่งให้มตราตอขบขันไปว่า ถ้า
 กองทัพเจ้าพระยาจักร์ยกลงมาตรงจึงจะให้ยกหนนขึ้นไป ให้คอยเอา
 กระสนกินค้ำที่กองทัพเจ้าพระยาจักร์นั้นเถิด

ในขณะนั้นกรมการเมืองคลองวานออกสั่งเมืองเข้ามาว่า พะม่า
 เมืองมริทหาร์อียกเข้ามาค้ำบ้านทับสระแก ได้ตั้งค่ายรับไว้ แต่
 ข้าพเจ้ากรมการเมืองน้อยตัวนี้ ขอพระราชทานกองทัพไปช่วย จึงดำรัส
 สั่งให้มตราตอขบขันไปว่า ราชการศึกยังคึกคักยังพนักน้อย ให้ผู้
 กรมการเมืองป่องรับรองสู้รบพะม่าไว้ จึงได้

ในทันใดนั้นหลวงมหาแพทย์ออกไปแต่กรุงธนบุรี เข้าเฝ้าถวาย
 ถวายบังคมทูลพระกรุณาว่า ส้มเตี๊ยะพระพันปีหลวงกรมพระเทพา
 มาตย์ ทรงพระประชวรพระบอดอกคั้นสันเส็ดที่ทิวังคตแต่ฉนวนองค์การ
 เกิดอนสิขนหกค้ำปมะเมีย ฉคก ในราชตรีเพลาสองยามแปดยาม และ
 ในวันนั้นได้ชะเลยพะม่า สองคน หนีออกมา จากค่ายล้อมบ้านนางแก้ว
 ให้การแก่นายทัพนายกองว่าอดอาหารอยู่ได้เจ็ดวันแล้ว ได้รบพระ
 ราชทานแต่เนื้อข้างเนื้อมาแต่น้ำในข้อนั้นยังมีอยู่ อนึ่งปืนใหญ่ซึ่งยิง
 เข้าไปในค่ายนั้นถูกพะม่าล้มตายเป็นอันมาก พะม่าชดหลมลงอยู่
 จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานม้าลี้ม้า ให้พระยารามัญวงศ์

คุมกองรามัญใหม่ทั้งนายทงไพร่สร้อยคน สรรพด้วยเครื่องสรรพาวุธ
เป็นกองโจรยกไปลาดตระเวนข้างหลังเขาชะงุ้ม คอยตีพะม่าซึ่งจะ
ยกมาช่วยพะม่าในค่ายล้อมนั้น

ในขณะนั้นกองทัพเจ้าพระยาจักรซึ่งยกลงมาแต่เมืองเชียงใหม่
นั้นมาถึง เจ้าพระยาจักรจึงนำขุนนางเมืองน่านสองนายเข้าเฝ้า
พลับพลาโศกกระท้าย กราบถวายบังคมทูลขอราชการซึ่งให้ไปเกลี้ย
ล้อมไค้เมืองน่านมาเป็นเมืองขึ้นราชอาณาจักรล้านน ส้มเต๋จ้พระพทอเจ้า
อยู่หัวทรงพระโสมนัส คำรัสสรรเสริญความชอบเจ้าพระยาจักร แล้ว
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระแสงดาบฝักทองตำมทอง กับพระ
จำรงค์เพชรวงหนึ่ง ให้เจ้าพระยาจักรเป็นแม่ทัพ ถออาชญาสิทธิ์
ยกไปตั้งค่ายมั่นอยู่ เหนือพระมหาธาตุวัดเขาพระ และให้ตั้งค่ายราย
กันขึ้นไปลง หลังค่ายล้อม บ้านนางแก้วอย่าให้ พะม่า ออกกวักหลังได้
แล้วคำรัสให้ หลวงบำเรอภักดี คมพลทหาร กองน้อย สร้อย จักเป็น สอง
กอง ไปคอยล้อมองจับพะม่าซึ่งออกมาตักน้ำณหนองเขาชะงุ้มจงได้

ครั้นค่ำเพลาท่ำทุ่มเศษ พะม่าในค่ายล้อมยกออกมาแหกค่าย
หน้าทัพพระยาพิพิธโกศา พระยาเพชรบุรี พลทัพไทยระดมปืนใหญ่
น้อยยิงออกไปจากค่าย ถูกพะม่าเจ็บป่วยล้มตายมาก พะม่าจะแหก
ออกมิได้ ก็ถอยกลับเข้าค่าย ครั้นเพลาสยามพะม่าออกแหกค่าย
หน้าทัพหลวงราชินิกุล หลวงราชินิกุลให้ระดมยิงปืนใหญ่น้อยออกไป

ถูกพระมาเจ็บล้ำยากล้มตายเข็นฉันทมาก จะแหกออกมิได้ ก็ถอยกลับ
เข้าค่าย แต่เพลานั้นเสียนายสุทินกาต้องเป็นพระมาตายคนหนึ่ง

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นสิบค่ำ เพลาย้ายสามโมงสมเด็จ
พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จทรงม้าพระที่นั่งตำเนรทัพไปหยกอยู่ ณ หลังก
ค่ายหลวงมหาเทพ จึงดำรัสให้จีกกายเทวรามัญร้องเข้าไปเป็นภาษา
พระมาว่า ให้พระมาทั้งปวงออกมาหาโดยที่เด็ก ทรงพระกรุณาโปรด
ปล่อยให้ไปสิ้น พระมานายทัพในค่ายร้องตอบออกมาว่า ท่านล้อมไว้
ครึ่งนี้ ซึ่งจะหนีไปให้รอดหากความตายหามิได้ แล้วแต่เอ็นดูไพร่พล
ทั้งปวงมากนักรจะพลอยตายเสียด้วย ถึงตัวเราผู้เป็นนายทัพจะตายก็
ตามกรรมเด็ก แต่จะขอพยคตละเกลี้ยปลัดกันหน่อยหนึ่ง จึงดำรัสให้คต
เกลี้ยซึ่งเป็นพระยาพระราม ชี้มา ถ่มมระยาออกไปเจรจากด้วยพระมา
พระมาเขียนหนังสือใส่ใบตาล ขกเป็นภาษาพกามทั้งออกมาแต่ในค่าย
แปลออกเป็นคำไทยได้ความว่า พระเจ้าข้างเผือกนครกรุงศรีอยุธยา
บุญขารมีมากนักร พระราชาอาณาจักรผ่านแผ่ไปในชมพูทวีปทั้งปวง
ฝ่ายพระเจ้าปราสาททอง นครรัตนบุรีระอึงระ ก็มีบุญขารมีมากเป็น
มหัศจรรย์ และพระมหากษัตริย์ทั้งสองฝ่ายเป็นนรแก่กัน ใช้ให้
ข้าพเจ้านายทัพนายกองทั้งปวงมากระทำการสงครามกับท่านอัครมหา
เสนาบดีกรุงศรีอยุธยาในคราวนี้ และข้าพเจ้าเสียทีแก่ท่าน ท่าน

ล้อมไว้ระพากันออกไปก็มีไ้ จะหนีไปก็ขัดสนนัก อันจะถึงแก่ความ
 ตายชั้ ไซ้แต่คว่ข้าพเจ้านายทพนายกองเท่านั้นห้ามไ้ จะตายสน
 ทงไพร่พลเป็นอันมาก และการสงครามแห่งพระมหากษัตริย์ทงสอง
 ฝ่าย ก็สำเร็จเสร็จสดสิ้นแต่ครั้งนักทหามไ้ ฝ่ายท่านอัคร
 มหาเสนาบดีกรุงไทยก็ถอนนำพระพิพตมนัสติยา และพระราชกำหนด
 กฎหมายพิชัยสงคราม ฝ่ายข้าพเจ้าก็เหมือนอนัน กุจะถอดตาพออาว
 ไม้คองไวทงสองมือ อันสมเด็จพระพุทธเจ้าตรัสธรรมเทศนา
 ไว้ว่า ซึ่งเกิดมาเป็นมนุษย์แต่ละคนนียากนัก ไฉนข้าพเจ้า
 ทงปวงจะไ้รอดชีวิต ถอนนำพระพิพตมนัสติยาเป็นข้าพระเจ้ากรุงศรี
 อโยธยานัน ก็สุดแต่ปัญญาท่านอัครมหาเสนาบดีนั้นเถิด

จึงตำรัสให้เขียนหนังสือตอขอเข้าไปในค่าย เป็นอักษรไทย
 ฉะบับหนึ่ง อักษรรามัญฉะบับหนึ่ง เป็นใจความว่า ถ้าท่านทงปวง
 ออกมาถวายบังคมโดยดี เราจะช่วยทลขอพระราชทานชีวิตไว้ทง
 นายทงไพร่ ถ้ามีออกมา เราจะฆ่าเสียให้สิ้น

ในวันนั้นเจ้าพระยาสุรสีห์ยก กองทัพเมืองพระพิษณุโลกมาถึง
 และทัพเมืองเหนือทงปวงก็มาถึงเนอะ ๆ กัน จึงเข้าเฝ้ากราบถวาย
 บังคม ทวงพระกรุณาไปรคพระราชทานร่มแพรแดงมีระย้าดำมีปิดทอง

แก่เจ้าพระยาสรสิทธิ์แล้ว ใ้ยกขึ้นไปทูลการณค้ายล่อมบ้านนางแก้ว
ขณะนั้นพระยาเพชรบุรีมีใจในราชการศึก คิดยอต่อต่อ

การสงคราม เรรจาก็ย่ำว่า ถ้าพะม่ารบแหกค้ายออกได้รบรอง
มิหยต เราจะพากันหนีข้ามเขากลับไปเมือง และข่าวนั้นเป็นโจทก์มา
ฟ้องแก่ข้าหลวงให้กราบทูล จึงดำรัสใ้เอาตัวพระยาเพชรบุรีมาสอบ
กับโจทก์ กรบยเป็นสัตย์ จึงตรัสสั่งใหม่คมอโปล่หลัง แล้วเอาไป
ตะเวนรอบทัพแล้วให้ประหารชีวิตที่ศรีษะไปเสียบประจานไว้หน้าค่าย
อย่าใ้ผู้ใดดูเยียงอย่าง

จึงพระยารามัญใหม่กับหมื่นศรีศรเทศพมกราบทุกูลว่า ขึ้นไป
เรรจาก็ย่ำว่า สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเสด็จยกพลทโยธาทัพชน
ไปตีเมืองเชียงใหมได้แล้ว ไปสพลา ไปมะยง่วนหนีไปได้ ไปสพลาจะ
ฆ่าไปมะยง่วนเสีย ไปมะยง่วนหนีเข้ามาสวามิภักดิ์เขาเป็นข้าทูลละของ
อูลิพระบาท ทรงพระกรุณาโปรดเลี้ยงไว้ แม้นพะม่าตัวนายจะออก
มาถวายบังคมขอสวามิภักดิ์ เราจะเพ็ดทูลใ้รอดชีวิต พะม่าจึงว่า
ตละเกลี้ยพึงเข้ามาเป็นข้าเจ้ากรุงศรีอยุธยาใหม่จะไว้ ใจมิได้ จะใคร่
พยท่านนายทัพนายกองผู้ใหญ่ จึงดำรัสใ้กลับไปว่าแก่พะม่าว่า
ใ้แต่่งพะม่าตัวนายออกมาเถิด เราจะพาไปให้พยท่านแม่ทัพผู้ใหญ่
งยอะคงห่วนใจใ้พะม่านายกของคนหนึ่ง กับไพร่ห้าคนออกมาหาตละ

กลับซึ่งเป็นพระยาพระราม จึงทำรสีให้พระยาพระราม พาตัวพระมา
นายไพร่ไปให้พบกับพระเจ้าหลานเธอรามลักษณะกับเจ้าพระยาจักรี
ให้พระยาพระรามบอกแก่พระมาว่า ถ้านายมิ่งออกมาถวายบังคม
ก็จะช่วยให้รอดจากความตาย ถ้ามีออกมาจะฆ่าเสียทั้งสิ้น พระมาตัว
นายจึงว่าขอให้ขบขยอยู่ แต่ในเพลารุ่งนี้สามโมงเช้าจะขอปรึกษา
ให้พร้อมกันก่อน จึงให้ปล่อยพระมานายไพร่กลับเข้าไปค่าย

ครั้นณวันเสาร์เดือนสี่แรมสองค่ำ เจ้าพระยาสุรสีห์ก็กราบ
ถวายบังคมลา ยกกองทัพไปตั้งค่ายล้อมพระมาณค่ายเขาชะงุ้ม
จึงทำรสีให้ กองทัพหัวเมืองทั้งปวง และข้าหลวงในกรุงยกไปตั้ง
ล้อมอยู่หลายค่าย

ในวันนั้นพระกษัตริย์พระคลองวาน บอกเข้ามาให้กราบทูลว่า
พระมาประมาณสี่ร้อยเศษยกมาตเมืองบางตะพาน ไตรบกั้นเป็น
สามารถพระมาแตกค่ายหนีออกไป แล้วเผาเมืองบางตะพานเสีย
ยกไปทางเมืองปะทิว จึงทรงร่างทองตราให้ ไปถึงพระเจ้าหลานเธอ
เจ้าบุญจันทร์และพระยาอิเขลวชิรบริรักษ์กรุงเก่า ซึ่งไปรตตั้งเป็นเจ้าพระยา
ศรีธรรมราชาผู้อยู่รักษากรุงธนบุรี ให้ มีหนังสือตอบบอกไปว่า
ให้พระกษัตริย์พระคลองวานรักษาท่านทางไว้ ให้ ไล่ยาเบื่อหนอนนำ
ย่อนาททางซาคักจะมานั้น อย่าให้กินน้ำใต้ แล้วให้เอาพระมาเมือง

เชียงใหม่ ซึ่งจำไว้จนคนสามคน ทเวายคนหนึ่งกับพระมาซึ่งปล้นค่าย
 เจ้าพระยาอินทรอภัยณเขาหัวพรานคนหนึ่ง ให้ส่งพระราชอาชญา
 คัดมือตัดเท้าเสีย แล้วให้เขียนหนังสือผูกแขวนคอไป ใจความว่า
 บอกรแก่เจ้านายมันให้เร่งยกมาอีกเถิด แล้วเสด็จไปทอศพระเนตร
 ค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัย และพระยาโหราธิบดี ซึ่งตั้งรักษาสระน้ำ
 อยู่ณเขาหัวพรานนั้น จึงพระยารามัญวงศ์ และหลวงขำเรณภักดิ์
 จับพระมาได้สองคนนำมาถวาย คำรัสให้ถามพระมา พระมาให้การว่า
 มาแต่ค่ายปากแพรกมาส่งลำเลียง และพระมาซึ่งตั้งค่ายอยู่ณปาก
 แพรกนั้นคนสามพันเศษ ซึ่งยกเข้ามาตั้งค่ายอยู่ณเขาซึ่งมีน้ำลึกของ
 คนมากหลายพัน จึงคำรัสให้หลวงภักดิ์สงครามทหารกองนอกอยู่
 ในกองพระยาเทพอรชุนซึ่งยกมาช่วยเจ้าพระยาอินทรอภัยนั้น ให้คุม
 พลทหารห้าร้อยยกไปเป็นกองโจร ให้ถมห้วยหนองยิงบ่อที่มีน้ำตาม
 ทางมาแต่ปากแพรกเสียให้สิ้น อย่าให้เป็นกำลังแก่ข้าศึกได้ ถม
 ถมไม่ได้ก็ให้เอา เปลือกไม้ เบื่อ เมฆ และศพใส่ลง อย่าให้กินน้ำได้
 แล้วให้ออกก้าวสะกิดตัดลำเลียงพระมา อย่าให้ส่งกันถึง

ครั้นค่ำลงประมาณสองยาม พระมาในค่ายเขาซึ่งมีท่าค่าย
 วิหลัน ยกออกปล้นค่ายเจ้าพระยาสุรสีห์ และทหารในค่ายยิงปืน
 ใหญ่ณอัยออกไป ต้องพระมาล้มตายด้วยลำปากเป็นอันมาก พลพระ

รวมมาถึงค่ายพม่นศรีสวัสดิ์ แล้วถอยกลับเข้าค่าย ครั้นเพลาสยาม
 ขามเค็ญ พระม่ายกออกเระค่ายพระยานครสวรรค์รุ่ง พลทหาร
 ในค่ายขีรป็นใหญ่่น้อยออกไป ท้องเพลพระม่ายตายและลำยากก็มาก
 ครั้นเพลเช้าฉนวนพดเคอนสแรมหกคำ จึงเสด็จค้ำเนรพยทยาตราทัพ
 ขนไปช่วย ค้ำรสให้กองอาจารย์และฝัฟายทะนาศเล็กเข้รย ถ้า
 เห็นหนักที่ไหนให้เข้าช่วยที่นั้น ครั้นเพลสองโมงพระม่ายถอยกลับ
 เข้าค่าย ทรงเห็นว่าข้าศึกถอยแล้ว ก็เสด็จกลับมาณพลัษพลา
 โลกกระท้าย ในวันนั้นเกิดพายุใหญ่มหาเมฆทงขนทงสทศมีคไป
 ทังอากาศ จึงทรงตั้งสัตยาธิษฐาน ก็บันดาลให้เมฆเลื่อนไป
 ไม่ทกที่ค้ายพระม่ายไปทกเสียดอน

ครั้นฉนวนศุกรเคอนสแรมแปดคำ จึงยุอะคองหวนนายทัพค้าย
 ข้านางแก้ว ให้พระม่ายทวนายเจ้กคนออกมาเระจากความเมืองค้วย
 พระเจ้าหลานเธอรามลักษณและเจ้าพระยาจักรว่า ถ้าท่านแม่ทัพ
 กรณาช่วยทลขอชีวิตไว้ได้ นายทัพนายกองทงปวงก็ชวนกันออก
 มาถวายขงคตทงสันควยกัน พระเจ้าหลานเธอและเจ้าพระยาจักรจึง
 สั่งให้ล่ำมว่าแก่พระม่ายว่า เระจะทลขอให้ออกชีวิต จึงพากันออกมา
 เลิก จึงให้ปล่อยกลับเข้าไปสองคนเอาทัวไว้ห้าคน แล้วว่าครังก่อน
 ว่าจะออกมาให้เรกรายทลพระเจ้าอยู่หัวเป็นเต้ไปคองหนึ่งแล้ว
 ถ้าเรนเป็นเต้จอกเราช่วยไม่ได้ ครั้นเพลาทงในฉนวนนั้น กองทัพ

พระยานครราชสีมา พลพันเฝ้าถวายขลุ่ยมา ถวายเครื่องดนตรีมา
 จึงเข้าเฝ้ากราบถวายบังคม ก็ทรงพระพิโรธดำรัสถามว่า มาช้า
 กว่าหัวเมืองท่งป่อง พระยานครราชสีมากราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า
 ข้ายู่ด้วยเลกหัวเมืองชนแดนที่เขากองทัพ ครึ่งปีก็เมืองเชียงใหม่
 หนีตาทัพกลับมาบ้าน ข้าพระพุทธเจ้าให้เที่ยวจับตัวกับท่งบุตรภรรยา
 เอมาคั่วย เป็นคนชายหญิงเกาฬสิบหกคนด้วยกัน จึงดำรัสว่า เลก
 หนีตาทัพเอาไว้มิได้ ครั้นถึงให้ตกศีรษะเสียให้ สันท่งบุตร
 ภรรยา ทรมานทางนอกโคกกระท้าย

ในวันนั้นยุบขุนหัวนายทัพ ให้อุ้มสิ่งหจจิว ปลัดทัพพิชัย
 พระม้าวนายหมวกนายกองสิบสามคน นำอาวุธต่างๆ มีธนูออกมา
 เฝ้าพระเจ้าหลานเธอราชมลักษ์ณ์ พระเจ้าหลานเธอราชมลักษ์ณ์ จึงให้
 พระยาพิพัฒน์โกศาและหลวงมหาเทพ มีอุ้มสิ่งหจจิวและพระม้าว
 นายสิบสามคนนั้น แล้วนำมาถวายณพลับพลาโคกกระท้าย จึงดำรัส
 ให้ถามพระม้าวสิบสี่คน พระม้าวสิบสี่คนให้การว่า ข้าพระพุทธเจ้านาย
 ทัพนายกองท่งป่องปรักษาพร้อมกันแล้ว จึงนำเอาเครื่องศาสตราวุธ
 ออกมาถวายบังคม ถ้าทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานชีวิตแล้ว จะ
 ขอถอนนำพระพิพัฒน์สัทยาเป็นข้าทูลละอองธุลีพระบาท ทำราชการ
 ส่นองพระเดชพระคุณสืบไป จึงดำรัสว่า กะจะให้จำไว้ก่อน กว่าจะได้
 ทัพนายมาพร้อมกัน ถ้าเองสวามีภักดีโดยจริงแล้ว แม้นสำเร็จราชการ

ศึกโตเมืองอังวะ จะให้ร้องเมืองอังวะ แล้วดำรัสให้พระยาพระรามกับ
 ข้าหลวงมีชื่อคุมตัว อุตมสิงหจิว กับพะม่า สิบสามคนกลับไปณค่าย
 ล้อมไว้ร้องเรียกงุยะคองห่วน และพะม่านายทพันายกของทั้งปวงให้
 ออกมา พะม่าตัวนายซึ่งอยู่ในค่ายร้องตอบออกมาว่าจะปรึกษากัน
 ก่อน พวกข้าหลวงก็พาพะม่าสิบสี่คนกลับไปออกมายังค่ายหลวง และ
 อุตมสิงหจิวออกมาเจรจาด้วยนายทพันายกของไทยครั้งนั้น ะไ้
 ไหวผู้ใดทมิไ้ ถวายบังคมแต่พระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียว จึง
 ดำรัสสรรเสริญว่ามีเสียดีที่เป็นขุนนางนายทหาร น้ำใจของอาวรักชายศ
 มิไ้เข็ดขามย่อท้อควรเป็นนายทหารเอก แล้วดำรัสให้เอาพะม่า
 สิบสี่คนไปจำไว้ที่กระรางในค่ายหลวง

ครั้นวันเสาร์ เดือนสี่ แรมเก้าค่ำ จึงโปรดให้พระยานคร
 ราชสีมา ยกทัพไปตั้งค่ายประชิดล้อมค่ายพะม่า ณเขาชะงุ้ม ให้ปลูก
 รั้วเอาปืนใหญ่ขึ้นยิงค่ายพะม่า ในวันนั้นดำรัสให้มหาดเล็กไปถอด
 อุตมสิงหจิวและพะม่าสิบสามคน คุมเอาตัวไปเรียกงุยะคองห่วนณ
 ค่ายล้อมว่า ให้ออกมาเถิดพระเจ้าทรงธรรมไม่ฆ่าเสียดี พระราชทาน
 เสื้อผ้าและเครื่องอุปโภคแก่เราเป็นอันมาก อย่าสงสัยเลย งุยะคอง
 ห่วนจึงร้องตอบออกมาว่า เราให้ไปเป็นหลายคนผู้ใดจะไ้กลับไป
 บอกว่าร้ายคือเป็นตายประการใดทมิไ้ แต่ตัวมายืนร้องเรียกอยู่ ฉะนั้นจะ
 เชอพงยังมิไ้ อุตมสิงหจิวจึงร้องตอบเข้าไปว่า พวกเราซึ่งออก

มานั้นพระเจ้าทรงธรรมเอาตัวไว้ ถ้าหนีหายไปแต่คนหนึ่งคนใดจะ
 ให้ใช้ ถึงสิบคน แม้นเราจะให้กลับเข้าไปหาท่าน ท่านมิให้กลับ
 ออกมาก็ดี ข้าเสียดีกี้ เราจะได้พระมาที่ไหนให้พระเจ้าทรงธรรม
 เล่า ก็ะทรงพระพิโรธฆ่าเราเสีย เพราะเหตุฉะนั้นเราจึงมิได้เข้า
 ไปแจ้งความแก่ท่าน งุยะคะหฺงุ่นจึงร้องตอຍออกมว่า งงปล้อย
 เข้ามาเถิด ถ้าเราฆ่าเสียดีกี้ มิให้กลับออกไปก็ดี งงให้อาวุธซึ่ง
 ล้อมอยู่นี้สังหารชีวิตเราเถิด อุตมสิงหจจวิงให้แยะหนึ่ง
 แยะของจอหนึ่ง สองคนเข้าไปในค่ายบอกว่า พระเจ้าทรงธรรม
 ทรงพระเมตตาหาฆ่าเสียดีกี้ไม่ งุยะคะหฺงุ่นจึงว่าผู้น้อยและไพร่ไม่ตาย
 อันตัวเราเป็น ผู้ใหญ่ เห็น จะตายเป็นมันคง แล้วให้แยะแยะของจอ
 กลับออกมาจากค่ายแล้วพากันกลับมารายทูล จึงดำรัสว่าระคิดอ่าน
 ให้งุยะคะหฺงุ่นออกมาไม่ได้แล้วหรือ พวกข้าหลวงกรายทูลว่าเห็นขัด
 สนอยู่แล้ว ถ้าเอาปืนลูกไม่ยิงซ้ำเข้าไปอีก พระมาถ้วนักเห็นจะ
 ออกมาสน จึงดำรัสว่าอันจะฆ่าให้ตายนั้นง่าย แต่จะเป็นบาปกรรม
 หาประโยชน์สิ่งใดไม่ แล้วให้คุมเอาตัวพระมาไปไว้ณตระรางตามเดิม
 ครั้นเพล่าทุ่มเศษ ดำรัสให้ไปเอาตัวอุตมสิงหจจวิมาเฝ้า
 ดำรัสถามว่า กองทัพพระมาซึ่งมารบอยู่แต่เท่านี้หรือ หรือจะยก
 หนุนลงมาอีก อุตมสิงหจจจกรายทูลว่า ทัพอะแซหฺงุ่นก็เป็นเข็

พระวงศ์พระเจ้าอองวะ พระเจ้าอองวะตั้งให้เป็นแม่ทัพใหญ่ ย้ำตั้งอยู่
ณเมืองเมาระตะมรพลเป็นอันมาก รอคอยฟังข่าวตะแคงมระหน่อง
และหม่องจำยักนายทัพปากแพรกจะยกออกไป ประการใด เห็นว่า
อะแซห่วนก็แม่ทัพใหญ่ จะยกหนนลงมาอีก

ครั้นได้ทรงฟังจึงทรงร่างท้องตรา ให้ไปหานายทัพผู้ใหญ่มา
ปรึกษาราชการ เจ้าพระยาจักรีและท้าวพระยามขมนครผู้ใหญ่มาก
พร้อมกัน จึงตรัสปรึกษากันว่า เราจะให้หาทัพหัวเมืองชุกชุมได้ สี่เมือง
คือเมืองจันทบูรหนึ่ง เมืองไชยาหนึ่ง เมืองนครคีรีธรรมราชหนึ่ง
เมืองพัทลุงหนึ่ง ไหยกเข้ามาอีก แม่ทัพใหญ่อะแซห่วนก็ยกหนน
เพิ่มเติมมามาก จะได้สู้รบมีกำลังมากขึ้น เจ้าพระยาจักรีกราบทูลว่า
อนทัพเมืองฝ้ายไตทั้งสี่เมืองนั้นระยะทางไกลนักเห็นจะยกมามีทัน ถึง
มากกว่า อะแซห่วนก็ยกทัพใหญ่หนนมา แต่ทัพในกรุงทัพเมือง
เหนือสู้รบอยู่ บัดนี้ ก็เห็นพอจะต้านทานทัพอะแซห่วนก็ไว้ได้

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงดำรัสว่า อัน
เมืองฝ้ายไตนั้น ยังมีใ้กระทำการสงครามกับพะม่า บัดนี้เข้าไปในฉางหลวง
ซึ่งจะจ่ายกองทัพกันอยู่ จึงให้มัคราออกไปเกณฑ์เอาเข้าสารเมือง
นครคีรีธรรมราชหรือยแก้วย่น เมืองพัทลุง เมืองไชยา เมืองจันทบูร
สามเมืองให้เกณฑ์เอาเมืองละสี่ร้อยยแก้วย่น ถ้าเข้าซึกสนให้ส่งเงิน

ออกมาถวาย แล้วกราบทูลตามคำขอร้องหว่านส่งมานั้น จึงดำรัส
ให้พวกข้าหลวงคุมเอาตัวพระม้ายี่ปวง กับ ทังอาวุธซึ่งชน ออกมานั้น
ส่งมายังค่ายหลวงแล้วเสด็จกลับ

รุ่งขึ้นณวันศุกร์เดือนสี่แรมสิบห้าค่ำ จึงดำรัสให้ข้าหลวงคุมเอา
ตัวอวมสังหจจิวไปรับขุมหว่าน ณ ค่าย ขุมหว่าน จึงให้เมียน
หว่านกับปะคันเลซสองนาย กับพระม้ายี่ปวงนายอีกสิบสองคน ออกมา
ก่อน อวมสังหจจิว กับ ข้าหลวง ก็นำพระม้ายี่ปวงคนนั้นมาเผ่ากราย
ถวายยังคณค้ายหลวง จึงพระราชทานอาหารเลี้ยงหนาทนง อมหน้า
ทุกคนแล้ว เมียนหว่าน กับปะคันเลซจึงให้กราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้า
มาทำการสงครามเสียทั่วทั้งที่ ล้อมขังไว้ได้ถึงที่ตายทั้งสิ้น ซากจาก
เป็นข้าพระเจ้าองค์วะแล้ว บัดนี้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานชีวิตไว้
จะขออาสาทำราชการกว่าจะสิ้นชีวิต จะขอพระราชทานไพร่พระม้ายี่ปวง
คน กับตัวข้าพระพุทธเจ้าสองคนนี้ จะเข้าไปว่ากล่าวเอาตัวขุมหว่าน
หว่านนายที่พ้อออกมาให้ไต่ ส้มเตี๊ยะพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็โปรดให้ตามคำ
กราบทูลนั้น และขุนนางพระม้ายี่ปวงสองนายก็กลับเข้าไปเฝ้าจากขุมหว่าน
หว่าน ขุมหว่านกับเมียนโยแมงละนรทายุของโย่ อวมสังหว่าน มงโย
และพระม้ายี่ปวงนายทั้งสิบสองคน ทังไพร่พลพัน สามร้อยยี่
สิบแปดคน กับม้าแดงสองม้า ม้าดำม้าหนึ่ง ซึ่งเหลือตายอยู่นั้น
ออกมาสิ้นทั้งสามค่ายในเพลาย่ำวันนั้น พวกข้าหลวงก็นำมาเผ่า

กราย ถวายบังคม จึงทรงพระกรุณาโปรดพระ ราชทานโภชนาหาร ให้เลี้ยงสำเร็จแล้ว จึงยอคงหว่น จึงถวายทรัพย์สินสิ่ง ของเครื่อง อยู่โภค ทั้งปวงซึ่งมีมานั้น จึงดำรัสว่าเราทำสัง คราม ไซ้จะ ปรารถนาเอาทรัพย์สินสิ่งสินหามีได้ ทั้งใจ จะทำนบารง พระพุทธ ศาสนา และประชาราษฎรทั้งหลายให้ตั้ง อยู่ในสัตย์ธรรม แล้ว ให้พวกข้าหลวงคุมเอาตัวพระม้าย่างไปจำไว้ ณตระวงค้วยกัน สิ้น แต่ล้อมพระม้าย่างบ้านนางแก้วไว้ครั้งนั้น ตั้งแต่วัน เดือนสามขึ้นสิบสามค่ำ มาจนถึงวันเดือนสี่แรมสิบห้าค่ำ พระม้าย่างออกมาสิ้นทั้งสามค่าย จึงเสด็จเข้าไปทอดพระเนตรในค่าย พระม้าย่าง ดำรัสให้พระยารามัญวงศ์ คุมกองรามัญพันหนึ่ง ให้เข้าอยู่ แทนพระม้าย่างในค่ายให้ร้องเห่และพูดจากันเป็นภาษาพระม้าย่าง ให้พระม้าย่าง ในค่ายเขาซึ่งมีไต่ยั้น จะไต่ สำคัญว่าพวกกันยังอยู่ในค่ายบ้านนาง แก้วยังไม่เสียค่าย แล้วจะตีค่ายพระม้าย่าง ฉะเขาซึ่งมีให้แตกจงได้ อนึ่งย่อนำในค่ายซึ่งพระม้าย่างชกไว้ห่านำมีไต่ ก็ยั้นกาลมีนาขึ้นเป็นอัศจรรย์ ครั้นวันเสาร์เดือนห้าขึ้นห้าค่ำ ลุคักราช ๑๑๓๗๖ มะแมลัษตศก จึงดำรัสให้พระอนชิตราชา เป็นนายทัพถือพลหนึ่งพันยกขึ้นไปริมทาง น้ำฟากตะวันตก ให้หลวงมหาเทพเป็นนายทัพถือพลพันหนึ่ง ยกขึ้นไป ทางริมน้ำฟากตะวันออก ไปตีค่ายพระม้าย่างปากแพรกทั้งสองทัพ แล้ว ให้เจ้าพระยาจักรียกขึ้นไปตีค่ายตีพระม้าย่างค่ายเขาซึ่งมีให้แตกจงได้

ครั้นกำลังประมาณสองยามเศษ พระม้าย้ายเข้าพระที่นั่งมุกค้าย
 วิหลันออกมา เข้าปล้นค้ายพระมหาสงครามได้รบกันเป็นสามารรถ เจ้า
 พระยาจักรียกไปช่วย พระม้ายเอาคอบเผาค้ายพระมหาสงครามขึ้น คนใน
 ค้ายดอยย่นออกจากค้าย เจ้าพระยาจักรีฟันเสียสองคน แล้วขับพล
 ทหารเข้ารบพระม้าย พระม้ายแตกดอยออกไปซึ่งเขาคันไค้ แล้วพระม้ายเอา
 ค้ายวิหลันและตะขอยวากกรุกกันเข้าแหกค้ายพระยาจักรี จมื่นศรี
 สรรักษ์ พลทหารในค้ายยิงปืนใหญ่ร้อยออกไปต้อง พลพระม้าย้ำลำ
 ยากล้มตายลงมาก ก็ดอยกลับเข้าค้าย อยู่สองสามวันทัพพระม้ายก็
 แยกพ่ายหนีไปจากค้ายในกลางคืน กองทัพไทยไล่ติดตามฆ่าฟันไป
 ตามทางล้มตาย และจับเป็นไปได้อีกมากพระม้ายแตกกระจัด พลตีพราย
 ระคมกันเข้ามีไค้ หนีเรียวยาวไปจนถึงค้ายปากแพรกพบกองทัพพระ
 อนุชิตราชา และหลวงมหาเทพ หลวงภักดีสงครามกองทัพทั้งสาม
 ทัพ ก็ออกก้าวสะกดโจรมคืแทงฟันพระม้ายตายเป็นอันมาก และนายทัพ
 นายกองพระม้ายหนีไปถึงค้ายปากแพรก ตะแคงมะหน่องก็จับเอาตัวลง
 ไทยว่าแตกทัพมา ฆ่าเสียเป็นหลายนาย คัดศิระเสียไว้หน้าค้าย
 แล้วก็เลิกทัพกลับไปยังเมือง เมาะตะมะ แล้วแจ้งข้อราชการ
 แก่อะแซห่วนกับแม่ทัพใหญ่

ฝ่ายกองทัพไทยได้ชัยชนะแก่พระม้าย่าศึกแล้ว และนายทัพ
 นายกอง ทั้งปวง ก็ยกทัพกลับ มาเผ้าณค้ายโคกกระต่ายพร้อมกัน

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวอภัยเจ้าเมืองศรีอยุธยาให้กองพระยายมราชคุมพระ
 ษะเลขนายไพร่ทั้งปวงล่วงหน้ามาก่อน ให้ทำใส่คุกไว้ทั้งสิ้น และ
 เสกเหล็กทัพหลวงมาโดยชลมารคกลับคืนยังกรุงธนบุรี กองทัพ
 ราชการในกรุงและทัพหัวเมืองก็เลิกตามเสกเข้ามาถึงพระนคร
 พร้อมกันสิ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดตั้งพระเจ้าสุทโธลปิณฑิต
 พระเจ้าชัย เป็นกรมขุนอินทรพิทักษ์ ตั้งพระเจ้าหลานเธอรามลักขณ
 กรมมอญรัษฎสงคราม ตั้งพระเจ้าหลานเธอเจ้าบุญจันทร์ เป็นกรมขุน
 รามภูเบศร์ แล้วพระราชทานรางวัลแก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่
 ผู้น้อย โดยสมควรแก่ความชอบในสงคราม และมาแต่งสองมาซึ่ง
 ไทมาแต่ค่ายพระมหานครเร็วควรจะเป็นราชพาหนะ พระที่นั่งไต่
 โปรดให้มอญชระวางเป็นเจ้าพระยาอาชชาติมาหนึ่ง เป็นเจ้า
 พระยาราชพาหนะมาหนึ่ง แต่มาค่านนลเสีย

แล้วให้ปลุกพระเมรุ ณ วัดบางยี่เรือใต้เสร็จแล้ว จึงให้เชิญ
 พระโกศพระบรมศพสมเด็จพระพันปีหลวง กรมพระเทพามาตย์ใส่เรือ
 สระที่นั่งถึงแห่โดย ขบวนนาวาพยุหะ ไปโดยทางชลมารคเชิญขึ้นสู่
 พระเมรุแล้ว ให้นิมนต์พระสงฆ์สดับปกรณ์พระศพ ถวายไตร
 บริกขารไทยธรรมต่างๆ และมีงานมหรสพสามวันแล้วถวายพระเพลิง
 ครั้นลงแห่เดือนสิบในขมมะเสกยี่ตึก มีหนังสือออกเมืองเชียงใหม่

ลงมาว่า ไปสุปลา ไปมะยง่วนไปอยู่ ณเมืองเชียงแสน บัดนี้ได้อีก
 ว่า จะยกกองทัพกลับไปเมืองเชียงใหม่อีก จึงดำรัสให้เจ้าพระยา
 ให้เป็นแม่ทัพคุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงยกขึ้นไปช่วยราชการ
 เมืองเชียงใหม่ โปรดให้เจ้าพระยาจักรียกกองทัพขึ้นไปช่วยด้วย
 ถัดทัพพระมาแตกไปแล้ว ให้ยกตามไปตีเมืองเชียงแสนที่เกี่ยว เจ้า
 พระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และท้าวพระยาพระหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้ง
 ปวงก็กราบบัญคมลาขอยกกองทัพขึ้นไปตามพระราชกำหนด

ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยภูธรอยู่ ณเมืองอย่างถึง ทำการยกฉัตรยอก
 พระมหาเจดีย์เกศฉัตรสำเร็จแล้ว ให้มีการฉลอง จึงขนนางพระมา
 กรายทูลว่าคนมวยเมืองไทยมีฝีมือดียงนัก จึงตรัสสั่งให้จัดหามา ได้
 นายชนมตมคนหนึ่ง เป็นมวยดีมีฝีมือแต่ครั้งกรงเก่าเอาตัวมาถวาย
 พระเจ้าอภัย พระเจ้าอภัยจึงให้จัดพระมาคนมวยเข้ามาเปรียบกับนาย
 ชนมตมได้ ก็นำมาให้ชกกันหน้าพระที่นั่ง และนายชนมตมชก
 พระมาไม่ทันถึงยกแกแพ แล้วจัดคนอื่นเข้ามาเปรียบชกอีก นายชนม
 ตมชกพระมาชกมอญแพ ถึงแก่คนลียบคนสู้ไม่ได้ พระเจ้าอภัยทศ
 พระเนตรยกพระหัตถ์ตบพระอภัย ตรัสสรรเสริญฝีมือนายชนมตมว่า
 ไทยมีพียอยู่ทั่วตัว แต่มือเปล่าไม่มีอาวุธเลยยังสู้ได้คนเดียวชนะ
 ถึงแก่คนลียบคนชนะนี้ เพราะเจ้านายไม่ตึงเสียบานเมืองแก่ข้าศึก
 ถ้าเจ้านายดีแล้วไหนเลยจะเสียบวงศรั้อยุชยา แล้วพระราชทานรางวัล

ใหม่ลงมาว่า ไปสุพลา ไปมะยง่วนไปอยู่ ณเมืองเชียงแสน ยึดกันได้
 ชาวว่า จะยกกองทัพกลับไปเมืองเชียงใหม่อีก จึงดำรัสให้เจ้าพระยา
 สุรสีห์เป็นแม่ทัพคุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งปวงยกขึ้นไปช่วยราช
 การเมืองเชียงใหม่ โปรดให้เจ้าพระยาจักรียกกองทัพขึ้นไปช่วยด้วย
 ถ้าทัพพระมาแตกไปแล้ว ให้ยกตามไปตีเมืองเชียงแสนที่เดียว เจ้า
 พระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และท้าวพระยาพระหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้ง
 ปวงก็กราบถวายบังคมลาขยยกกองทัพขึ้นไปตามพระราชกำหนด

ฝ่ายเจ้าพระยาอภัยวงษาอยู่ ณเมืองอย่างกัง ทำการยกฉัตรยอด
 พระมหาเจดีย์เกศชาติสำเร็จแล้วให้มีการฉลอง จึงขุนนางพระมา
 กรายทูลว่าคนมวยเมืองไทยมีฝีมือคองนัก จึงตรัสสั่งให้จัดหามา ได้
 นายชนมทัมคนหนึ่ง เป็นมวยฝีมือแต่ครั้งกรงเก่าเอาตัวมาถวาย
 พระเจ้าอภัยวงษา พระเจ้าอภัยวงษาจึงให้จัดพระมาคนมวยเข้ามาเปรียบกับนาย
 ชนมทัมได้ ก็นำมาให้ชกกันหน้าพระที่นั่ง และนายชนมทัมชก
 พระมาไม่ทันถึงยกก็แพ้ แล้วจัดคนอื่นเข้ามาเปรียบชกอีก นายชนม
 ทัมชกพระมาชกมอญแพ้ ถึงแก่คนสิบคนสู้ไม่ได้ พระเจ้าอภัยวงษาทอด
 พระเนตรยกพระหัตถ์ดทับพระอุระ ตรัสสรรเสริญฝีมือนายชนมทัมว่า
 ไทยมีพียอยู่ทั่วตัว แต่มือเปล่าไม่มีอาวุธเลยยังสู้ได้คนเดียวชนะ
 ถึงแก่คนสิบคนฉะนี้ เพราะเจ้านายไม่คิดจึงเสียบานเมืองแก่ชาติศึก
 ถ้าเจ้านายดีแล้วไหนเลยจะเสียบกรุงศรีอยุธยา แล้วพระราชทานรางวัล

แก่นายขนมัทม์ไทยสมัคร พอหนั่งลือขอกอะแซห่วนัก ขนไปกราบ
 ทูลว่า กองทัพแตกไทยมาสิ้นเสี้ยวพลเป็นอันมาก ไทยล้อมจับได้เป็น
 ไปพันเศษ และเมืองไทยเวลานี้กำลังเพราะหิวเมืองฝ่ายเหนือ ผู้คน
 ยิงบรรลัยมั่งคงอยู่ จะขอกองทัพไปตีเมืองฝ่ายเหนือให้ไต่เสีย
 ก่อน ไทยจึงจะหย่อนกำลัง ภายหลังจึงจะตีเอาเมืองขางกอก
 เห็นจะได้โดยง่าย พระเจ้าอองวะก็เห็นชอบด้วย จึงเกณฑ์ กองทัพให้
 ยกเพิ่มเติมมาอีก ให้อะแซห่วนัก ยกไปตีเมืองฝ่ายเหนือให้ยับเยิน
 จึงได้ แล้วก็เสด็จไปเมืองอองวะ

ฝ่ายอะแซห่วนัก ก็จัดแจงกองทัพให้ แม่งแยงฝ่านอง กัษ
 กละโย่หนั่ง บัญแยงของจอหนั่ง บัญตะจวงหนั่ง ดอพลสองหมื่นเป็น
 กองหน้าตัวอะแซห่วนัก เป็นไปชักแม่ทัพ กัษตะเคงมะระหน่อง และ
 เจ้าเมืองตอง ออพลหมื่นห้าพัน สรรพด้วยช้างมาเครื่อง สรรพอาวุธ
 พรอมเสด็จ ครั้นถึงเดือนสิบเอ็ดยกกองทัพจากเมืองเมาะตะมะ
 มาเข้าทางด่านเมืองตาก หยคทัพอยู่ที่นั่น

ฝ่ายกรมการเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร เห็น กองทัพพะม่า
 ยกมามาก เหลือกำลังจะต่อรบ ก็พาครอบครัวหนีเขายา แล้วส่ง
 หนั่งลือขอกไปถึงกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ และบอก
 ลงมากรุง ธนบุรี กราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบ

ฝ่ายกองทัพไปสุพลา ไปมยง่วน ยกมาตีเมืองเซียงแสน
 เข้าตีเมืองเซียงใหม่ พอกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์
 ยกไปถึง ทฬะพม่าก็เลิกถอยไป เจ้าพระยาทั้งสองก็ยกกองทัพติดตามไป
 จะตีเมืองเซียงแสน พอหนังสือออกขึ้นไปว่า พระม่ายยก
 ทฬะใหญ่มาทางเมืองตาก เจ้าพระยาทั้งสองก็ถอยทัพกลับมาถึงกลาง
 ทางใต้เมืองสุโขทัย หยทุกทัพอยู่ ณ วัดปากน้ำ พอทัพอะแซหุ่นก็
 ยกมาตีเมืองสวรรคโลก ขักรมการไต่สองคน อะแซหุ่นก็จึง
 ให้ถามว่า พระยาเสื่อเจ้าเมืองพระพิษณุโลกอยู่หรือไม่ ขักรมการบอก
 ว่าไม่อยู่ไปเมืองเซียงใหม่ อะแซหุ่นก็จึงว่า เจ้าของเขาไม่อยู่ อย่า
 เพื่อไปเหยียบเมืองพระพิษณุโลกก่อนเลย จึงให้กองหน้ายกมาตั้ง
 ค่ายอยู่ ณ บ้านกงธานี เจ้าพระยาสุรสีห์ จึงปรึกษากับเจ้าพระยาจักรีว่า
 จะยกไปตีพม่า เจ้าพระยาจักรี จึงว่าอย่าไปตีเลย พม่าคงจะยกไป
 ตีเมืองเรา เราไปจัดแจงบ้านเมืองไว้รับข้าศึกดีกว่า เจ้าพระยาสุรสีห์
 ว่า จะขอไปตีกลางข้าศึก เจ้าพระยาจักรี จึงตอบว่า เจ้าจะไปรบก็
 ตาม ข้าจะไปจัดแจงบ้านเมืองไว้ท่า แล้วก็ยกมาเมืองพระพิษณุโลก
 จัดแจงขบถกันเมืองกวาดครวญเข้าไว้ในเมือง แล้วให้กองพระ
 ยาสุโขทัย พระยาอภัยวงศา พระยาพิชัยสงคราม ยกไปรบทัพ
 พม่า ณ บ้านกงธานี เจ้าพระยาสุรสีห์ ก็ยกไปตั้งค่ายอยู่ ณ บ้านไกร

โลก แต่เดิมนัยข้างชนนแล้ว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงดำรัสให้เกณฑ์กองทัพทาง
 บกทางเรือ สรรพด้วยช่างเครื่องสรรพาวุธพร้อมเสร็จ พลฉกรรจ์
 ลำเครื่องทั้งไทยจีนเป็นคนหมื่นสองพันสองร้อยเจ็ดสิบคน แล้วดำรัส
 ให้ตามพระม้าวินายซึ่งจำไว้ ณ คกัว ยศนี้กองทัพพระม้าวินายอีกจะ
 ให้ไปทำสงครามกับพระม้าวินายของตัว จะได้หรือมิได้ประการใด
 รุบจะคงห้วนและอุดมสิ่งหจจิวพระม้าวินายทัพที่ประสงค์ให้ การว่า แม่น
 ทรงพระกรุณาโปรดจะให้ไปรบกับข้าศึกอื่น จะขออาสาไปกระทำ
 สงครามกว่าจะสิ้นชีวิต ซึ่งจะโปรดให้ไปสู้รบกับพระม้าวินายด้วยกัน
 นั้น เป็นเหลือสติปัญญา จะไปตหน้าพวกกันกระไรได้ มีความ
 ละอายนักจนใจอยู่ แล้วเฝ้าทำให้การขณกราบทูล จึงดำรัสว่า มันไม่
 หนักก็แก่เราโดยแท้ ยังนับถือเจ้านายมันอยู่ และเราจะยกไปกระ
 สงครามผู้คนอยู่รักษาบ้านเมืองน้อยพวกมันมาก จะรบหจจิวออก
 กระทำจลาจลแก่บ้านเมืองข้างหลังจะเอาไว้ไม่ได้ จึงดำรัสให้เขาไป
 ประหารชีวิตเสีย ณ วัดทองคดของข้างนอกน้อยทางสัน กับทั้งแม่ทัพ
 อ้ายเรอ นพระฝางทางสัน ซึ่งจำไว้ในคุกนั้นด้วย แล้วโปรดให้
 พระเจ้าหลานเธอกรมขุนอนรภิย์ สงคราม ออกไปอยู่รักษาเมืองเพชร
 บรบ บองกันท่าทางข้างตะวันตก แล้วให้หมื่นศึกกษัตริย์บาลลงเรือ
 เร็วขึ้นไปสืบข่าวราชการศึกเมืองพระพิษณุโลก

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

๑๓๓

ครั้นณวันอังคารเดือนยี่แรมสิบเอ็ดค่ำมีเมฆเสด็จประทับที่

เสด็จทรงเรือพระที่นั่งกราบยาวสิบสามวา ให้ยาทรานาวาทัพหลวง
พร้อมด้วยเรือท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง โดยเสด็จ

จากกรุงธนบุรีไปโดยทางชลมารค ไปหยุดประทับแรมณพลับพลาหน้า

ฉนวนหน้าพระราชวังหลวงกรุงเก่า จึงหมั้นศึกตีบริบาลซึ่งขึ้นไปสืบ

ราชการกลับลงมากราบทูลว่า ทัพพระยาสุโขทัย พระยาอภัยวงค์

เมืองสุวรรณคโลก พระยาพิชัยสงคราม ซึ่งตั้งค่ายรับพระม้านบ้าน

ทรงธานีนั้นเลิกถอยลงมาแล้ว จึงเสด็จลงเรือพระที่นั่งให้เร่งกองทัพ

เรือรบขึ้นไป

ถึงณวันอังคารเดือนสามขึ้นสามค่ำ เกิดอศักรรภัยบนอากาศ

มีกลิ่นไปไม่เห็นดวงอาทิตย์ สิ้นวันยี่ค่ำ ครั้นเสด็จถึงเมืองนคร

สุวรรณคิจึงดำรัสให้พระยาราชสุภาวดีคุมกองเงินสามพันตั้งค่ายรักษา

อยู่ที่นั่น

ครั้นณวันเสาร์เดือนสามขึ้นเจ็ดค่ำ กองทัพหลวงเสด็จถึงค่าย

ปากน้ำพิงฟากตะวันออก เสด็จขึ้นประทับณพลับพลาในค่าย จึงดำรัส

ให้กองทัพพระยาราชสุภาวดี ยกขึ้นไปตั้งณบ้านบางทรายเป็นหลาย

ค่ายรายขึ้นไปตามริมน้ำ ให้กองเจ้าพระยาอินทรอภัยยกขึ้นไปตั้งค่าย

ณบ้านท่าโธง ให้กองพระยาราชภักดียกไปตั้งค่ายณบ้านกระต๊าก ให้

กองจมน้ำเสมอไพรราช ยกไปตั้งค่ายณวัดจุฬามณี และให้ตระเวน

บรรพตถึงกัน ให้กองพระยานครสวรรค์ ยกไปตั้งค่ายรายโอบค่าย
พระมาฆไปแต่ทั่วกันทัน จนถึงเมืองพระพิษณุโลก ซักปีกกาตลอดถึง
กันทุกๆ ค่าย แล้วให้พระศรีไกรลาสคุมไพร่ทำรั้วไปทำทางหลวง
ณปากน้ำพองขึ้นไปจนถึงเมืองพระพิษณุโลก

ครั้นณวันองการเดือนสามขึ้นสิบค่ำ จึงหลวงดำเงิงรณภพไป
สืบข่าวราชการมากราบทูลว่า ทัพพะม่ายกมาฟากตะวันตกเข้าตีค่าย
พระยาราชภักดีณบ้านกระเกษ ทำอูการประหนึ่งจะเข้าตีค่ายประชิด
แล้วเราล่องค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัย ลงมาจนถึงค่ายพระยาราช
สุภากดีณบ้านบางทราย ครั้นเพลาค่ำก็เลิกถอยไป จึงดำรัสให้พระยา
วิจิตรนาวี หลวงดำเงิงรณภพ หลวงรักษโยธา หลวงภักดีสงคราม
คุมเอาปืนใหญ่รางเกวียนสามสิบสี่อก ลากขึ้นไปใส่ค่ายบางทราย
ครั้นเพลาค่ำทัพพะม่ายกมาตั้งค่ายประชิดลงหน้าค่ายมั่นเสมอโงราช
ณวัดจำเริญสามค่าย ดำรงไปสืบราชการมากราบทูล จึงดำรัสให้
พระยาธรรมไตรโลก พระยารัตนพิมล พระยาชลบุรี คุมพลทหาร
อยู่รักษาค่ายหลวงณปากน้ำพองฟากตะวันออก ครั้นณวันพฤหัสบดี
เดือนสามขึ้นสิบสองค่ำ จึงเสด็จยกพยุหยาตราทพลวงขึ้นไปประทับ
ณค่ายมั่น วัดบางทรายฝั่งตะวันออก ครั้นเพลาค่ำทัพพะม่ายกเข้าตี
ค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัย ณบ้านท่าโรงฟากตะวันตก ได้รบกันเป็น
สามารด ดำรงไปสืบราชการมากราบทูล จึงดำรัสให้หลวงดำเงิง

รณภพ ยกเอาเกณฑ์ ทักษิณร้อยลงเรือข้ามน้ำไปช่วยเจ้าพระยา
อินทรอภัย ทักษิณมาที่เล็กถอยไป ครั้นเพลากลางวันศุกร์ เดือน
สามขึ้นสิบสามค่ำ จึงเสด็จลงเรือพระที่นั่งข้ามไปทอดพระเนตรค่าย
พระโหราธิบดีปากตะวันตก เห็นผิดกับพระราชดำริตั้งอยู่แต่ริมน้ำเอา
ต้นไม้ใหญ่ไว้นอกค่าย แม่นพระมาเข้ามาแผ่ต้นไม้ยิ่งที่ใดจะขึ้น
ต้นไม้ยิ่งปร่าลงมาในค่ายก็ไต่ จะเสียท่วงที่แก่ข้าศึก จึงดำรัสให้
เรือค่ายเก่าเสีย แล้วให้ตั้งใหม่โดยต้นไม้ใหญ่เข้าไว้ในค่ายกว้าง
ออกไปกว่าค่ายเก่า ในวันนั้นพระบารามัญวงศ์ ยกกองมอญขึ้นไปตั้ง
ค่ายประชิดค่ายพระมาเหนือเมืองพระพิษณุโลกปากตะวันออก พระมา
ยกออกตีไต่รบกันเป็นสามารด พวกกองมอญยิงปืนตบต้องพระมาล้ม
ตายลำบากไปเป็นอันมาก พระมาถอยทัพเข้าค่าย กองรามัญตั้งค่ายไต่

ฝ้ายในเมืองพระพิษณุโลกเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระสุรสีห์ก็ยก
พลทหารออกตั้งค่ายประชิดค่ายพระมา นอกเมืองปากตะวันออก พระมา
ยกออกรบชิงเอาค่ายไต่ เจ้าพระยาสุรสีห์ขับพลทหารหนุนเข้าไปพัน
ทหารเสียคนหนึ่งตีเอาค่ายคืนได้ พลพระมาล้มตายและลำบากไปเป็น
อันมากแตกเข้าค่าย แต่บรรดาค่ายพระมาซึ่งตั้งรายประชิดกันอยู่นั้น
พระมาขอโฆงค์เคียวไว้คืนเข้ามารบทุกค่าย ฝ้ายข้างทหารไทยก็ขับ
โฆงค์ออกไปจากค่ายทุก ๆ ค่าย และโฆงค์ทะลุถึงกันไต่รบกันกับ
ทัพพระมาในโฆงค์ ฆ่าพบนกนล้มตายเป็นอันมาก เจ้าพระยาจักรี เจ้า

พระยาสรสิทธิ์ให้ทหารตัดเอาศีรษะพระม้ามานถวายเนื่องๆ จึงพระราชทานปืนใหญ่รางวัลเงิน ๒๐ บอก ให้ลากขึ้นไปเผาด้วยประชิดให้ยิงทะลุค้ำพระม้า

ขณะนั้นพระยานครสวรรค์แต่งคนไปลาดตระเวน จับได้ไทยชะเลยพระม้ามสองคนให้ทราบว่า อะแซห่วนก็ยกกองทัพมาครั้งนี้ คนสามหมื่นห้าพัน ทพหลังคนห้าพันตั้งอยู่ณบ้านกงฉานหนึ่ง อะแซห่วนก็และแมงเขย้างผู้น้อง กษัตริย์ และเจ้าเมืองตองอูผลสามหมื่นยกมาตีเมืองพระพิษณุโลก บัดนั้นนายทัพพระม้าม้าทำการขัดสนนักเห็นอาการระเลิกถอยไป พระยานครสวรรค์จึงบอกสั่งไทยชะเลยสองคนก็คำให้การมาถวายณค่ายหลวง

ครั้นวันอังคารเดือนสามแรมสองค่ำ กลางคืนเพลาสี่ทุ่มจึงเสด็จยกทัพหลวงขึ้นไปเผาด้วยปืนใหญ่ไว้ ณ วัดจันทน์ คำรัสให้กองพระยายมราช และพระยานครราชสีมา พระยาพิชัยสงครามยกไปช่วยพระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งค่ายประชิดโดยค้ำพระม้าม้า ณ วัดจันทน์นั้น ครั้นเพลาสีบเอ็ดทุ่ม กองทัพไทยก็จับปืนใหญ่ยิงทะลุค้ำพระม้า แล้วยกออกปล้นทุกหน้าค้ำพระม้า พระม้ายกหนุนกันออกมารบจนเพลารุ่งนายทัพทั้งสองจะหักเอาค้ำพระม้ามิได้ก็ถอยกลับเข้าค่าย

ครั้นวันพุธเดือนสามแรมสี่สามค่ำ จึงคำรัสปรึกษาค้วยท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งสองว่า ทพหลวงจะคงมั่นอยู่เห็นราช

การจะเนิ่นช้า จะลอยไปตั้งอยู่ ณ ค่ายท่าโรง แล้วจะเกณฑ์กองทัพ
 ยกไปทางปากตะวันตก ให้ตั้งค่ายประชิดโดยหลังค่ายพระม่าเข้าไว้
 และทำวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็เห็นพร้อมด้วยพระราชดำริ
 ครั้นค่ำเพลาสี่ทุ่ม จึงเสด็จลอยทัพหลวงมาตั้งอยู่ณค่ายท่าโรง
 ครั้นฉนวนพฤหัสยกเดือนสามแรมสี่ค่ำ จึงดำรัสให้ชาหลวง
 ไปหากองทัพพระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ณค่ายวัดจันทน์ และกอง
 พระโหราธิบดี และกองมอญ พระยากลางเมืองซึ่งตั้งอยู่ณค่าย
 ขางทรายให้ยกลงมาช่วยทัพหลวง แล้วดำรัสให้พระยามหามนเทียร
 เป็นแม่ทัพถือพลห้าพัน ให้กองพระยานครสวรรค์เป็นทัพหน้า ให้
 หลวงดำเกิงธรรมา หลวงรักษโยธาคุมพลทหารกองใน กองนอก
 กองเกณฑ์หกลสามพันสร้อยเป็นกองหนุนยกไปตั้ง ค่ายราชข่มจีน ไป
 ตามหลังค่ายพระม่าคเชิงเข้าศึกก่อน ถ้าพระม่าไม่ยกมาตั้งเข้าตั้ง
 ค่ายประชิดติดค่ายพระม่า แล้วดำรัสให้ พระราชสงครามลงไปเอา
 ปืนพระยาราชบุรี ปืนฉัตรชัยนครกรุงธนบุรี บรรทุกเรือขึ้นมาจะมาก
 ฝ่ายนายกองทัพหน้าพระม่า เข้าไปแจ้งราชการแก่อะแซห่วนก็
 แม่ทัพว่า ไทยนี้มีฝีมือเข้มแข็งนัก จะรบเอาชัยชนะโดยเร็วเห็นจะ
 ไม่ได้ แล้วทัพหลวงก็ยกขึ้นมาช่วยรบพลเป็นอันมาก อะแซห่วนก็
 จึงให้มาใช้ไปส่งขัตติยกระวาง ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณบ้านกงธานี ให้

เป็นนายทัพคุมพลสามพันยกลงมาณเมืองกำแพงเพชร แล้วให้
 เติร์ทพลไปณเมืองนครสวรรค์แห่งลงไปถึงเมืองอุทัยธานี ถ้าได้
 ก็ให้วกหลังตัดลำเลียงกองทัพไทยจะได้พระว่าพระวังระวังทั้งหน้าหลัง
 ก็ระหายนกำลังลง และทัพออกสองพันนั้น ให้ยกหนุนมาตั้ง
 ค่ายใหญ่ใกล้เมืองพระพิษณุโลกปากตะวันตก

ครั้นวันเสาร์เดือนสามแรมหกค่ำ จึงพระยาสุโขทัยซึ่งตั้ง
 ชุ่มคอยสะกดศึกสอดแนมสืบราชการ ณทัพพระม้าย่านกงธานีนั้น บอก
 ลงมารายบทว่า พระม้ายกค่ายอยู่ณย่านกงธานีห้าค่าย บัดนี้ยก
 ข้ามน้ำไปปากตะวันตกกองหนึ่ง ยกหนุนมาเมืองพระพิษณุโลกกอง
 หนึ่ง ครั้นได้ทรงทราบจึงดำรัสว่า เกลือกพระม้ายะวกหลังตัด
 สะเบียง ให้กองพระยาราชนิกิต์ กับพระยาพิพัฒน์โกศา ยกลงไป
 ช่วยราชการ พระยาราชาเศรษฐีตั้งค่ายอยู่ณเมืองนครสวรรค์
 แล้วให้กองพระยาธรรมายักหนุนขึ้นไปช่วยพระยามหามนเทียร และ
 พระยานนครสวรรค์ ซึ่งไปตั้งค่ายประชิดโขงหลังค่ายพระม้ายกวันทัน
 ปากตะวันตก แล้วให้หลวงภักดีสงคราม และพระยาแจ้ง กับ
 กรมการเมืองชัยนาท คุมพลไทยมอญห้าร้อยเศษ ยกขึ้นไปตั้ง
 อยู่ณย่านบ้านดอกไม้แขวงเมืองกำแพงเพชรคอยค้ำท้วงทัพพระม้ายก
 มาแต่ย่านกงธานีนั้นจะไปแห่งใด ถ้าเห็นใด ก็จงให้ออกโจมตี
 ถ้าไม่ได้ก็ให้ล่าถอยมา

ฝ่ายในเมืองพระพิษณุโลก เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ เกณฑ์พลทหารออกตั้งค่ายนอกเมืองปากตะวันตก ตั้งค่ายประชิดค่ายพระม่าซึ่งล้อมเมืองนั้น

ครั้นเพลาค่ำในวันเสาร์เดือนสามแรมหกค่ำ จึงเจ้าพระยาสุรสีห์ ให้เอาไม้ทำคอบเอาผ้าซอบนำมาบียงจุดเพลิงใส่ในกระบอกปืนใหญ่ยิงไปเผา ค่ายพระม่าใหม่ ชนค่ายหนึ่ง หอรับใหม่ ทำลายลงสองหอ พระม่าออกมาขับไฟถกยิงตายและลำบากไปเป็นอันมาก แต่เสบียงอาหารในเมืองซัดสนั่นก็ด้วยจะกวาดเข้าเมืองหาทัพใหม่ จึงขอลงไปถนัดพิทลวงขอพระราชทานเสบียง ก็โปรดให้กองทัพคุมลำเลียงขึ้นไปส่ง พระม่าออกตัดค้ำลำเลียงกลางทางไปส่งหาถึงเมืองไม่ครึ่งหลัง จึงโปรดให้กองทัพคุมลำเลียงขึ้นไปส่งอีก ให้กองทัพพระยานครราชสีมายกไปช่วยป้องกันกองลำเลียง แล้วให้เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพลงมาคอยรับ และกละไ้แม่กองหน้าพระม่านั้นเข้มแข็งยกทัพมาสะกดทัพ กองทัพเจ้าพระยาสุรสีห์กับทัพพระยาานครราชสีมาหาเข้าถึงกันได้ไม่ ทัพเมืองพระพิษณุโลกก็ถอยกลับเข้าเมือง ทัพเมืองนครราชสีมาผูกพาลำเลียงถอยกลับมาค่ายหลวง และเข้าในเมืองพระพิษณุโลกก็เปลืองลงทุกวันๆ ข่ายแกร่พลก็หาพออิมไม่ ไพร่พลก็ถอยกำลังอีกโรยลง ฝ่ายข้างกองทัพพระม่าก็เสบียงอาหารลงเหมือนกัน แต่อยู่ภายนอกทำเลกวาง เทียวหาขุดกลอบและราก

กระต่ายปนกับอาหารกินค่อยๆ ช้าเนิ่นวัน ไม่สู้ขัดสนนักเหมือนในเมือง
 ครั้นวันศุกร์เดือนสามแรมสิบสามค่ำ จึงชนพลตึกถองหนึ่งต่อ
 ขอกชนมากรบพลว่า พระมาเมืองมริคยกลงทัพเข้ามาตีเมืองถอย
 เมืองปราสาทันทานมิได้ จึงถอยเข้ามาตั้งอยู่ณเมืองชะอำ และ
 ทัพพระมาเลิกกลับไป บัดนี้พระเจ้าหลานเธอกรมขุนอนรรักษ์สังคราม
 ได้แต่งพลทหารไปซัดทัพอยู่ที่ช่องแคบด่านเมืองเพชรบุรี จึงดำรัส
 ให้กองพระเจ้าหลานเธอเจ้าประทุมไพรจิตร ยกลงมารักษากรุงธนบุรี
 ระวังราชการศึกข้างฝ่ายใต้

ฝ่ายกองทัพพระมาซึ่งยกลงมาถืองำแพงเพชร มายังมีทัน
 ถึง จึงกองทัพข้าหลวงไทยมอญหารอชย ก็ลอบโจมตีกลางทาง ทัพ
 พระมามีทันรู้ก็แตกฉาน ทัพพวกข้าหลวงเก็บได้ศาสตราวุธต่างๆ แล้ว
 ลาดถอยมา จึงบอกสิ่งของเครื่องศาสตราวุธมาถวาย จึงดำรัส
 ให้พระสุนทรสมทบยกยหมันศรีสหเทพ เอาเสื่อผ้าไปพระราชทาน
 ขุนนางไทยมอญ ซึ่งลาลงมาถอยบ้านรานคอกไม้ นั้น

ฝ่ายทัพพระมาก็ยกลงมาตั้งค่ายณบ้านโนนศาลาสองค่าย บ้าน
 ถลกบาตรค่ายหนึ่ง บ้านหลวงค่ายหนึ่ง ในแขวงเมืองกำแพงเพชร
 แล้วยกแยกกันไปทางเมืองอภัยธานีหนึ่ง เข้าเฝ้าบ้านอภัยธานีเสียบ
 ครั้นถึงวันเสาร์ เดือนสามแรมสิบสามค่ำ ขุนยกกระษัตริ
 เมืองชัยนาทไปสยราชการทัพพระมาชนมากรบพลว่า พระมาตั้งค่าย

สามารถ จับพระมาได้คนหนึ่ง พระมาถูกปืนตายและลำบากไปเป็น
 อันมาก ลอยไปเข้าค่าย พระยานครสวรรค์ จึงให้หมื่นศรีสทเทพ
 ถอนหนังสือบอกส่งพระมาลงมาถวายแล้วกราบทูลว่า บุคณพระมาขี้ตสน
 เจ้าและเกลือ เกลตอนหนักสองขาพชอชขายกันเป็นเงินบาทหนึ่ง

ครั้นฉนวนองการเดือนสี่ขึ้นสองค่ำ พระยารัตนพิมลซึ่งอยู่
 รักษาค่ายปากน้ำพิงบอกมากราบทูลว่า แต่งคนไปสอดแนมถึงวัง
 สองสิ่งเห็นพระมายกมาประมาณสองร้อย ครั้นเพลาย้ายพระมาเผา
 บ้านย่านใกล้เคียงปากน้ำพิงเข้าไปสามครั้ง จึงดำรัสให้หลวงวิสุตโรโยธา
 มาศย์ หลวงราชโยธาเทพ คุมเอาปืนใหญ่วางเกวียนแยกตอก
 ลงเรือข้ามไปตมค่ายปากน้ำพิงฟากตะวันตก

ครั้นฉนวนพอเดือนสี่ขึ้นสามค่ำ จึงเสด็จพระราชดำเนิรด้วย
 พระบาทชนไปทางฟากตะวันออก แต่ค่ายบ้านท่าโรงจนถึงตรงค่าย
 พระยานครสวรรค์ ซึ่งตั้งอยู่ณฟากบ้านแซงฟากตะวันตกนั้น เสด็จ
 ทรงพระเกาธ อยู่กลางหาดทราย จึงพระยาธรรมาธิบดี พระยานคร
 สวรรค์ลงว่ายน้ำข้ามมาเข้า กราบทูลว่าพระมาตั้งค่ายประชิดตมค่าย
 แล้วขอกกรุยจะตั้งค่ายโอบลงมา จึงดำรัสว่ามีนทำดวงตอกอย่างถั่ว
 มีน ให้ตั้งค่ายรายเรียงออกไป ถ้ามั่นตั้งรายตามกันไปให้ตั้งราย
 เมื่อออกไปจึงมากให้รักษาอยู่ แต่ค่ายละหาร้อยคน แล้วอย่าคิดถั่ว

แตกกลวเสีย มันจะตีค่ายไหนให้ตีเข้า อันธรรมาเป็นชายชาติทหาร
 แล้วจึงมีน้ำใจองอาจอย่างกล้าหาญ ตั้งใจอาสาพระรัตนตรัย และ
 พระมหากษัตริย์ ด้วยเดชะผลกตัญญูนั้น จะช่วยอภิบาลบำรุงรักษา
 กิระหาอันตรายมิได้ ถ้าใครย่อถ้อต่อการสงครามให้ ประหารชีวิต
 เสีย คักจึงจะแก่กล้าชนเอาชัยชนะได้ แล้วให้ยกเอากองพระยา
 สหราชเดโช และกองหมื่นทิพเสนา มาเข้ากองพระยามนครสวรรค์
 ยกกองเกณฑ์หัตถิ กองทหารกองอาจารย์มาไว้ในค่ายหลวง แล้ว
 เล็ดจึงพระราชดำเนิรกลัวยังค่ายบ้านท่าโรง จึงให้ ข้าราชการขึ้นไป
 เมืองพระพิษณุโลก หาเจ้าพระยาจักรีลงมาเฝ้า พอเจ้าพระยาจักรี
 บ่วยหายแล้ว ก็ลงมาเฝ้าค่ายหลวงท่าโรง ครั้นได้ทรงฟังเสียง
 ปืนใหญ่ณ้อยณปากน้ำพิงหนาชั้น จึงดำรัสสั่งเจ้าพระยาจักรีให้ จัดแจง
 พลทหารรักษาค่ายท่าโรง เจ้าพระยาจักรีก็เกณฑ์กองพระยาเทพ
 อรชุน และพระพิชิตณรงค์ ให้อยู่รักษาแล้ว กลับขึ้นไปเมืองพระ
 พิษณุโลก ครั้นค่ำเพลาสยามก็เสด็จยกทัพหลวงลงมาณปาก
 น้ำพิง ครั้นเพลาสิบเอ็ดทุ่มพระม่ายก็มาขอชดสนามเพลาระ เจ้า
 ค่ายพระยาธรรมไทรโลก พระยารัตนพิมลณคคลองกระพวง ยังเป็น
 ธรรมดาชอบกันเป็นสามารถ

รุ่งขึ้นณวันพฤหัสบดีเดือนสี่ขึ้นสี่ค่ำ จึงเสด็จข้ามสะพานเรือ

ครั้นเพลาย่ำเสด็จไปทอดพระเนตร ค่าย ที่รบคลองกระพวง
 แต่ค่ายมันออกไประยะทางยี่สิบสองเส้น ให้ตั้งค่ายชุกคลองเคียวตาม
 ปีกกาให้ถึงกัน ขณะนั้นตำราสภาคไทยพระสุธรรมจารย์ พระวิศาล
 สุธรรมเจ้ากรมกองอาจารย์ แล้วให้ทำราชการแก่ตัวเข้าตั้งค่ายประชิด
 ค่ายพะม่า กั๊กกองทหาร กองเกณฑ์หัดสืบไป ในวันนั้นเพลาย่ำ
 ห้าโมงเศษ พะม่ายกออกปล้นค่ายกองทัพไทยได้รบกันเป็นสามารรถ
 หลวงท่าเกิงรณภพให้ยิงปืนใหญ่บ่อยครั้งพะม่าตายและลำบากมาก

อนึ่งขุนหาญทูตนายเลื้อกกองนอก รักษาค่ายให้เพลิงตกลงใน
 ถังดินดำ ตีตขึ้นใหม่คนตายหลายคน และตัวขุนหาญนั้นก็ย่ำ
 ต่อกการศึก จึงตำราสให้ ประหารชีวิตเสีย แล้วให้ข้าหลวงไปหาพระยา
 ยมราช ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณวัดจันทน์ลงมาเผา ตรัสสั่งให้พระยายมราช
 เป็นแม่ทัพ ถ้ออาชญาสิทธิบังคับทัพทั้งสิบทัพ ซึ่งตั้งรบพะม่าณคลอง
 กระพวงให้กล้าขึ้น

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสี่ ขึ้นสิบเอ็ดค่ำ กลางคืนเพล
 ประมาณยามเศษ อะแซห่วนักให้กละไยยกทัพข้ามแม่น้ำมาฟากตะวันตก
 ออกเข้าปล้นค่ายกรมแสงใน คนสองร้อยสิบสี่คนตั้งค่ายอยู่ณวัดพริก
 หัวค่าย ได้รบกันเป็นสามารรถ พะม่าแตกเอาค่ายได้แตกทั้งห้าค่าย

นายทัพนายกองและไพร่พลหนักกระจุกพรักพรายกันไป จึงพระยาเทพ
 อรชุน พระพิชิตณรงค์ซึ่งรักษาค่ายท่าโรง บอกส่งคนซึ่งแตกลงมา
 แต่ค่ายวัดพริกถึงนายไพร่หลายคนลงมาถวาย จึงทำรัสให้ประหาร
 ชีวิตหมันทีพหนึ่ง ไพร่สิบสามคน เป็นคนสืบสี่คน ทศศิระเสียบไว้
 ฉประตุค่ายปากน้ำพิง แล้วทำรัสสั่งว่า แต่บรรดานายไพร่ซึ่งแตก
 พะม้ามานันใดก็ตามเมื่อใดให้ฆ่าเสียให้สิ้น แล้วข้าหลวงไปหากอง
 พระโหราธิบดี กองหลวงรักษ่มนเทียร ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณโคกสะตุค
 และกองพระยานครชัยศรี ซึ่งตั้งค่ายอยู่ณโพธิ์ทาบข้างนั้น ให้ยกไป
 ช่วยราชการทัพหลวง ณปากน้ำพิง

ครั้น ณวันศุกร์ เดือนสี่ขึ้นสิบสองค่ำ จึงพระยานครสวรรค์บอก
 ลงมารายทูลว่า ทัพพะม่าตรงค่ายโอบลงมาถึงริมแม่น้ำ แล้วยก
 ข้ามไปที่ค่ายวัดพริกปากตะวันออกแตกเห็นพม่าจะรุกหลัง จะขอ
 พระราชทานลาทัพข้ามมาตั้งค่ายรบอยู่ปากตะวันออก จึงทำรัสให้
 กองมอญพระยากลางเมือง และกองพระโหราธิบดี และกองพระยา
 เทพอรชุน กองพระยาวชิรณรงค์ ซึ่งตั้งอยู่ค่ายท่าโรงเข้ากองพระยา
 ยมราช ให้พระยายมราชเป็นแม่ทัพยกขึ้นไปตีทัพพะม่า ซึ่งเขาคงอยู่
 ณค่ายวัดพริกปากตะวันออกนั้น และให้กองหลวงรักษ่มนเทียร ไป
 อนุรักษ์าค่ายประชิดแทนพระยากลางเมืองณปากน้ำพิงปากตะวันออก

ฝ่าย พระยายมราชยกกองทัพไปตั้งค่าย ประชิดค่ายพระมาณวงศ์
พริก พระม้ายกออกแหกค่ายพระยายมราช หักเอาค่ายไต้ ในทัน
โถ่นั้น พระยายมราช ขี้บพลทหาร เข้าตีพระมาณแตก จึงเอาค่ายคืนได้
พระมาณดอยไปเข้าค่ายวัดพริกตั้งรบกินอยู่

ขณะนั้นอะแซห่วนก็ให้แมงแยแยง ผู้น้อง ยกทัพใหญ่ลงมาตั้ง
ค่ายโอบหลังค่ายหลวง ญ่ปากน้ำฟิงฟากตะวันออกเป็นหลายค่าย
ไต้ต่อบริกันเป็นสามารด สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงเห็นศึกหนัก
เหลือกำลัง ถึงฉนวนพุดหีสืบก็เคื่อนสู้แรมสืบคำ จึงให้ลาตทัพหลวง
ดอยมาตั้งค่ายมั่นอยู่ฉางเข้าทอด ฝ่ายอะแซห่วนก็เร่งให้ตะแคง
มะหน่อรบญ่แยของจ้อ และเจ้าเมืองทองญ่ นายทัพนายกองทั้งปวง
ทำการศึกเมืองพระพิษณุโลก กิระชินชน ฝ่ายข้างในเมืองกษาค
สะเบียงตวงเข้าแจกทหารมือละฝ่าแขนง ไพร่พลอดิโรยนักดอยกำลังลง
เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์เห็นเหลือกำลังที่จะตั้งมั่นรักษาเมือง
ไว้มิได้ ค้วยขัตติสนสะเบียงอาหารนัก จึงยกกลงมารายทูลณค่าย
หลวง แต่ยเสด็จอยู่ญ่ปากน้ำฟิงว่า ในเมืองสนสะเบียงจะขอพระ
ราชทานลาทัพออกจากเมือง ก็โปรดทรงอนุญาต เจ้าพระยาจักรี เจ้า
พระยาสุรสีห์ จึงสั่งให้นายทัพนายกอง ซึ่งออกไปตั้งค่ายประชิดรบ
พระมาณอยู่นอกเมืองทั้งสองฟากนั้นเลิกดอยเข้าในเมืองสน พระมาณเข้า

ตั้งอยู่ในค่ายไทยประชิดใกล้เมือง ให้ทำบันไดระพาคำแพงเตรียม
การจะขึ้นปล้นเอาเมือง พลทหารซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินระดมยิงปืน
ใหญ่น้อยออกไปยิงทำฝน พระม้าวจะเข้าขึ้นปล้นเอาเมืองมิได้ ต่างยิง
ปืนโต้ตอบกันอยู่ทั้งสองฝ่าย

ครั้นถึง ณ วันศุกร์ เดือนสี่ แรมสิบเอ็ดค่ำ เจ้าพระยาทั้งสองจึง
ให้เจ้าหน้าพระคมยิงปืนใหญ่น้อยหนาชนกว่าท้าววัน เสียงปืนลั่น
สนั่นไปมิได้ขาดตั้งแต่เช้าจนค่ำ แล้วให้เอาปืนพาทย์ขึ้นตีบนเชิงเทิน
รอบเมือง ครั้นเพลาประมาณยามเศษ เจ้าพระยาทั้งสองก็ทบทหาร
เป็นสามกอง กองหน้ากองหนึ่ง กองกลางให้คุมครอบครัวกองหนึ่ง
กองหลังรังกายกองหนึ่ง แล้วยกกองทัพและครอบครัวทั้งปวง เปิด
ประตูเมืองข้างด้าน ฟากตะวันออกให้พลทหาร กองหน้ารบฝ่าออกไป
เข้าหักค่ายพระม้าวซึ่งตั้งล้อม พระม้าวในค่ายต้องยิงปืนใหญ่น้อยออก
มา พลทหารไทยก็หนุนเนื่องกันเข้าไปแตกค่ายพระม้าวเข้าไปได้ ได้
รบกันถึงอาวุธสิ้นพันแท่งกันเป็นตะลุมบอน พระม้าวแตกเปิดทางให้เจ้า
พระยาทั้งสองก็รีบเดินทัพไปทางบ้านและมุงคอนข่มพ และครอบครัว
ทั้งปวงนั้น ก็แตกกระจัดพรัดพรายตามกองทัพไปโดยข้าง พระม้าว
กวาดไปโดยข้าง ทิศลงมาหาทัพหลวงณข้างเข้าตอกได้ข้าง พระม้าว
ก็ติดตามกองทัพไป และกองทัพหลวงก็รอสะกดล้อมบ้านท่าน

กลางทางเป็นสามารภ พระม้าก็ถอยกลับไปเมือง เจ้าพระยาทั้งสอง
ก็เร่งเดินทัพไปถึงเมืองเพชรบูรณ์ หยคทัพอยู่ที่นั่น

ฝ่ายอะแซห่วนก็แจ้งว่า ทัพไทยแตกหนีออกจากเมืองแล้ว

ก็ขับพลทหารเข้าในเมืองให้จุดเพลิงเผาบ้านเรือน และอารามใหญ่

น้อยทุกตำบลแสงเพลิงสว่างทั้งกลางวัน ให้ไล่จับผู้คนและครอบครัว

ครัว ซึ่งยังตกค้างอยู่ในเมืองหนีออกมาไม่ทันนั้น และเก็บเอาทรัพย์สิ่ง

สิน และเครื่องศาสตราวุธต่างๆ แล้วตั้งอยู่ในเมือง อะแซห่วนก็จึง

ออกปากประกาศแก่นายทัพนายกองทั้งปวงว่า ไทยขบถฝีมือเข้มแข็ง

นักไม่เหมือนไทยแต่ก่อน และเมืองพระพิษณุโลกเสียครั้งนั้น ไซ้จะ

แพ้ฝีมือเพราะทแกล้วทหารนั้นหามิได้ เพราะเขาอดเข้าชาติสะเบียง

อาหารคอกิจเสียเมือง และพระม้าซึ่งจะมารบเมืองไทยสืบไปภายหน้า

นั้น ถ้าแม่ทัพมีสติปัญญาและมีมือแต่เพียงเสมอเรา ทำกว่าเรานั้น

อย่ามาทำสงครามกับเมืองไทยเลยจะเอาชัยชำนะเขามิได้ แม่ทัพกว่า

เราจึงจะมาทำศึกกับไทยได้ ชัยชำนะ

พอข่าวการอึ้งวะให้มาใช้ ถอนหนังสือลงมา ถึงอะแซห่วนก็แม่ทัพ

ว่าพระเจ้ามีระทิวระคต บัดนี้จึงจกราชบุตร พระชนม์ได้ ๒๕ ปี

ได้เสวยราชสมบัติ แล้วข่ามีไปอนาวิงค่อ ซึ่งเป็นอาว์นั้นเสีย มีรบ

สู้ให้หากขทัพกลับไปกรุงอึ้งวะ อะแซห่วนก็ไต่แจ้งเหตุดังนี้ ก็

ให้เลิกทัพจากเมืองพิษณุโลก กวาดครอบครัวเคียวทัพไปทางเมือง
สุโขทัยไปลงบ้านระแหงเมืองตาก

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ ซึ่งไปตั้งอยู่เมือง
เพชรบูรณ์ นนทบุรี สระบุรี อาหารเลี้ยงไพร่พลบริบูรณ์ แล้วยกกลงมา
กราบทูลว่า จะขอยกติดตามทัพพระม้าวังเล็กถอยไป แล้วยกกองทัพ
กลับมาจากเมืองสระบุรี ขึ้นทางป่าพระพุทธรักษาติดตามทัพพระม้าวัง
ไปทางเมืองสุโขทัย ขณะนั้นท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ซึ่ง
ตั้งค่ายรบพระม้าวังในที่ต่างๆ ก็ยกกลงไปกราบทูลว่า พระม้าวังเมือง
พิษณุโลกแล้วมีคน เลิกถอยไป ส้มเต๋จ้พระเจ้าอยู่หัวทรงพระ
โสมนัสน้อยพระทัยแก่ข้าศึกนัก ค้ำรัสให้หาหลวงศรีสำแดงเข้ามา
ถามหน้าพระที่นั่งว่า จะให้คุมเลกทหารเกณฑ์ให้ติดตามพระม้าวังจะได้
หรือมิได้ หลวงศรีสำแดงก็นั่งนิ่งเสียไม่กราบทูลประการใด ก็ทรง
พระโกรธค้ำรัสให้ประหารชีวิตเสีย แล้วค้ำรัสให้พระยาพิชัยยกกลับ
ไปบ้านเมืองให้พระยาพิชัยสังครามไปด้วย จัดแจงไพร่พลพร้อมแล้ว
ให้ยกไปก้าวสะกดติดตามทัพพระม้าวังได้ แล้วยกกองทัพมาเทพรชุน
พระยารัตนพิมล พระยานครชัยศรี พระยาทุกราษฎร์ เมืองพิษณุ
โลก หลวงรักษ์โยธา หลวงอัครเนตรเป็นกองหน้า ให้พระยา
สุรบดินทร์เจ้าเมืองกำแพงเพชร เป็นแม่ทัพยกติดตามทัพพระม้าวังไปทาง

เมืองตาก ให้พระยาธิเบศร์บิณฑุกองอาสากรม ยกติดตามพระม้าว
ไปทางเมืองสุโขทัย

ครั้นณวันจันทร์ เดือนหกแรมสิบเอ็ดค่ำ ปวออกอัฐีศก จึงพระ
ราชสงครามนำเอาหนึ่งล้อมหาโสภิตะเจ้าอธิการวัดใหม่ เขียนใส่ใบ
ตาลไปถวาย เป็นเรื่องความว่า พระพุทธทำนายมีในคัมภีร์ พระอาตุ
วงศ์ ข้อความว่าตระกูลเสนาบดีจะไต่เป็นกษัตริย์ สี่พระองค์ เสวย
ราชสมบัติในกรุงศรีอยุธยา และพระองค์ ที่สถกนั้นพระม้าวจะยกมาย้าย
พระนครจะเสียดแก่พระม้าว แล้วจะมีบูรณพศคาแก้วนระไต่ เป็นพระยา
ครองเมืองที่คไต่ชายทะเลชื่อเมืองบางกอก พระยาองค์นั้นจะไต่สร้าง
เมืองเป็นราชธานีขึ้นไต่เจ็ดปี ในที่สถกเจ็ดปีนั้นพระม้าวจะยกมาพยายาม
กระทำสงครามอยู่สามปีในพระพุทธศักราชล่วงไต่ ๒๓๒๐ ปี
ศักราชไต่ ๑๑๓๘ ปี พระนครบางกอกจะเสียดแก่พระม้าวข้าศึก ให้เสด็จ
ขึ้นไปอยู่ณเมืองละโว้ คือเมืองลพบุรี อันเป็นที่ชุมนุมพระบรมธาตุตั้ง
อยู่ท่ามกลางแผ่นดินไทย ข้าศึกศัตรูจะทำร้ายมิไต่ได้โดย ครนทรง
อ่านแล้วจึงตำรัสว่า ซึ่งระละเมืองบางกอกเสียดนั้นมิไต่ได้ แต่ปากสมณ
ชีพราหมณ์ว่าแล้วจะทำกาม จะไปอยู่เมืองลพบุรีสักเจ็ดวันพอเป็นเหตุ

ครั้นณวันจันทร์ เดือนหกแรมสิบเอ็ดค่ำ ไต่ข่าวว่า พระม้าวข้าง
ทางเมืองสุโขทัยนั้นยกแยกขึ้นไปเมืองเพชรบูรณ์ จึงตำรัสให้พระยา
พลเทพ หลวงนาวโชติ จันเสมอโหราช ยกกองทัพขึ้นไปเมือง

เพชรบูรณ์ ถ้าพระม่ายจะไปพอจะต่อรบต้านทานใด ก็ให้สู้รบต้านทานไว้
 ถ้าเหลือกำลังจงผ่อนครอบครัวเสียเบี่ยงอาหารลงไปกรุง แล้วให้กอง
 พระยานครสวรรค์ พระยาสุวรรณโลก ยกไปติดตามพระม่ายทางเมือง
 กำแพงเพชรอีกทัพหนึ่ง และให้กองพระยายมราชยกลงมาอยู่รักษา
 ค่ายหลวงณคลองขามเข้าตอก แต่ทัพหลวงเสด็จแรมอยู่ ค่อยรับครัว
 ชึ่งแตกลงมาแต่เมืองพระพิษณุโลกอยู่สืบอีกแคว

ครั้นถึงณวันพฤหัสบดีเดือนหกแรมสิบสี่ค่ำ จึงเสด็จยาตราทัพ
 หลวงมาทางชลมารค หยกประทับณค่ายมั่นเมืองนครสวรรค์ จึง
 ดำรัสให้ประหารชีวิตหลวงชาติสินทร์ ซึ่งหนีทัพลงมาแต่กอง
 พระยาธรรมไทรโลกนั้นเสีย แล้วให้แจกกฎหมายประกาศไว้สำหรับ
 ทัพทุกทัพทุกกองว่า ถ้าไพร่ตามนายมีทันให้ฆ่าเสีย ถ้าข้าราชการ
 ตามเสด็จมีทัน ให้ส่งพระราชอาชญาถึงสิ้นชีวิต

ครั้นณวันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นห้าค่ำ จึงเสด็จโดยทางชลมารค
 ล่องลงมาประทับแรมณพลับพลาค่ายมั่นยางแถม จึงหลวงวังเมือง
 นครสวรรค์ ไปสืบราชการมากราบทูลว่า เห็นพระม่ายตั้งอยู่ณเมือง
 กำแพงเพชร ประมาณสองพันเศษ

ครั้นณวันพุธเดือนแปดขึ้นห้าค่ำ จึงหมื่นชำนาญคชสารมากราบ
 ทูลว่า พระม่ายเฝ้าเมืองพระพิษณุโลกเสียสิ้น ยังเหลืออยู่แต่วัดมหาธาตุ
 จึงดำรัสให้กองพระยายมราชยกไปทางแม่น้ำโพพากตะวันตก ให้กอง

พระยาราชสุภาวดี ยกไปทางปากตะวันออก ให้พระยานครสวรรค์
ยกขึ้นไปบรรจบกัน ณวังพระธาตุข้ามพร้อมกันทีเดียว ไปตามคันทัพ
พะมา ณเมืองกำแพงเพชร ไปพร้อมกันตั้งค่ายอยู่ ณบ้านโคก

ครั้น ณวันพฤหัสบดี เดือนเจ็ดขึ้นหกค่ำ จึงเสด็จยกกองทัพ
หลวงกลับไปประทัยแรม ณพลับพลา ค่ายตะวันออก เห็นปากน้ำ
ชลม ให้ประหารชีวิตชนสุนทรนุรักษ์ หมันสนันนักยาวคนหนึ่ง ซึ่ง
หนีทัพตกศิระเสียไว้ ณหาดทรายหน้าค่ายหลวง ขณะนั้นหลวง
วังไปสืบราชการณบ้านสามเรือนมากราบทูลว่า พระม้ายกลงไป
ประมาณพันเศษ จึงดำรัสให้ข้าหลวงไปหากองพระยานครสวรรค์ ให้
ถอยทัพลงมาจากค่ายบ้านโคก มาเข้าในกองทัพหลวง จึงพระยา
สุรบดินทร ซึ่งยกไปตามพระมา บอกลงมากราบทูลว่า พระมาซึ่งตั้งอยู่
ณเมืองกำแพงเพชร นั้นยกเล็กไปทาง ตะวันตก สิ้นแล้ว

ครั้น ณวันพฤหัสบดี เดือนเจ็ดแรมสิบสองค่ำ จึงเสด็จถอยทัพ
หลวงลงมาประทัยอยู่ ณเมืองนครสวรรค์ จึงชาวตำบลเมืองอุทัยธานี
บอกลงมากราบทูลว่า ทัพพระมายกผ่านลงมาประมาณพันเศษ เผาค่าย
ที่ตำบลนั้นเสียแห่งหลวงตาล้ำยากอยู่ องค์หนึ่ง แล้วยกไปทางนารี จึง
ดำรัสให้หลวงเสนาภักดี กองแก้วจินดายกติดตามไป ถ้าทันเจ้าจง

พระยาราชสุภาวดี ยกไปทางปากตะวันออก ให้พระยานครสวรรค์
ยกขึ้นไปบรรจบกัน ณวังพระราชอุทยานพร้อมกันทีเดียว ไปตามคันทิพ
พระมาณเมืองกำแพงเพชร ไปพร้อมกันตั้งค่ายอยู่ ณบ้านโคก

ครั้น ณวันพฤหัสบดี เดือนเจ็ด ขึ้นหกค่ำ จึงเสด็จยกกองทัพ
หลวงกลับขึ้นไปประทัยแรม ณพลับพลา ค่ายตะวันออก เห็นอย่างน้ำ
ขลุม ให้ประหารชีวิตชนสุนทรนุถน หมันสนนก็ยาวคนหนึ่ง ซึ่ง
หนักคันทิพ ตักศิระละเอียดไว้ ฌหาตทรายหน้าค่ายหลวง ขณะนั้นหลวง
วังไปสืบ ราชการณบ้านสามเรือน ฌกราบทูลว่า พระมายกลงไป
ประมาณพันเศษ จึงกำรัสให้ข้าหลวงไปหากองพระยานครสวรรค์ ให้
ถอยทัพลงมาจากค่ายบ้านโคก มาเข้าในกองทัพหลวง จึงพระยา
สุรบดินทร ซึ่งยกไปตามพระมา ขอลงมากราบทูลว่า พระมาซึ่งตั้งอยู่
ณเมืองกำแพงเพชร นั้นยกเล็กไป ทางตะวันออก สิ้นแล้ว

ครั้น ณวันพฤหัสบดี เดือนเจ็ด แรมสิบสองค่ำ จึงเสด็จถอยทัพ
หลวงลงมาประทัยอยู่ ณเมืองนครสวรรค์ จึงชาวบ้านเมือง อุตยิฌาน
ขอลงมากราบทูลว่า ทัพพระมายกลงมาประมาณพันเศษ เผาค่าย
ที่ถานนนเสีย ฌหลวงตาลำบากอยู่ องค์หนึ่ง แล้วยกไปทางนารี จึง
กำรัสให้หลวงเสนาภักดี กองแก้วจุนคายกติดตามไป ถ้าทันเข้าจึง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

ทำให้แตกฉาน แล้วให้ยกตามไปจนถึงเมืองชัยโยค

ครั้นฉนวนเสารเดือนเจ็ดขึ้นสิบสี่ค่ำ ขวอกอริอุค จิงเสกียาครวน

นาวาทัพหลวงมาโดยทางชลมารค กลับยังกรุงธนบุรีมหานคร

ฝ่ายกองทัพพระยายมราช พระยาราชนครินทร์ ซึ่งตั้งค่ายอยู่ ณบ้านโคกนั้น ครั้นแจ้งว่าทัพพะม่าถล่มเมืองกำแพงเพชร เลิกไป

แล้ว แล้วได้แจ้งว่าทัพพะม่ากองหนึ่ง ยกลงไปทางเมืองอุทัยธานี

จึงยกกองทัพผ่านลงมาทางบ้านเขาปูน และบ้านสลักพระ พบกองทัพพะม่าได้รบกันเป็นสามารถ และทัพพะม่ากองหนึ่ง กลับยก

แยกเข้ามาตั้งอยู่ ณเมืองนครสวรรค์ คอยรับกองทัพซึ่งไปหา

สระเบียงอาหารณแขวง เมืองเพชรบูรณ์

ครั้นฉนวนองศาเดือนเจ็ดแรมสองค่ำ จิงพระยายมราช พระยาราชนครินทร์

บอกข้อราชการลงมากมายทูลณกรุงธนบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว

จึงดำรัสให้ข้าหลวงไปหาพระเจ้าหลานเธอ กรมขุนอนรัักษ์สงคราม

เข้ามาจากเมืองเพชรบุรี แล้วดำรัสให้พระเจ้าลูกเธอ กรมขุนอินทรพิทักษ์

ถือพลพันหนึ่ง ยกทัพเรือหนุนขึ้นไป

ครั้นฉนวนพฤหัสขึ้นสิบสี่ค่ำ จิงเสกียาครวนนาวาทัพหลวงจากกรุงธนบุรี

โดยทางชลมารคขึ้นไปประทัณฑ์พลปลาก ค่ายเมืองชัยนาทบุรีฟ้าก ตระวันออก

แล้วโปรดให้พระเจ้าลูกเธอ กรมขุนอินทร

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

ครั้นณวันจันทร์เดือนแปดขึ้นค่ำหนึ่ง จึงเสด็จยกทัพหลวงหนน
ขึ้นไป แล้วเสด็จกลับในวันนั้น มาลงเรือพระที่นั่ง ณ สรรพยาล่องลงมา
ประทัยแรมณบ้านงัว ครั้นณวันพุธ เดือนแปดขึ้นสามค่ำ จึงเสด็จ
ขาดรณาวาทัพหลวงกลับยังกรุงธนบุรี

ฝ่ายกองทัพพระมาซังตั้งอยู่ณบ้านเมืองอภัยธานีนั้น ชักสนักด้วย
สังเขียงอาหารนั้นก็เลิกกลับไป แต่ที่เมืองนครสวรรค์นั้น พระมาตั้งอยู่
ประมาณ แปดร้อยเก้าร้อย คอยท่าพระมาซังไปเที่ยวหาเข้า ณ แขวง
เมืองเพชรบูรณ์ ยังหาเลิกไปไม่ และกองทัพพระเจ้าหลานเธอกรมขุน
อนุรักษ์สงคราม และกรมขุนรามภุเชษฐ์ และเจ้าพระยามหาเสนา ก็
ยกเข้าตีค่ายรบศึกพินัน้อย จึงยกลงมาให้กราบทูลณกรุงธนบุรี

ครั้นณวันเสาร์ เดือนเก้าขึ้นสิบสองค่ำ ปวออกอิฐคัก สมเด็จพระ
พระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงเสด็จยกพยุหโยธินาหวาทัพหลวง พร้อมด้วย พล
ทหารสิบเอ็ดกองจากกรุงธนบุรีไปทางชลมารค เสด็จไปประทัยณพลับ
พลาค่ายเมืองชัยนาทบุรี พอกองทัพพระเจ้าหลานเธอตีทัพพระมาแตก
หนีไปทางเมืองกำแพงเพชร จึงยกลงมากราบทูลณเมืองชัยนาทบุรี

ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือนเก้าแรมสองค่ำ จึงทำรสีให้พระเจ้า
หลานเธอกรมขุนรามภุเชษฐ์ กับเจ้าพระยาอินทรอภัย อนุรักษ์าค่าย
เมืองนครสวรรค์ แล้วเสด็จยกทัพหลวงไปโดยทางชลมารค ถึงเมือง

ตาก และพระมาซึ่งแตกไปอยู่ในป่าคองนั้น กองทัพทั้งปวงจึงมาถวาย
สามร้อยสามสิบเศษ จึงดำรัสให้ กองทัพทั้งปวงติดตามพระมาไปจน
ปลายค่านเมืองตาก

ครั้นฉนวนพยุหส์ยศึกเดือนเก้าแรมเก้าค่ำ จึงเสด็จ ถอยทัพ
หลวง กลับมาย่านระแหง ทอดพระเนตร เห็นต้นเข่า ซึ่ง พระมา
ทำนาไว้สั่งให้ ถอนเสีย

ครั้นฉนวนจันทร์เดือนเก้าแรมสิบสามค่ำ เสด็จถึง กรุงธนบุรี
แล้วทรงพระวิหคถึงสมณะ ซึ่งชยตอลงมาแต่หัวเมืองฝ่ายเหนือ จึงให้
พระเถียงสมณะแจ้งพระสั่งพระราชไว้ว่า ถ้าพระสงฆ์อนิจกรรมมาใดขัดสน
อาหารก็ให้มาเบิกเอาเข้าในฉางหลวงไปถวาย แล้วทรงพระราช
ศรัทธาถวายสมณบริกขาร แก่พระสงฆ์อาคันตกะทั้งปวงเป็นอันมาก
และให้เลิกคนซึ่งรักษาหน้าที่เชิงเทินพระนครเสีย ให้ไปทำนา
ทำไร่หากินตามภูมิลำเนา

ครั้น ฉนวน ศุกร เดือน สิบ ขึ้น ค่ำ หงษ์ จึงพระยาราชภักดี
และพระยาพลเทพ ซึ่งไปตามพระมาทางเมืองเพชรบุรีนั้น พยพระมา
ที่ชานนายมไทรบกั้น ทิศทัพพระมาแตกหนีไปทางเมืองอภัยธานีจึงเป็นได้
แก่คนบอกส่งลงมาถวาย จึงโปรดให้ มตราไปถึงพระยาราชภักดี
ให้ยกไปติดตาม พระมาซึ่งแตก หนีไปนั้น แต่กองทัพของพระยาพลเทพ
ให้ยกกลับลงมา ณ กรุง

แผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔

ครั้นณวันเสาร์เดือนสิบขันธ์คำ กองพระยายมราช พระยาราช
สฎาวิกิ พระยารามัญวงศ์ ยกติดตามพระมาไปทางด่านสุพรรณบุรี
ได้ตามด้พระมาไปจนถึงท่านแม่ลำเมา จั๊ยเขียนไค่ สิบเจ็ดคน
บอกสั่งลงมาถวาย

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนสิบขันธ์คำ จั๊ยกองเจ้าพระยาจักรี
เจ้าพระยาสุรสีห์ และกองพระยาธิเบศร์บัก ซึ่งยกไปตามพระมาทาง
เมืองสุโขทัยนั้น จั๊ยเขียนไค่ สิบแปดคน กั๊ยทงเครื่องศาสตราวุธ
เป็นอันมาก บอกสั่งลงมาถวาย

ครั้นณวันเสาร์เดือนสิบขันธ์สิบเอ็ดคำ จั๊กพระยานครสวรรค์
พระยาพิชัย ซึ่งยกติดตามพระมาไปทางด่านเมืองตาก จั๊ยเขียนไค่
สิบเก้าคนบอกสั่งลงมาถวาย และ กอง พระเจ้าหลานเธอ กรมขุน
ชนรักษ์ สังกษามและ เจ้าพระยามหาเสนา บอกสั่ง พระมาลงมา
แต่แควเมืองกำแพงเพชร สิบเอ็ดคนลงมาถวาย จั๊กดำรัสให้ มี
ตราหากองทัพทงย่องกลับลงมาบัง พระนครพร้อมกันแล้ว ไปรคให้
เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาธรรมมา คุมไพร่พลทงย่อง
ทงทำนาคทะเลตมฟากตะวันออกกรงธนบุรี และทงย่องกระปีสามเสน
ให้พระยายมราช พระยาราชสฎาวิกิคุมไพร่ทงย่อง ทงทำนาคทะเล
ตมฟากตะวันตก และทงกระแชน หนองบัวแขวงเมืองนครชัยศรี
อนันในเคอนสิบนั้น ฤปีกันเหล็กองักฤษเจ้าเมืองเกาะหมาก

สี่ปีนั้น กษัตริย์เข้ามา ถวาย พน สัตว์ ขอบอก กบิลี ของเครื่องราช
บรรณาการต่าง ๆ

ถึงณวันจันทร์เดือนสิบแปดสิบสองค่ำ บ่วงอกอัฐศก เพลาบ่าย
สี่โมง นางพระยาช้างเผือกกลม จึงดำรัสให้เอาค้ำไปฝั่งฉนวนสามเพ็ง
ที่ฝั่งศพเจ้าพระยาปราบไตรจักร แต่ก่อนนั้น

ครั้นณวันศุกร์เดือนสิบเอ็ดขึ้นสามค่ำ ข้าหลวงและกรม
การเมืองนครศรีธรรมราชชบอกเข้ามาว่า เจ้านราสีวิวงศ์ผู้ครองเมือง
นนทบุรีพลาย จึงทรงพระกรุณาโปรดให้เจ้านครกมลยคนออกไปครอง
เมืองนครศรีธรรมราชทั้งเก่า พระราชทานเครื่องยศ และ
ราชูปโภคเป็นอันมาก

ฝ่ายกองทัพพระยาราชภักดี ยกติดตามพระม้าวไปทางด่านเมือง
อุทัยธานี พอฝนตกหนักน้ำนองท่วมบ่าจะติดตามต่อไปลำยากนัก จึง
ถอยทัพกลับมา แล้วบอกลงมากบวชตลอดกรุงว่าพระม้ายกหนีไปโดย
เร็ว ยกติดตามไปมิทัน สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบใน
หนังสือบอกถึงทรงพระพิโรธ จึงให้ตำรวจลงเรือเร็วรีบขึ้นไปหากองทัพ
พระยาราชภักดี กลับลงมาแจ้งพระนคร แล้วดำรัสให้ปรึกษาไทย
พระยาราชภักดี และนายทัพนายกองทั้งสืบนายซึ่งเป็นลูกกองนั้นว่า
เกยจคราน้อยที่ต่อราชการศึก ให้ประหารชีวิตเสียทั้งสิ้น พระยา
ราชภักดีจึงกราบทูลว่า ราชการกรุงไทยผิดแต่ข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว

ด้วยข้าพระพุทธเจ้าเป็นนายทัพ เมื่อและมีไต่ไปแล้ว นายทัพนายกอง
 ทงปวงอยู่ในบังคับกองทัพมาบังคืบบุญชาติอวยมาด้วยกันทั้งสิ้น จะขอรับ
 พระราชาชญาภายในแต่ตัวข้าพระพุทธเจ้าผู้เดียว และนายทัพนายกอง
 ทงปวงนั้น ขอพระราชทานชีวิตไว้ให้ทำราชการแก่ตัวสืบไปภายหน้า
 จึงคำรัสว่านายทัพนายกองทงปวงไม่ทักทานกัน ลงใจพร้อมกันทั้งสิ้น
 ครั้นจะไว้ชีวิตก็จะเป็นเยี่ยงอย่างกันสืบไป จึงตายเสียด้วยกันทั้งสิ้น
 เด็ด แล้วคำรัสให้เอาตัวพระยาราชภักดี และขุนนางมีชื่อทงสืบนาย
 ชงเป็นลกกอนั้นไปประหารชีวิตเสียสิ้น

ฝ่ายข้าราชการนบระองระพระเจ้ามังระสวรรคต อยู่ในราช
 สมบัติสืบสามปี จึงจากราชบุตร ได้ครองราชสมบัติสืบไปในชื่อออก
 อัญชูก ครั้นกองทัพอะแซห่วนก็ยกกลับไปตั้ง จึงเข้าเฝ้าทูลแกล้ง
 การณชงไปคหวเมืองไทยฝ่ายเหนือไททงสน พระเจ้าจึงจากพระราช
 ทานบ่าเห็นจรางวัลแก่อะแซห่วนก็ และนายทัพนายกองทงปวงโดย
 สมควรแก่ความชอบ ครั้นอยู่มาเสด็จจากเมืองพระเจ้าจึงจาก ซึ่งเป็น
 เจ้าเมืองเสด็จอยู่ก่อนนั้น ก็ถกกันกับอะตวนห่วนอำมาตย์ เป็นกฏต่อ
 พระเจ้าจึงจาก พระเจ้าจึงจากให้จับเสด็จจากกับอะตวนห่วนอำมาตย์
 ประหารชีวิตเสีย ยิ่งแต่อ่าวสามคน คือมิ่งแวงตะแดงปะดงหนง
 มิ่งจระแดงปะคานหน่ง มิ่งโพเซียงตะแดงแปงตะแลหนง มิได้

พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรี

๑๖๓

ซึ่งเป็นเจ้า ให้แยกบ้านกันอยู่ คนละบ้านไกลเมืองชิงวระ แล้ว
พระเจ้าจึงกษาให้อำมะลอกห่วน และต่อห่วนกับพระยาอูรามัญ ถือ
พลหก พันยก ไปตีเมืองเชียงใหม่อีก เข้าตั้งค่ายล้อมเมืองไว้
พระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ ต่อบรรพมาเหลือกำลังทั้ง
เมืองเสีย พาครอบครัวอพยพเล็ก หนีลงมาอยู่เมืองสุวรรณคโลก
แล้วบอกลงมาณกรุงธนบุรีกราบทูลพระกรุณาให้ทราบ

ฝ่ายข้างแผ่นดินเมืองญวน องเชียงวหุเขียง เป็นเจ้าเมืองเว้ทำ
สงครามยกเมืองตั้งเกยเป็นหลายปี่มา และองเชียงวหุเขียงมบุตร
ชายห้าคน ชื่อองคิกมหนง องคางเขียงหนง องเท็งกวางหนง
องเซียงชนหนง องทางหนง และองคิกมบุตรผู้ใหญ่มีบุตรชายชื่อ
องหวางตนหนง องคางเขียงบุตรทั้งสองมีบุตรชายสามคน ชื่อองยาชา
หนง องเซียงสือหนง องหมันหนง และองคิกม องคางเขียงนั้น
ถึงแก่กรรมก่อนองเชียงวหุเขียงผู้บิดา ครั้นอยู่มาองเชียงวหุเขียง
เจ้าเมืองเว้ ถึงพิราลัยแล้ว จึงองกวกักพอนนางผู้ใหญ่ เป็นบิดาเลี้ยง
องเท็งกวางได้ครองเมืองเว้ ขุนนางและราษฎรไม่เต็มใจ ครั้น
อายุหยากเป็นโจรป่าอยู่ณแดนเมืองกยเขิน ตังเกลียดกล่อมผู้คนจะตี
เข้าเมืองเว้ให้ได้ จะจับองเท็งกวาง และองกวกักพอนฆ่าเสีย จะยก

ของหวางตน บุตรของคึกกิมชินครองเมืองเว อาณาประชาราษฎรทั้งปวง
 เชอพงยบคนด้วย มาเขาเกลี้ยกล่อมเป็นอันมาก และอายหยากนั้นม
 นองชายสองคน ชื่ออายบายหนิง อายคามหนิง จึงยกไพร่พลทั้งปวง
 มาตีเมืองเว ฝ่ายองกลิงเกลี้ยมมหาศปราชเมืองตงเกย ไทแจง
 ชาวว่าอายหยากจะยกกองทัพไปตีเมืองเว จึงแต่งให้องกวักเหลา
 เป็นแม่ทัพ ยกกองทัพมาตีเมืองเวด้วย และกองทัพอายหยากตีคาน
 หนิง ทพองกวักเหลาคัดคานหนิง ฝ่ายองเทิงกวาง องกวักพอ จึง
 แต่งกองทัพออกไปต่อรบครั้งหนึ่งก็แตกถอยเข้าเมือง องเทิงกวาง
 องกวักพอเห็นจะต่อสู้เหลือกำลังกึ่งเมืองเลย พากองเชิงชนหนิง
 องบายาหนิง องเซียงลือหนิง องหมั้นหนิง หนิงลงเรือแล่นมาทางท้อง
 ทะเลมาอยู่ณเมืองเซ่งอัน และกองทัพอายหยาก และทัพเมืองตงเกย
 ทัตเมืองเว ไท อายหยากจับของหวางตน บุตรของคึกกิมโตมไคตั้งให้
 เป็นเจ้าเมืองเวพาเอาตัวไปไว้เมืองกยเยิน และองกวักเหลาแม่ทัพ
 เมืองตงเกย จับองทางไตให้จำจองไว้ แล้วเก็บเอาทรัพย์ สິงสิน
 และคุมเอาตัวองทางเล็กทัพลบไปเมืองตงเกย

6

ฝ่ายว่าองหวางตนไปอยู่เมืองกยเยิน คึกเกรงอายหยากจะฆ่า
 เลย จึงหนิงลงเรือแล่นมาอยู่ณเมืองเซ่งอัน และองเทิงกวางจึงคึกอาน
 กษัญญาคีและชนนางทั้งปวง จะยกองหวางตนขึ้นเป็นเจ้า จึงคึกจัดแจง

กองทัพพระยกไปตีค่ายหยาทเมืองกยเย็นยังมีทันได้ยกทัพไป ฝ่าย
 อ้ายหยาท ข้าว ก็ยกกองทัพรบมาปล้นเมืองแข่งอันแตก จับอง
 ฆิงกวาง องหวางคนได้ ให้ประหารชีวิตเสีย และองยาบา องหมัน
 หนีไปซ่อนอยู่ในป่า อ้ายหยาทให้พลทหารไปติดตามจับตัวได้ ให้
 ประหารชีวิตเสีย แต่องเชียงสนั้นหนีได้ ไปตั้งซ่องสุมผู้คนอยู่ณ
 ป่าคำลหนึ่ง และองเชียงสนั้นหนีมาอาศัยพระยาราชาศรีศรีบุญ
 งามเมืองพทไธมาศ อ้ายหยาทยกกองทัพมาตีเมืองพทไธมาศ พระยา
 ราชาศรีศรีบุญงาม ก็ของเชียงสนพาบุตรภรรยาสมัครพรรคพวกลงเรือ
 หนีเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารณกรุงธนบุรี ทรงพระกรุณาให้รับไว้
 แล้วพระราชทานบ้านเรือนให้อาศัยในพระนครปากตะวันออก

ฝ่ายองเชียงสนคงเกลี้ยกล่อมผู้คนได้เป็นอันมาก แล้วยก
 เขาตีค่ายหยาทคนเอาเมืองแข่งอันได้ อ้ายหยาทถอยทัพไปตั้งซ่อง
 สุมพลอยู่ณเมืองกยเย็น แล้วยกขบวนออกไปตีเมืองกยเย็น อ้ายยา
 บานองกลางเปลี่ยนซ่องของกิ่งเวียง อ้ายคามนองเปลี่ยนซ่อง
 ของลองเยองไปเป็นเจ้าเมืองเว

ฝ่ายขุนนางทั้งปวงในเมืองแข่งอัน จึงยกองเชียงสนขึ้นเป็น
 เจ้าเมืองแข่งอัน ตั้งสิ่งสมไพร่พลจะทำสงครามกับองไก่อื่นสืบไป
 ฝ่ายองเชียงสนซึ่งเข้ามาอยู่ณกรุงธนบุรีนั้น มิได้มีจิตศรัทธามกัก

ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดฯ ขยับเสด็จ คึกการจะหนีกลับไปเมืองญวน
ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ จึงให้จับพระองค์เชียงชื่น
กับขบถภรรยาสมัครพรรคพวก ประหารชีวิตเสียทั้งสิ้นด้วยกัน

ในเดือนสิบสองนั้น เจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาสุวรรณ
โลกลงมารับราชการอยู่ณกรุงฯ แต่ผู้เฒ่าผู้แก่เข้าไปขอร้องสาวเจ้า
จอมลิมพระสนมเอก เป็นบุตรเจ้านครศรีธรรมราช ซึ่งอยู่ในพระ
ราชวังจะมาเลี้ยงเป็นภรรยา ครั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรง
ทราบ ก็ทรงพระพิโรธดำรัสว่า มันทำข่างอาจะมาเป็นคู่เขยน้อยเขย
ใหญ่กับผี เป็นพระเจ้าแผ่นดิน จึงดำรัสให้เอาตัวเจ้าพระยาพิชัยราชา
ไปประหารชีวิตเสีย ตกศิระมาเสียบประจานไว้ ที่ริมประตูข้างถนน
ลงพระตำหนักแพ อย่าให้ใครเอาเหยงอย่างกันสืบไปภายหน้า

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนอาษาขึ้นแปดค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชครัทธา เสด็จไปทรงเจริญพระกรรมฐาน ณ พระอุโบสถวัด
บางยเรือใต้ แล้วทรงพระราชออกเสด็จถวายเรือโฆมคยาปิดทองทึบลำหน้
หลังคาบัลลังก์คาศีสักหลายเหลือง คนพายสิบคน พระราชทาน
เงินตราคนละกึ่งตำลึง และผ้าขาวให้บวชเป็นปะขาวไว้สำหรับพระ
อาราม แล้วทรงถวายหีบปิดทองคำหนึ่ง สำหรับใส่พระไตรปิฎก
และวิธียุบเทศพระกรรมฐานแล้ว ทรงตั้งพระสัตยาธิษฐานว่า เกษะ

ผลทานบูชา^๕ ของยังพระลกลชณ^๕ ปก^๕ ทง^๕ ท้า ให้ยังเกิดแก่ข้าพเจ้า
แล้วอย่าใต้อันตรธานและพระธรรมซึ่งยังมีใต้อย่างเกิดขึ้นนั้น ของ
ยังมีเกิดกัโยภาวะยิ่ง^๕ ขึ้นไป อนึ่งของยังเป็นยัจับแก่พระปรมาภิเษก
สัมโพธิญาณในอนาคตกาลภายภาคหน้า แล้วให้เชิญหีบพระไตร
ปิฎกลงตั้งในบัลลังก์เรือต้น^๕ ให้เกณฑ์เรือชาทลระของธิดพระบาท
ฝ่ายทหารพลเรือนและเรือราษฎร^๕ แห่เรือหีบพระไตร^๕ ปิฎกขึ้น^๕ ไป
ตามแม่น้ำลงข้าง^๕ ขัน แล้วแห่กลับคืนเข้าไปนวดข้างเรือ^๕ เชิญหีบ
พระไตรปิฎกขึ้นประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถตั้งเก่า แล้วให้พระ
ราชาคณะ และเสนาบดีกำกัยกันเอาเงินตราสิบ^๕ ชั่ง ไปเที่ยวแจก
คนโง่ท้ว^๕ ท้งในกรงนอกกรงธนบุรี^๕ ทงต้น

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนอ้ายขึ้นสิบห้าค่ำ ทรงพระกรุณาให้

เชิญพระโกศพระอัฐิ^๕ สัมเด็จพระพันปีหลวงกรมพระเทพามาตย์ลง
เรือบัลลังก์ มีเรือแห่เป็นขบวนไปแต่พระตำหนักแพแห่เข้าไปวัดข้าง
เรือโต^๕ แล้วเชิญพระโกศขึ้นสู่พระเมรุ^๕ มินต์พระสงฆ์สดับปกรณ์
พันหนึ่ง ทรงถวายไทยทานเป็นอันมาก ครบสามวันแล้วเชิญพระโกศ
ลงเรือแห่กลับเข้าพระราชวัง และ สัมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ทรง
สมาทานอุโบสถศีล แล้วทรงเจริญพระกรรมฐานภาวนา เสด็จประทับ
แรมอยู่จนพระตำหนักวัดข้างเรือโต^๕ ห้าแคว ให้เกณฑ์ข้าราชการปลุก

กฤษณ์ย้อยสยหลัง แล้วให้บุตรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปปฏิมากร และ
 พระอุโบสถเจดีย์อาหารให้บริบูรณ์ ชนสันตงพระอาราม อนึ่งที่ครุฑ
 พระอุโบสถนั้นให้ชำระแล้วล้างชกให้กว้างออกไปกว่าเก่า ให้ปลูก
 ขั้วหลวงทั้งรอบ แล้วให้นิมนต์พระสงฆ์ฝ่ายวิยัสสนาธรรมมาอยู่ณกุฎ
 ซึ่งปลูกถวาย แล้วเกณฑ์ข้าทูลละของธิดพระบาทให้ปฏิบัติทุก ๆ
 พระองค์ แล้วเสด็จไปถวายพระราชโอรสแก่พระสงฆ์ โดยอธิบาย
 ซึ่งพระองค์ทรงบำเพ็ญได้ ให้ต้องด้วยวิธีพระสมถกรรมฐานภาวนา จะ
 ใ้ยกอกกล่าวแก่กฤษณ์ตรีเจริญในปฏิบัติศาสนาสืบไป แล้วทรงชุบนา
 พระอุโบสถและการเปรียญเสนาสนกุฎณวัดหงส์สำเร็จบริบูรณ์

ครั้นณวันศุกร์เดือนสามแรมแปดค่ำ กลางคืนเพลสองยาม
 เสือเข้ากินเขมรซึ่งเฝ้าสวนหลวงวัดบางยี่เรือ จึงมีพระราชดำรัสให้
 พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ และเจ้าพระยาจักรี พระยายมราช
 กับข้าหลวงทั้งปวงออกไปล้อมจับเสือ ให้วางยาเบื่อเสือกินเมาลง
 นอนอยู่ จึงแต่งคนเข้าไปแทงเสือนั้นตาย

ครั้นถึงวันจันทร์เดือนสามแรมสิบเอ็ดค่ำ เพลาย่ำสามโมง
 เศษ บังเกิดลมพายุใหญ่ฝนทำใหญ่ตก ลูกเห็บตกลงเป็นอันมาก
 โรงป่นและฉนวนน้ำประจําทำหักพังทำลายลง และเหย้าเรือนใน
 พระนคร หักทำลายประมาณร้อยละ

ครั้นณวันศุกร์เดือนสี่ชนาคาหนึ่ง ทรงพระกรุณาให้หล่อปูน
 พระพิรุณสวนมังกค ในเดือนนั้นกรมการเมืองนครราชสีมาขอลง
 มาว่า พระยานางรองคบคิดกันกับเจ้าโอ เจ้าอิน และอุปฮาดเมือง
 ฆ้องข่าคักกี กระทำการกำเริบเป็นกบฏ จึงมีพระราชดำรัสให้
 เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพ ยกกองทัพขึ้นไปณเมืองนครราชสีมา แล้ว
 ให้กองหน้ายกไปจับตัวพระยานางรองมาได้ พิจารณาไต่ความเป็น
 สัตย์ว่าคิดการกบฏ จึงให้ประหารชีวิตเสีย แต่เจ้าโอ เจ้าอิน
 กับอุปฮาดนั้น ยังตั้งสองสามีคนอยู่ณเมืองฆ้องข่าคักกี ไพร่พลมี
 มากทั้งลาวทั้งข่าประมาณสามหมื่นเศษ จึงบอกขอราชการลงมากราบทูล
 ครั้นได้ ทรงทราบจึงดำรัสให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือ
 ทัพสอง ยกขึ้นไปบรรจบกองทัพเจ้าพระยาจักรีแม่ทัพใหญ่ณเมืองนคร
 ราชสีมา เจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกกองทัพออกไปตีเมือง
 ฆ้องข่าคักกี เมืองโขง เมืองอัตปือได้ทั้งสามเมือง จับตัวเจ้าโอ เจ้าอิน
 และอุปฮาดได้ ให้ประหารชีวิตเสีย แล้วตั้งเกลี้ยกล่อมได้เขมรป่าดง
 เมืองตะลุง เมืองสุรินทร์ เมืองสังขะ เมืองขุขันธ์มาเข้าสวามิภักดิ์ถึง
 สี่หมื่น ไพร่พลมากประมาณสามหมื่น จึงบอกขอราชการลงมา
 กราบทูล สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวทรงพระโสมนัส ดำรัสให้ มืดรา
 ทหารองทัพกลับยังกรุงธนบุรี เจ้าพระยาทั้งสองก็เลิกกองทัพกลับ

มาถึงพระนคร

ในเดือนหกปีระกานพคกศักราช ๑๑๓๙ ปี จึงทรงพระกรุณา
โปรดขุนบำเหน็จเจ้าพระยาจักรี ตั้งให้ เป็นสมเด็จพระเจ้าพระยามหา
กษัตริย์ศึก พิไลกมहिมา ทนนครวระธาเคช นเรศวรราชสุริยวงศ์องค์อัคร
บาทมลิทากกรบวรรัตนบรินายก ฉกกร เทพพระมหานครบวรทวาราวดี
ศรี อธิยา แล้วพระราชทาน พาน ทอง เครื่องยศ เหมือนอย่างเจ้า
ต่างกรม ใหญ่ยิ่งกว่าท้าวพระยาข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวง

ครั้นถึงฉนวนพุกหัสบดีเดือนเจ็ดแรมแปดค่ำ ปีระกานพคก
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเข้าทรงนั่งสมาธิ ให้ ไต่แขกคุประมาณ
ห้าบาท ออกจากที่ทรงนั่งแล้วตรัสถามไต่แขกว่าเห็นเป็นประการใด
ไต่แขกกราบทูลว่า ซึ่งทรงนั่งสมาธิอย่างนี้ อาจารย์ ช่งไคเล่า
เรียนมาแต่ก่อน จะได้พบเห็นเสมอพระองค์จึงนี้หามิได้

ถึงฉนวนพุกเดือนเจ็ดแรมสิบสี่ค่ำ เพลาเข้า จึงสมเด็จพระ
สังฆราช พระราชาคณะทั้งปวง เข้ามาถวาย พระบาลี วิชิ่งเข้านั่ง
ภาวนาสมาธิกรรมฐาน และไต่จริตไต่ทองไต่หนักแขกสามคน
ก็เอาหนังสือแขกซึ่งนั่งรักษาสมาธิจิตต์เข้ามาอ่านถวาย

ในวันนั้นมโหฬารออกเมืองนครศรีธรรมราช ส่งเข้ามาราย
ทูลว่า เมืองปักทานเชิงเมืองอุยมิได้อ่อนน้อม ถึงขหน้าเจ้านคร

จะขอยกกองทัพออกไปตี จึงมีพระราชดำรัสว่า มีราชการศึกพะม่า
 ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ พระยาเชียงใหม่เล็กครว้อพยพลงมา
 ตั้งอยู่ ณ เมืองสวรรคโลก ยังมีไตทันจัตกองทัพขึ้นไปตีทัพพะม่า
 ณเมืองเชียงใหม่ พะม่าเล็กทัพกลับไปเองโดยเร็ว ด้วยลือข่าวมาว่า
 มีศึกกระแซชยกมาตีเมืองอริระ ทั้งทัพช้อก็ยกมาด้วย จะตีเป็นศึกชญา
 เราคิดจะให้ราชทูตออกไปแจ้งราชกิจแก่พระเจ้ากรุงปักกิ่งว่า จะยก
 กองทัพขึ้นไปช่วยตีเมืองอริระ ด้วยราชการสงครามยังติดพันกันมาก
 อยู่ ให้เจ้านครรอกทัพไว้อยุ่่าเพื่อยกไปตีเมืองแขกก่อนเลย ต่อเมื่อ
 ไทราชกาเข้ากรุงเทพฯมหานครสงบแล้ว จึงระให้มีตรากำหนดการ
 ออกไป ให้กองทัพเมืองนคร ศรีธรรมราชยกออกไปตีเมือง
 บัตตานเมืองนั้น

แล้วครั้นประภายถึงเรื่องพระกรรมฐานกับพระราชาคณะว่าพระ
 นาภิของพระองค์นั้นแข็งไป กระหม่อมมิเข้า ผิดสามัญสัตว์โลกทั้ง
 ปวงเป็นอัครรรย แล้วคำรัสถามพระราชาคณะ ด้วย พระรูปและพระ
 ลักษณะว่า ทรงส่องพระฉาย ดูเห็น พระกาย เป็น ปริมณฑล ฉะนั้น
 จะต้องด้วยพระบาลีประการใดบ้าง พระราชาคณะถวายพระพรว่า
 พระบาลีพระพุทโธลักษณะนั้นว่า สมเด็จพระสัมพันธัญญ์มีพระกายเป็น

ปรมณฑล ทศปรมณฑลแห่งคันไทรมีไต่สูงต่ำยาวสั้น และพระกายซึ่ง
 สูงนั้นวกเท่ากัษวของพระองค์ อนึ่งมีมิ่งสะทหนานันเจ็ดแห่ง คือ
 หลังพระหัตถ์ซ้ายขวา หลังพระบาทซ้ายขวา พระอึ่งสาทั้งสอง
 ซ้ายขวา กบัล้าพระสือเป็นเจ็ดแห่งด้วยกัน จึงทรงพระกรุณาสั่งให้ช่าง
 หล่อ หล่อพระพุทธรูปให้ต้องด้วยพระพุทธรูปลักษณะจึงพร้อมบริบูรณ์ทุก
 ประการ ให้ สมเด็จพระสังฆราชเอาพระบาลีพระพุทธรูปลักษณะ ออก
 บรรยายให้ช่างทำ สมเด็จพระสังฆราชจึงแปลพระบาลีพระพุทธรูปลักษณะ
 ถวายว่า พระทวักสมหาบุรุษลักษณะใหญ่นั้นสามสิบสองประการ คือ
 พระลักษณะอย่างนั้น ๆ และพระอัสติคยาน พยัญชนะ พระลักษณะนั้น
 นั้นแปดสิบประการคืออย่างนั้น ๆ จึงทรงส่งพระฉายทอดพระเนตรดู
 พระลักษณะในพระองค์ สอดกับพระบาลีเห็น ต้องด้วย พระพุทธรูปลักษณะ
 คือพระกายสูงเท่ากัษวของพระองค์ ประการหนึ่ง มีเส้นพระอุณาโลม
 อยู่ทหว่างพระขนงประการหนึ่ง มีพระอุทรเวียนเป็นทักษิณาวฏ์ประการ
 หนึ่ง มีพินพระปฤษฎางค์เสมอประการหนึ่ง มีพระมิ่งสะทหนานพร้อม
 ทั้งเจ็ดแห่งประการหนึ่ง มีพระขวางอิมมีไต่ขกพร้อมประการหนึ่ง แล้ว
 ให้ สมเด็จพระสังฆราช อ่านพระบาลีสอดกับพระลักษณะใน พระองค์ไป
 ทุก ๆ พระลักษณะ ต้อง พระพุทธรูปลักษณะสิบสองประการ สิ่งที่ไม่
 ต้องนั้นนักตรัสบอกว่าไม่ต้อง

ในเวลานั้นพระมหาอำมาตย์ ทูลเข็ญพระยาวีเชียรปรากฏ
เจ้าเมืองเชียงใหม่ลงมาเฝ้า จึงดำรัสว่าพะมามันเล็กทัพกลับไปเมือง
เมืองมันมีศึกอยู่แล้ว พระยาวีเชียรปรากฏ จะพาครอบครัวกลับไป
เมืองเชียงใหม่ก็ไปเถิด

แล้วทรงพระกรุณาให้หลวงวิจิตรนฤมล ขึ้นพระพุทธรูปให้
ต้องถวายพระพุทธรูปลักษณะ พระสมาธิองค์หนึ่ง ย่นองค์หนึ่ง เป็น
สองพระองค์ จะให้ช่างหล่อถวายทองสัมฤทธิ์ แล้วดำรัสนิมนต์
พระเทพกระวีให้ออกไปกรุงกัมพูชาธิบดี ให้พระพรหมมุนีออกไป
เมืองนครศรีธรรมราช คนพระคัมภีร์พระวิสุทโทธิมคคณาเข้ามาเป็น
คณะบิณฑิสร้างไว้ในกรุงธนบุรี

อนึ่งพระฮาลักษณ์ นนกรายกลดถวายขงคัมลาออกบวช ครั้น
บวชแล้วทรงตั้งให้ เป็น พระรัตนมุนีทิวเศษ ความนามเดิมชื่อแก้ว
อนึ่งดำรัสสั่งปลัดวงให้หาชาวตลาดเรือตลาดบกเข้ามา ทรงพระ
กรุณาตรัสทำนายว่า หลึงคนนั้น กิยสามคนนั้น จะอยู่ด้วยกัน
ผิวเมียคนนั้นจะอยู่ด้วยกันไม่ยัด หลึงคนนั้นราคาเกดล้ำ ยินดี
ในกามคุณมาก หลึงคนนั้นราคาเขายาง รักแต่ทรัพย์สิน
หลึงคนนั้นใจขาด หลึงคนนั้นใจบุญพอใจทำการกุศล ทรง
ทนายชาวตลาดทุกๆคน

คิดเสวยราช ๑๕๐ ปี ครั้นถึงชก จงพระเจ้าหลานเธอกรม

ขุนหมื่นศรีสุคนธ์ กรมขุนพิษณุโลกประชานาถ

ทรงทราบการ และพระยายมราชเสวยราชย์

ราชการสงครามแห่งเมืองพิษณุโลก และทรงยกไปทรงอวยยศ

เป็นหมื่นขุนนาง และทรงยกยศเป็นพระยาพิชัย

เจ้าหมื่นมงคลแห่งเมืองพิษณุโลก

ไปเป็นขุนนางในราชการ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ได้มาบวชเป็นพระภิกษุ

และทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ทรงตั้งเป็นพระราชาคณะ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ

ทัพยกไปตีพระวอณเมืองหนองบัวลำพูน ซึ่งเป็นกบฏแก่กรุงศรีสัตนาคนหุต แล้วนำทัพพระมามาพักพลณเมืองล้านช้าง พระเจ้าล้านช้างแต่งต้อนรับแม่ทัพพระมา แล้วจัดแจงกองทัพเข้าบรรจบทัพพระมาแมงละแวงแม่ทัพยกทัพพระมาทัพลาวไปตีเมืองหนองบัวลำพูน พระวอต่อสื เหลือกำลังกึ่งเมืองเสีย พาครอบครัวอพยพแตกหนีไปตั้งอยู่ตำบลคอนมกแดงเหนือเมืองจันทบุรีแล้วแต่งท้าวเพี้ยถศกอีกษร และเครื่องบรรณาการมาถึงพระยานครราชสีมา ขอเป็นเมืองขึ้นชาวขอขนิษฐาสีมากรุงเทพมหานครศรีอยุธยา เขาพระเคชาบุภาพสัสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวเป็นทัพพะพ่านักสืบไป พระยานครราชสีมาขอกส่งทูตและศกอีกษร เครื่องบรรณาการลงมายังกรุงธนบุรี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็พระราชทานสิ่งของตอบแทนไปแก่พระวอแล้วโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ ณคอนมกแดงนั้น

ฝ่ายกองทัพพระมาตีได้เมืองหนองบัวลำพูนแล้ว ก็เลิกทัพกลับไปเมืองล้านช้าง พระเจ้าล้านช้างก็ให้ขุนอำนาจราชวงศ์แมงละแวงแม่ทัพ กับทั้งเครื่องราชบรรณาการส่งขึ้นไปถวาย พระเจ้าอังวะแล้วทูลถวายเครื่องราชบรรณาการ ซึ่งพระเจ้าล้านช้างส่งมาถวาย และขอเป็นเมืองขึ้นเขตต์ขนิษฐาสีมากรังรัตนบุรีอังวะนั้น

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้ทราบข่าว พระวอยกลงไป

ตั้งเมืองอยู่ ณ กอนมกแคง จึงแต่งให้พระยาสุโกเป็น นายทัพยก
พลทหารลงมาตีเมืองกอนมกแคง จับตัวพระวอไว้ ให้ประหารชีวิต
เสีย แล้วก็เลิกกองทัพกลับไปเมืองล้านช้าง

ฝ่ายท้าวท้ายตร พระวอ และ ท้าวเพี้ยท่งป่วง จึงบอกหนังสือ
มาแจ้งพระยานนครราชสีมาว่า กองทัพเมืองล้านช้าง ยกมาตีเมืองกอน
มกแคงแตกฆ่าพระวอเสีย ข้าพเจ้าท่งป่วงมีกำลังน้อย สรรบคอยแทน
มิได้ จะขอทัพกรงเทพมหานครยกไปตีเมืองล้านช้างแก้แค้น พระยา
นครราชสีมา ก็บอกลงมาแจ้งกรงธนบุรีกราบบังคมทูลพระกรุณาให้ทราบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระพิโรธดำรัสว่า พระวอเป็นข้า
ขอบขัณฑสีมาเมืองเรา และพระยาล้านช้างมิได้ยำเกรงทำอำนามา
ตีบ้านเมืองและฆ่าพระวอเสียฉะนี้ ควรเราจะยกกองทัพไปตีเมือง
ล้านช้างให้ยับเยินคอยแทนแก้แค้นให้จงได้

ครั้นณเดือนอ้ายปีจอสัมฤทธิศก จึงมีพระราชดำรัสให้ สมเด็จพระ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพ กับเจ้าพระยาสุรสีห์ และท้าว
พระยามุขมนตรีผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งในกรง และหัวเมืองเป็นอันมาก
พลทหารสองหมื่นสรรพด้วยช้างมาเครื่องสรรพาวุธพร้อมเสร็จ ให้ยก
กองทัพไปตีกรงศรีสัตนาคนหุต คือเมืองล้านช้าง

ครั้นณ...วันโตมท่ามหุทธิพิชัยฤกษ์ จึงสมเด็จเจ้าพระยามหา

กษัตริย์ศึก และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็กราบถวายบังคมลา ยกกองทัพขึ้นไปชมพลอยู่ ณ เมืองนครราชสีมา สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก จึงให้เจ้าพระยาสุรสีห์ผู้น้อง แยกทัพลงไป ณ เมืองกัมพูชาอีก ให้เกณฑ์พลเมืองเขมรหมื่นหนึ่งต่อเรือรบเรือได้ให้จึงมากแล้วให้ขกกลองอ้อมเขาลผี ยกทัพเรือขึ้นไปตามลำแม่น้ำของ ไปบรรจบทัพยกพร้อมกัน ณ เมืองล้านช้าง เจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกกองทัพแยกลงไป ณ เมืองกัมพูชาเกณฑ์พลเขมรต่อเรือรบ ตามบัญชาสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกบังคับนั้น

ส่วนสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกแม่ทัพใหญ่ ก็ยกกองทัพจากเมืองนครราชสีมา เติรทัพไปถึงแคว้นเมืองล้านช้าง ให้กองหน้ายกล่วงหน้าไปก่อน ตีหัวเมืองรายทางได้เป็นหลายตำบล ทัพใหญ่ก็ยกติดตามไปภายหลัง

ฝ่ายเจ้าพระยาสุรสีห์ ครั้นต่อเรือรบเสร็จแล้ว ก็เกณฑ์พลเขมรและลาวทั้งปวงขกกลองอ้อมเขาลผี ซึ่งตั้งขวางแม่น้ำอยู่ ณ เมืองโขงนั้น แล้วยกทัพเรือขึ้นมาทางคลองขก มาณเมืองจัมปาศักดิ์ แล้วยกขึ้นมาตีเมืองนครพนม และเมืองหนองคาย ซึ่งชนแกเมืองล้านช้างได้ทั้งสองตำบล

ฝ่ายเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตได้ทราบข่าว กองทัพไทยมาตีเมือง

จึงแต่งแสนท้าวพระยาลาวท้าวปวง ให้ยกกองทัพมาต่อรบต้านทานเป็น
หลายทัพหลายค่ายล ใ้รบกันเป็นสามารถ พลทหารลาวสู้รบ
ต้านทานมิได้ ก็แตกฉานพ่ายหนีไปเป็นหลายครั้งหลายแห่ง

ขณะนั้นพระเจ้ารามชาวเฝ้าเมืองหลวงพระบาง เป็นอริอยู่กับ
เจ้าเมืองล้านช้าง ด้วยเมืองล้านช้างไปเอากองทัพจะมาตีเมือง
หลวงพระบางแต่ก่อนนั้น ครั้นได้ทราบว่ากองทัพไทย มาตีเมือง
ล้านช้าง ก็มีความยินดีนัก จึงแต่งขนนางให้ยกกองทัพลงมาช่วย
ตีเมืองล้านช้าง แล้วขอเป็นเมืองขึ้นพระมหานครศรีอยุธยา สมเด็จพระ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก จึงให้กองทัพพระยาเพชรบูรณ์ยกทัพไปตี
หลวงพระบาง เข้าตีเมืองล้านช้างเหนือเมือง แล้วยกทัพใหญ่ไปตี
เมืองพระโคและเวียงคุก ทั้งค่ายล้อมไว้ทั้งสองเมือง เจ้าเมืองขับ
พลทหารต่อรบเป็นสามารถ จะเข้าหักเอาเมืองยังมีได้

ฝ่ายเจ้าพระยารัฐสุโขทัยตั้งอยู่เมืองหนองคาย ให้ตักศิระ
ลาวชาวเมืองเป็นอันมาก เอาศิระลงใส่ในเรือ แล้วให้หญิงลาวคอน
เรือขึ้นไป ให้ร้องขายศิระลาวที่หน้าเมืองพระโค ชาวเมืองเห็นก็มีใ
ทบาทบ่อห่อปลง ทัพใหญ่ก็เข้าหักเอาเมืองพระโคและเวียงคุกได้ทั้ง
สองเมือง สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงให้ยกทัพใหญ่มาตีเมือง
พานพร้าว ซึ่งตั้งอยู่ปากฝั่งตะวันออกตรงหน้าเมืองล้านช้างข้าม ชาว

เมืองต่อรบเป็นสามารด พลทหารไทยเข้าขับปล้นเอาเมืองได้ ข้า
 ลาวล้มตายเป็นอันมาก แล้วให้ทัพเรือรบกองทัพฝั่งป่อง ข้ามไปปาก
 ตะวันออกพร้อมกันเข้าตงค่ายล้อมเมืองล้านช้าง พระเจ้ากรุงศรี
 สัตนาคนหัดก็เกณฑ์ พลทหารจีน ประจำรักษาหนาท เเซงเทินรอบเมือง
 ข้างกันเมืองเป็นสามารด แล้วให้เจ้านันทเสนราชบุตร ซึ่งข้างปลาย
 ค่ายเพียงอก ส่งหูกศอกสามนิ้ว คุมพลทหารยกออกจากเมืองมา
 ทัพไทยซึ่งตั้งค่ายล้อมอยู่ข้างท้ายเมืองนั้น พลทหารไทยยกออก
 คัดฟันเจ้านันทเสนแตกพ่ายกลับเข้าเมือง พลลาวล้มตายเป็นอันมาก
 แต่รบกันอยู่ถึงสี่เดือนเศษ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหัดเห็นเหลือ
 กำลังจะต่อรบบ้านทานทัพไทยมิได้ ก็ทิ้งเมืองเสีย พาเจ้าอินทร์ เจ้า
 พรหมราชบุตร และข้าหลวงคนสนิทลอบลงเรือหนีไปณเมืองคำเกิด
 อันเป็นเมืองขึ้นแก่เมืองล้านช้าง กองทัพไทยก็เข้าเมืองได้ จับได้ตัว
 เจ้าอุปฮาดเจ้านันทเสนและราชบุตรวงศ์ชะแม่มสนมกำนัล และ
 ขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวง ก็ขังทรมานขังขัง และเครื่องสรรพ
 ศาสตร์อาวุธปืนใหญ่น้อยเป็นอันมาก สมเด็จพระนารายณ์มหาจักรี
 ให้กวาดขันเข้ามาไว้ ณเมืองพานพร้าวปากตะวันตก กับที่นครอยครวี
 ลาวชาวเมืองทั้งปวง แล้วให้อัญเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรแก้วมรกต
 และพระบางซึ่งสถิตอยู่ณพระวิหารในวังพระเจ้าล้านช้างนั้น อาราธนา

ลงเรือข้ามฟากมาประดิษฐานไว้ ณ เมืองพานพร้าวด้วย แล้วให้สร้าง
 พระอารามขึ้นใหม่ ณ เมืองพานพร้าวอารามหนึ่ง และแต่งตั้งให้ขุนนาง
 ไทยลาว ไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองลาวทางป่วงฝ่ายตะวันออกได้ ดิน
 แล้วแต่งตั้งลอบอกให้ขุนหมื่นมีชื่อถือลงมายังกรุงธนบุรี กราบทูล
 ขอร้องการขงัดกรุงศรีสัตนาคนหุตได้สำเร็จแล้ว ได้ทูลพระพุทธ
 ปฏิมากรแก้วมรกต แต่พระเจ้าล้านช้างนั้นหนีไปไม่ได้แล้ว

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบในหนังสือลอบอกก็ทรงพระ
 โสมนัส ดำรัสให้มีตราหากองทัพกลับยังพระมหานคร สมเด็จพระเจ้า
 พระยามหากษัตริย์ศึกได้ทราบในท้องตราแล้ว จึงจัดแจงบ้านเมือง
 ตั้งให้พระยาสุโข ขุนนางเมืองล้านช้างให้อยู่รั้งเมืองแล้วกวาด
 ครอบครัวลาวชาวเมือง กับทั้งราชบุตรธิดาวงศ์ และขุนนาง
 ท้าวเพี้ยทั้งปวง กับทรัพย์สิ่งของเครื่องค้ำครวุธ และช้างม้าเป็น
 อันมาก และเชิญพระพุทธรูปปฏิมากรพระแก้ว พระบางขึ้นรถเล็กทัพ
 กลับยังกรุงธนบุรีโดยพระราชกำหนด และกองทัพมาถึงเมืองสระบุรี
 ในเดือนนี้ ปกุนเอกศกสุทศกราช ๑๑๑๑ ปี จึงบอกลงมากราบทูลพระ
 กรุณาให้ทราบ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระรสดำรัสให้
 นิมนต์สมเด็จพระสังฆราช พระราชาคณะทั้งปวงให้ขึ้นไปรับพระพุท
 ธรูปปฏิมากรแก้วมรกตถึงเมืองสระบุรี แล้วให้แต่งเรือกิ่งเรือชัยขึ้นไปรับ

พระพุทธรูปด้วย ครั้นพระมาดถึงตำบลบางอิฐ จึงเสด็จพระราชดำเนิน
 ขึ้นไปโดยทางชลมารค พร้อมด้วยขบวนนาวาพยุหะแห่งสงคราม
 ทำถึงพระนคร แล้วให้ปลูกโรงรับเสด็จพระพุทธรูปแก้ว
 พระบาง อัญเชิญขึ้นประดิษฐานไว้ ณ โรงริมพระอุโบสถวัดแจ้งภายใน
 พระราชวังตั้งเครื่องสักการบูชาอันมโหฬารอิการ แล้วมีงาน
 มหรสพถวายพระพุทธรูปสามวัน แล้วพระราชทานบำเหน็จ
 รางวัลแก่สามเฝ้าเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก และท้าวพระยานายทัพ
 นายกองทั้งปวง โดยสมควรแก่ความชอบในราชการสงครามนั้น

ในยุคนั้น มหาคาวชอยู่ ณ วัดพระรามกรุงเก่า ประพฤติ
 การทำวัตรมีไต่ตั้งอยู่ในศีลสังวรวินัย ประกอบการโกหกแจกน้ำมันต์
 วกประชาชนทั้งปวง ล้อลวงให้เชื่อถือว่าเป็นผู้มีบุญ ผู้คนเข้าด้วย
 เป็นอันมาก แล้วคิดกำเริบเป็นกบฏต่อแผ่นดิน ตั้งแต่งชาวชนบท
 เป็นขุนนางทุกตำแหน่ง ยังขาดอยู่แต่ที่พระยายมราช จึงผู้รักษา
 กรุง กรมการบอกลงมากกราบทูลพระกรุณา

ครั้นได้ทรงทราบจึงโปรดให้ข้าหลวงขึ้นไปจับตัวมหาคาวชทั้ง
 สี่คนพร้อมพวกทั้งสิ้นเอาลงมายังกรุงธนบุรี ให้มหาคาวชตีผ้าขาวสัก
 แล้วลงพระราชาชนาสนทั้งพรรคพวกแล้วจำครบไว้ ครั้นได้
 ทรงทราบว่าอ้ายกามุคก็มีชอบตั้งแต่งพรรคพวกเป็นขุนนางครบตาม

ตำแหน่ง ยิงขาค้อยแต่ที่พระยายมราช ขณะนั้นพระยายมราชแขก
 เป็นไทยต้องรับพระราชอาชญาจำอยู่ในเรือนจำ จึงดำรัสว่าที่พระยา
 ยมราชของ มันยังมีได้ตั้งขาค้อยให้เอาพระยายมราชของเราไปใส่
 ให้มัน จงครบตำแหน่งขุนนาง แล้วให้เอาพระยายมราชและอภัยคา
 กบฏ กัณฑ์สมักรพรรคพวกที่ปวง ซึ่งตั้งแต่งเป็นขุนนางนั้นไป
 ประหารชีวิตเสีย ที่หน้าขอมวิชัยประสิทธิ์ ตัดศีรษะเสียบไว้ที่สวน

ลุดีกราช๑๑๔๒ปีขาลโทศก ทรงพระกรุณาให้พระยาคำแหง
 สงครามเจ้าเมืองนครราชสีมา ลงมารับราชการอยู่ณกรุงธนบุรี จึง
 โปรดให้ หลวงนายฤทธิผู้หลานสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เป็น
 พระยาสุริยอภัยขึ้นปกครองเมืองนครราชสีมาแทน ให้นายจำเริญผู้
 เป็นพระ อภัยสุริยา ปลัดเมือง แล้วให้นายพลพันหนึ่งผู้หนึ่ง เป็น
 หลวงนายฤทธิรับราชการสืบไป

ครั้น ฅวันอังคารเดือนห้าขึ้นสิบค่ำ มีผู้เป็นโจร มาพัง
 หลายคน ยกข้ออธิกรณ์พระพิมลธรรมวัดโพธาราม ด้วยข้อหินนา
 ทานป่าราชิก ยกอธิกรณ์พระ ชรรมโคกาม พระ อภัยสารทะวัดหงส์
 และพระพรหมมุนีวัดบางยี่เรือ ด้วยข้อเมณฑป่าราชิก กบดียัย โดยทาง
 เวียงมรรค พระยาพระเสด็จรายนทูลพระกรุณา ดำรัสสั่งให้ชำระคดี
 พระราชาคณะทั้งสองคดี ความเป็นสัจจริง ให้เลิกเสีย แต่พระธรรม

โคกม และพระอภัยสารทนะนั้น กลับบวชเข้าเป็นเณร และนายอิน
 พินฉธรรม ไปรดตังให้ เป็นหลวงธรรมรักษาเจ้ากรมสังฆการีขวา นาย
 อินพรหมมณี ไปรดตังให้ เป็นหลวงธรรมมาธิบดี เจ้ากรมสังฆการีซ้าย
 พระราชทานภรรยาหลวงราชมนตรี ผู้ถึงแก่กรรม ให้เป็นภรรยาทั้ง
 สองคน แล้วไปรดให้ พระธรรมเจดีย์ วัดนาค เลื่อน เป็น พระพิมล
 ธรรมมาอยู่ ครองวัดโพธารามสืบไป แล้วไปรดให้พระญาณสมโพธิ
 วัดสลัก เลื่อนเป็นพระธรรมเจดีย์

ครั้นถึงวันพฤษภาคม เดือนห้า แยกคำเพลาบ่าย ยังเกิด
 ชุมนุมชาลในอากาศ และมีหาวาดพายุใหญ่พัดมาแต่บูรพทิศ

ครั้นถึงวันเสาร์เดือนเจ็ดขึ้นสิบห้าค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทรงเครื่องใหญ่ ครั้นเสร็จแล้วทรงส่งพระฉายทอดพระเนตรเห็นพระ
 เกศาเห็นพระกรรณ เบื้องซ้ายยังเหลืออยู่ เส้นหนึ่ง ก็ทรงพระพิโรธ
 เจ้าพนักงานชาวพระมาลาภาษาซึ่งทรงเครื่องนั้นว่า แกล้งทำประจาน
 พระองค์เล่น จึงดำรัสถามพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ว่าโทษ
 คนเหล่านี้จะเป็นประการใด กรมขุนอินทรพิทักษ์กราบทูลว่าเห็นจะไม่
 ทันทพิจารณา พระเกศาจึงหลงเหลืออยู่ เส้นหนึ่ง ซึ่งจะแกล้งทำ
 ประจานพระองค์เล่นนั้นเห็นจะไม่เป็นเป็นแท้ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว
 ทรงพระพิโรธพระเจ้าลูกเธอเป็นกำลัง ดำรัสว่า เข่ากับก้นผู้ผิดกล่าว

แก่กัน แกล้งให้เขาทำประจานพ่อคุณเล่นได้ไม่เจ็บแค้นด้วย จึงให้
 ลงพระราชอาชญาเขียนพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทพิทักษ์ร้อยที
 แล้วจำไว้ ให้เอาตัวชาวพระมาลาภาษาซึ่งทรงเครื่องทั้งสองคน
 กับทั้งพระยาอภัยธรรมจางวางว่าไม่คุณแลตรวจตรากำกับ เอาไป
 ประหารชีวิตเสียทั้งสามคน

ถึงฉวันศุกร์เดือนเจ็ดแรมหกค่ำ ค่ำวันสังให้รื้อค้ำหนักพระ
 เจ้าลูกเธอกรมขุนอินทพิทักษ์ แล้วรีบเครื่องยศให้ถอดเสียจากยศ
 ครั้นนานมาหายพระพิโรธแล้ว จึงโปรดให้พ้นโทษ พระราชทาน
 เครื่องยศ แล้วให้คงยศดังเก่า พอพระชันษาครบอุปสมบท จึงโปรด
 ให้ออกมาทรงผนวชอยู่ฉวันทศ

ในปีชวดโทศกนั้น ฝ่ายข้างกัมพูชาประเทศเกิดกลางฤดู เป็นเหตุ
 ค่ายเจ้าฟ้าทลหะหม กับพระยากระลาโหมช พระยาเทโชแทน พระยา
 แส่นท้องฟ้าพาง สักคนคบคิดกันเป็นกบฏคุมสมัครพรรคพวกเข้าจับนัก
 พระองค์รามาชิตเจ้ากัมพูชาซึ่งตั้งอยู่ฉเมืองพทไธเพ็ชรนั้นฆ่าเสีย
 แล้วไปเรียกราชบุตรธิดานักพระองค์ตน ผู้เป็นพระอภัยราชา ซึ่งถึง
 พิวาลัยนั้นมาแต่เมืองยาพนม คือพระองค์เอง พระองค์มีนชายสอง
 พระองค์คือ พระองค์เกาห์นึ่งสอง เชิญมาไว้ฉเมืองพทไธเพ็ชรแล้ว
 เจ้าฟ้าทลหะหมตั้งตัวเป็นเจ้ามหาอุปราช พระยากระลาโหมเป็นสมเด็จพระ
 เจ้าพระยา พระยาเทโชเป็นพระองค์พระยา พระยาแส่นท้องฟ้าเป็น

พระยาจักรี ینگเมืองรักษาเจ้าทงสองคี่ ว่าราชการแผ่นดิน

ฝ่ายพระยายมราช และพระยาเซมรทงป่วง ซึ่งเป็นข้านักพระองค์พระรามธิบดีนั้น จึงพากันหนีเข้ามาณเมืองขี้ต๊อง แล้วบอกขอราชการชงขานเมืองเกิดจลาจลนั้น เข้ามายังกรุงอินบุรีในเทอณยปีชวด ไทศกกราชทลพระกรุณาให้ทราบ

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำรัสให้ สมเด็จพระพระยามหากษัตริย์ศึก เป็นแม่ทัพลืออาชญาสิทธิ์ให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า แล้วให้พระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ลาผนวชไปรบให้ยกกองทัพกับพระยาเก่าแห่งสงครามเจ้าเมืองนครราชสีมาเก่า เป็นเกียกกายกองหนุน พระยานครสวรรค์ เป็นยกกระบัตรทัพ พระเจ้าหลานเธอกรมขุนรามภูเขศวร์ เป็นกองหลัง พระยาธรรมา เป็นกองลำเลียงทงหกทัพเป็นคนหมั้นหนึ่งยกไปตีเมืองพทไทเพชร จับเจ้าพาทลหะและชนนางพรรคพวกซึ่งเป็นกบฏนั้นฆ่าเสียให้สิ้น ปรายปรามแผ่นดินให้ราบคาบแล้ว ให้สมเด็จพระพระยามหากษัตริย์ศึกตั้งพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทรพิทักษ์ อยักรองเมืองกัมพูชาธิบดีสืบไป

ครันถึงฉนวนใต้มหาพิชัยนักษัตรฤกษ์ จึงพระเจ้าลูกเธอพระเจ้าหลานเธอทงสองพระองค์ และสมเด็จพระพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพพระยานายทัพนายกองทงป่วง ก็กราบถวายบังคมลาแยกกันไปยังเมืองนครราชสีมา แล้วเค็ดทัพไป ณกัมพูชประเทศ สมเด็จพระ

พระยามหากษัตริย์ศึกไปตั้งทัพใหญ่อยู่ ณ เมืองนครเสียมราช ได้ตั้ง
 ทัพเจ้าพระยาสุรสีห์ยกไปทางเมืองขบของ ฟากทะเลสาบข้างตะวันตก
 ตก เฉากองทัพเขมร พระยายมราช และพระยาเขมร ทั้งปวงยกออกไป
 ไปตีเมืองพุทไธพัทธ์ ทัพพระเจ้าลูกเธอกรมขุนอินทพิทักษ์ และ
 พระยากำแหงสงครามก็ยกหนุนออกไป และให้ทัพพระเจ้าหลานเธอ
 กรมขุนรามภูเบศร์ และทัพพระยาธรรมนายกไปทางฟากทะเลสาบฝ่าย
 ตะวันออก ไปตั้งทัพอยู่ ณ เมืองกำพงสวาย

ฝ่ายเจ้าฟ้าทลหระซึ่งตั้งตัวเป็นเจ้าฟ้ามหาอปรราช และสมเด็จพระเจ้า
 พระยาวิฑูรย์กษัตริย์ไทยยกออกมามากก็ตกใจกลัว มิได้ตั้งอยู่สู้รบพา
 ครอบครัวหนีลงไปอยู่ ณ เมืองพนมเพ็ญ แล้วบอกลงไปขอกองทัพ
 ญวนเมืองเข่งฮอนมาช่วย ทัพญวนก็ยกทัพเรือมา ณ เมืองพนมเพ็ญ
 กองทัพเจ้าพระยาสุรสีห์ก็ยกตามลงไป ณ เมืองพนมเพ็ญ ตั้งค่ายรอ
 กันอยู่ ยังมีไต่รบกัน กองทัพพระเจ้าลูกเธอ ก็ยกหนุนลงไป ตั้งอยู่
 ณ เมืองพุทไธพัทธ์

ฝ่ายราชการกรุงธนบุรีนั้นผันแปรต่าง ๆ เหตุพระเจ้าแผ่นดินทรงนั่ง
 กรรมาฐานเสียดพระสติ พระจริตนั้นก็ผันเพื่อนไป ฝ่ายพระพุททจักร และ
 อาณาจักร ทั้งปวงเล่าก็แปรปรวน วิปริต มิได้ปกติเหมือนแต่ก่อน
 ครั้นลุคักราช ๑๑๔๓ ปีฉลุศักราช ทรงพระกรุณาให้แต่งทูต

นททจำทลพระราชศาสน์ คุมเครื่องราชบรรณาการลงสำเภาออกไป
ณเมืองจีน เหมือนตามเคยมาแต่ก่อน และปีนั้นไปรดให้
หลวงนายฤทธิเป็นอุปทตออกไปด้วย

ครั้นถึงฉนวนอาทิตย์เดือนเก้าแรมหกค่ำ สมเด็จพระพุทธเจ้า
อยู่หัวเสด็จออกณโรงพระแก้ว ให้ประชุมพระราชาคณะพร้อมกัน
และพระองค์มีพระสทิพน์เพื่อนถึงสัญญาวิปลาส สำคัญพระองค์ว่าได้
ไสทนายคติมล จึงกำรัสถามพระราชาคณะว่า พระสงฆ์ข่มขณ จะ
ไหว้นขเคารพคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นพระไสทนายขคคณนั้น จะไต่หรือมิได้
ประการใด และพระราชาคณะที่มีสันทานไกลเเล มิได้ถ่อมันในพระ
บาลีบรมพทโฆวาท เกรงพระราชอาชญา เป็นคนประสมประสาน จะ
เจรจาให้ชอบพระอชยาศัยนั้นมิเป็นอันมาก มีพระพุทโฆษาจารย์วัค
ขารว่าใหญ่ พระโพธิวงค์ พระรัตนมนัวัคหงส์เป็นคณันถวายพระพร
ว่า พระสงฆ์ข่มขณ ควรจะไหว้นขคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นไสทนายนั้นได้
แต่สมเด็จพระสังฆราชวัคขางว่าใหญ่ พระพุทโฆษาจารย์วัคขางว่าน้อย
พระพิมลธรรมวัคโฆอาราม สามพระองค์นี้ มีสันทานนั้นคงถือพระพุท
วณะโดยแท้ มิได้เป็นคนสอพลอประสมประสาน จึงถวายพระพรว่า
ถึงมาตรว่าคฤหัสถ์เป็นพระไสทนายก็ก้แต่เป็นหินเพคค้ำ อันพระ
สงฆ์ถึงเป็นข่มขณ ก็ตั้งอยู่ในอกมเพคอันสูง เหตุทรงผ้ากาสาวัลลัศร์

และ พระเจดีย์อาริยาศรีศากดิ์อันประเสริฐซึ่งจะให้อนุญ ฤกษ์ดีอันเป็นพระ
 โสภณอันนั้นมิยั้งควร สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินก็ทรงพระพิโรธว่า ฉวย
 พระพรหมจากพระบาลี ด้วยพวกที่ว่าควรนั้นเป็นอันมาก ว่าไม่ควร
 แต่ตามองค์เท่านั้น จึงดำรัสให้พระโพธิวงศ์พระพุทโธมฆา เอาตัว
 สมเด็จพระสังฆราช พระพุทโธจารย์ พระพิมลธรรม กับชฎานา
 เปรียญอนันตย์ ซึ่งเป็นอันเตวาลิก สัทธิงวิหาริก แห่งพระราชาคณะ
 ทั้งสามนั้น ไปลงทัณฑ์กรรมณวัดหงส์ທံင်္ဂင် แต่พวกพระราชาคณะ
 ให้ตีหลังองค์ละร้อยที พระชฎานาเปรียญให้ตีหลังองค์ละห้าสิบที พระ
 สงฆ์อนันตย์ให้ตีหลังองค์ละสามสิบที แต่พระสงฆ์ซึ่งตั้งอยู่ในคฤหา
 ส์ภัยพวกว่าไหว ไม่ได้นันทงสามพระอาราม เป็นพระสงฆ์ถึงहारอดรูป
 คอโรทยณคฤหาທံင်္ဂင် และพวกพระสงฆ์ที่คิด อาสัถย์อากรรมว่าไหว
 ได้มีมากกว่ามากทุก ๆ อาราม และพระราชาคณะทั้งสามพระองค์
 กับพระสงฆ์อันเตวาลิกซึ่งเป็นโทษทั้งहारอนัน ให้ไปชนอาวมชำระ
 เวียงภูริคฤหาທံင်္ဂင်ด้วยกัน แล้วให้ถอดพระราชาคณะทั้งสามนั้น
 จากสมณฐานันดรศักดิ์ลงเป็นอนรร จึงตั้งพระโพธิวงศ์ เป็นสมเด็จพระ
 พระสังฆราช พระพุทโธมฆาจารย์ เป็นพระวันรัต ครั้นนั้นมหากษ
 ัตริย์ยังเกิดในพระพุทโธศาสนาควรจะสังเวยขี้มันัก บรรดาคนทั้งหลาย
 ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิ นับถือพระรัตนตรัยนั้น ชวนกันสลัดจิตต์คิ

ส่งสารพระพุทโธศาสดา มีหน้าองไปถวายนำคาเป็นอันมาก ที่มี
 ศรัทธาเข้ารีตไทยให้ค้หลังคนแทนพระสงฆ์ นกัม และเสียงว่อง
 ให้ระงมไปทั่วทั้งเมืองเว้นแต่พวกมิชฌาภิบาล ตั้งแต่บัดนั้นมาพระราช
 คณะพวกพาลอลัชชีมีสันดานขบถว่าไหว้คฤหัสถ์ได้นั้น ก็เข้าเฝ้า
 กราบบทวายขังคมหมอบกราบเหมือนข้าราชกรมราวาศ จึงดำรัสสั่ง
 พระสังฆราชาใหม่ ให้เอาตัวพระราชาคณะซึ่งเป็นไทยถดถดเสียดจาก
 ททั้งสามองค์นั้น คุมภวไธถวักหงส์ อย่าให้ปล้่อยตัวไปวัดของตน
 แล้วให้พระญาณไตรโลกวัคเสียบ มาอยู่ครองวัดโพธาราม แล้ว
 ดำรัสสั่งพระรัตนมนุให้ชานพระนามถวายใหม่ พระรัตนมนุจึงชาน
 พระนามถวายให้ตั้งด้วยอธิษาศัยว่า สมเด็จพระสยามยอดโยคาวร
 บวรพุทโธจักร อคฺลยชัคคิยราชวงศ์ ดำรงพิภพกรงเทพมหานคร
 บวร ทวารวดีศรีอยุธยา มหาคิลภพ นรัตนราชธานี บวรรมย์อุดมราช
 ณีเวศน์มหาสถาน ก็ชอบด้วยพระอธิษาศัยสมด้วยพระทัยปรารถนานั้น
 ในขณะนั้นชานเมืองก็เกิดกลางลเกิดอรอน ทั้งฝ่ายพระ
 พุทโธจักร พระพุทโธศาสดาก็เค้รำหมอง ฝ่ายพระราชอาณาจักรประชา
 ราชภูวก็ไค้ความเกิดอรอนด้วยทุกขภัย เพราะพระเจ้าแผ่นดินมิได้
 ตั้งอยู่ ในทศพิธราชธรรมสรวิต คิคิให้นัยแก่คนพาลให้ร้องพ้องข้า
 ทูลละของ วผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งข้างหน้าข้างใน และราชภูวทั้งหลายว่า

ชายเข้าชายเกลือและ หนองนาเนื้อไม้ สิ่งของต้องห้ามทั้งปวงต่างๆ เขา
 ลงสำเนา ไม่ขายว่าชาย และฟ้องว่าชายหญิงผู้นั้นๆ เป็นโจรลักพระ
 ราชทรัพย์เงินทองในท้องพระคลัง ไม่ลึกลับ ล้วนแต่ความเท็จ
 ไม่จริง แกล้งใส่ความใส่โทษเขาเปล่าๆ ทั้งนั้น แล้วให้ลงพระราช
 อาชญาโทษจํา และให้ทำโทษเจ้าจอมข้างในว่า ลักเงินเหรียญ
 ในพระคลังในหายไปกับขี้หน้ ให้ โขยตีและจําไว้เป็นอันมาก แล้ว
 ให้เอาตัวเจ้าจอมในวังหลวงขึ้น ย่างเพลิง จนถึงแก่ความตาย
 ขณะนั้นพวกคนพาลเป็นโจทก์ถึงสามร้อยสามสิบสามคน มีพันศรี
 พันลาเป็นต้นนำเอาฟ้องมายื่นกับขุนโยธาคี เจ้ากรมพระนายเลอ
 หอกซ้าย ให้กราบทูลพระเจ้าแผ่นดิน พระเจ้าแผ่นดินทรงพิพากษา
 กลับเอาเท็จเป็นจริงบังคับว่า ถ้าโจทก์สำนาคิด ให้ปรับไหมลง เขาเงิน
 แก่จําเลย ตามคำโจทก์ห้ามากและน้อย ถ้าจําเลยมีวิญให้เขียน
 ขันผูกติดต่อกันก็ไม่ได้และอย่างเพลิง ข้างตายข้างลำซอกเป็นอันมาก
 และล่อลวงให้ลู่แก่โทษตามมีและยาก ฝ่ายข้าราชการและราษฎร
 กลัวภัยชีวิตกันรีบลู่แก่โทษเปล่าๆ ว่า ชายสี่ของต้องห้ามสิ่งนั้นๆ ไป
 ต่างประเทศ เป็นเงินเหรียญ เงินก็ข้างคนละเท่านั้นๆ ล้าคัญว่าสิ้น
 โทษแล้ว ครั้นให้ มีผู้ฟ้องอีก กลับให้พิจารณา ถ้าสิ่งของต้อง
 ในลู่แก่โทษมากน้อยเท่าใด ให้หักเสียเท่านั้น ที่เหลือและต่างกัน

ออกไปให้ปรับใหม่ แม้นรับตามฟ้องให้ปรับทั่วคุณ เถาเงินสองเท่า
 ถ้าไม่รับลงหาวยต้องปรับ ให้ปรับถึงครุคุณเอาเงินสี่เท่า ที่คนมักได้
 ให้ ที่คนจนซีกสนต้องทนให้เขียนไปทุกวันทกเวลากว่าจะได้ทรัพย์
 บ้างตายบ้างลำบากยากแค้นทั่วไปในหัวเมืองเอก เมืองโท เมืองตรี
 เมืองจตุรทางสน เร่งรักเอาทรัพย์สังเวยของหลวง คนทงหลาย
 มีหน้าคร่ำไปก้วยหน้าตาทหน้าซนใจบานเยแแต่ฝ่าย คนพาลที่เป็นโจทก์
 พรรคพวกโจทก์ จึงไปรตตั้งพันศรี เป็นขุนจิตรกุล ตั้งพันลาเป็น
 ขนประมวลพระราชทรัพย์ เป็นนายกองพวกโจทก์ทั้งนั้น และครั้งนั้น
 เลี้ยงร้องครางพิลาปร่ำไรเซ่งแซ่ไปในพระราชวัง พงควรวะสังวช
 เหมือนอย่างในยมโลก ททึงเหยาเรือนเสีย ยกครอบครัวอพยพหนี
 เข้าข้างใครไปก็มีเป็นอันมาก บ้านเรือนร้างว่างเปล่าอยู่ทุกแห่งทุกตำบล
 อนึ่งทรงสงสัยแคลงชาวพระคลังข้าราชการต่างๆว่า ลักลักพระราช
 ทรัพย์ สิ่งของในท้องพระคลังทิ้งปวง จึงจัดเอาพระราชอาคณะพวก
 อลัชชีเหล่านั้นมากำกับคลังคลังละองค์กักๆพระคลัง มิได้ไว้
 พระทัยพวกชาวคลังคฤหัสถ์ทั้งสิ้น

ครั้นณวันพฤหัสบดีเดือนสิบสองแรมค่ำหนึ่ง ยังเกิดทุณิมิตต์
 บนอากาศเมฆปรากฏเป็นคันกระแพงฝ่ายทิศบูรพ

ครั้นณวันอาทิตย์เดือนอ้ายแรมเก้าค่ำ มีผู้เป็นโจทก์มา

พ่อพระยาราชาศรีศรีวิภาคิจะหนีไปเมืองพทโธมาศ จึงดำรัสให้
จับตัวพระยาราชาศรีศรีญวน กับพวกญวนให้ประหารชีวิตเสีย
สามสิบคนด้วยกัน

ครั้นวันพุธเดือนยี่แรมสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคนไทย
เก้าคน

ครั้นวันพฤหัสบดีเดือนสามสิบสองค่ำ ให้ประหารชีวิต
จีนลูกค้าแปดคน

ครั้นวันจันทร์เดือนสามแรมสองค่ำ ให้ประหารชีวิตคน
ทั้งไฟเจ็ดคน

ครั้นวันอังคารเดือนสี่แรมเจ็ดค่ำ เพลา พระอาทิตย์อัสดงคด
ยังเกิดทนนิมิตค้อนอากาศ เมฆปรภาณุเป็นลำพู่กันผายทิศประจิม

ครั้นวันพุธเดือนสี่แรมแปดค่ำ กลางคืนเพลาสีท่ม
ดาวอนราชเข้าในดวงพระจันทร์ตลอดไป

ในแรมเดือนสี่ ปีฉลูตรีศกนั้น จึงนายขุญนาก นายบ้านแม่ลา
แขวงกรุงเก่า กับขุนสุระ คีตอานกันว่า บ้านเมืองเป็นจลาจล
เดือดร้อนทุกเส้นหญ้า เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่เป็นธรรม กระทำ
ข่มเหงเขียดเบียดประชาชนร่ำไรเร่เอาทรัพย์สังสิน เมื่อแผ่นดินเป็น
ทุจริตกองนี้ เราจะละไว้มิชอบควรระชกชวณสองสมุประชาชนทั้งปวง

ยกลงไปตีกรุงธนบุรี จับพระเจ้าแผ่นดินผู้ ฮาสัตย์ สำเร็จไทยเสีย แล้วจะถวายราชสมบัติแก่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ให้ครอบครองแผ่นดินสืบไป การจลาจลจึงระสงบราบคาบ แผ่นดินจึงจะอยู่เย็นเป็นสุข จึงชักชวนสองสุ่มชาวชนบททั้งปวงยินดีมาเข้าด้วยเป็นอันมาก นายบุญนาคกับขุนสระ ก็ยกพวกพลลงไปในเพลากลางคืน เข้าปล้นจวนพระพิชิตณรงค์ ซึ่งเป็นผู้รักษากรุงเก่าตั้งกองเว่งเงินชาวเมืองทั้งปวงอยู่นั้น จับได้ตัวผู้รักษากรุง กับกรมการฆ่าเสีย และกรมการซึ่งหนีรอดคืนนั้น ก็รับลงมากรุงธนบุรีกราบทูลว่า กรุงเก่าเกิดพวกเหล่าร้ายเข้าฆ่าผู้รักษากรุงและกรมการเสีย

ขณะนั้นพระยาสุรศรีบริรักษ์มาอยู่ ณ กรุงธนบุรี พระเจ้าแผ่นดินจึงดำรัสให้พระยาสุรศรีบริรักษ์ขึ้นไป ณ กรุงเก่า พิจารณาจับตัวพวกกบฏเหล่าร้ายให้จงได้ และพระยาสุรศรีบริรักษ์ขึ้นไป ณ กรุงเก่ากลับเข้าไปหาพวกนายบุญนาค ขุนสระ นายบุญนาค ขุนสระ จึงมอญให้พระยาสุรศรีบริรักษ์เป็นนายทัพยกลงมาตีกรุงธนบุรี และจัดแจงพวกทหารให้ได่มงคุดแดงทั้งสิ้น

ครั้นณวันเสาร์เดือนสี่แรมเก้าค่ำปีผลัดตรีศก กองทัพพระยาสุรศรียกลงมาถึงพระนคร ครั้นเพลาสิบทุ่มจึงให้พวกพลทหารให้ร้องยกเข้าล้อมกำแพงพระราชวังให้รอบ ตัวพระยาสุรศรีบริรักษ์เข้าตั้งกอง

อยู่ณริมคอกฟากเหนือคลองนครบาลทิวานพวกกรมเมือง

ฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทราบดีว่า ข้าศึกมาล้อมพระราชวัง และ
พระยาสรศักดิ์ซึ่งใช้ไปจับพวกกบฏนั้น กลับเป็นนายทัพยกลงมา จึง
สั่งข้าราชการซึ่งนอนเวรประจำของอยู่นั้น ให้เกณฑ์กันขึ้นประจำ
รักษาหน้าที่เชิงเทินรอบพระราชวัง ได้ยิงปืนโต้ตอบกันทั้งสองฝ่าย
ต่อกันอยู่จนรุ่ง

ครั้นวันอาทิตย์เดือนสี่แรมสิบค่ำ พระเจ้าแผ่นดินจึงให้ออกไป
ไปในมณฑลพระสังฆราช พระวันรัต และพระรัตนมุนีเข้ามา แล้ว
ให้ออกไปเจรจาความเมืองกับพระยาสรศักดิ์ รัชสาร์ภาพนิกยอหมแพ
ขอแต่ชีวิตไว้จะออกบรรพชา พระยาสรศักดิ์ก็ยอม

ในวันนั้นค่ำลงเพลายามเศษ พระเจ้าแผ่นดินจึงออกทรง
ผนวชณพระอุโบสถวัดแจ้ง ภายในพระราชวัง และเสด็จตำรงราช
อาณาจักรอยู่ในพระราชสมภพได้สิบห้าปี ก็เสียดพระนครแก่พระยา
สรศักดิ์ พระยาสรศักดิ์จึงจัดพลทหารให้ไปตั้งล้อมพระอุโบสถวัดแจ้ง
ไว้แน่นหนา มิให้พระเจ้าแผ่นดินซึ่งบรรพชานั้นหนีไปได้ แล้ว
ให้จับกรมขุนอนรรักษ์สังคราม พระเจ้าหลานเธอ และวงศ์านวงศ์
ทั้งปวง มาจำไว้ในพระราชวังท่งสน

ครั้นรุ่งขึ้นวันจันทร์เดือนสี่แรมสิบสามค่ำ วันจ่ายตรุษนั้น

พระยาสุรศักดิ์เจ้าพระราชวัง กับทั้งหลวงเทพผู้น้องเข้าอยู่ณห้อง
พระโรงวังราชการแผ่นดิน ให้ถอดนักโทษทั้งข้าราชการฝ่ายหน้า
ฝ่ายในและราษฎรซึ่งอยู่ในเรือนจำนั้นออกสิ้น

ฝ่ายคนทั้งหลายซึ่งต้องโทษได้พ้นโทษแล้ว ชวนกันโกรธา
แค้นพวกโจทก์ก็เที่ยวไล่จับพวกโจทก์ มีพันศรี พันลาเป็นต้น ชำฟัน
เสียเป็นอันมาก พวกโจทก์หนีไปเที่ยวชุ่มช้อนอยู่ฉวยข้างบ้านข้าง
ทุกแห่งทุกตำบล ทวอดเหลืออยู่นั่นน้อย ที่ตายนั้นมาก เกิดชำฟัน
กันไปทุกแห่งทุกตำบลทั่วทั้งเมือง

ลี้คักราช ๑๖๔๔ ปีขาลจัตวาศึก ถึงฉนวนของคารเกือมหาชัน
หกคำเพลลาเที่ยงเห็นพระจันทร์ปรากฏในกลางวัน และในกลางคืน
วันนั้น ดาวกฤษณิกาเข้าในดวงพระจันทร์

แต่ก่อนพระยาสุรศักดิ์ยังไม่เข้าตกรุงธนบุรีนั้น ฝ่ายพระยา
สุริยอภัยผู้ครองเมืองนครราชสีมาได้ทราบข่าว แผ่นดินเป็นกลางลมี
คนขึ้นไปแจ้งเหตุ จึงออกไปณเมืองนครเสียมราช แดงการ
แผ่นดินซึ่งเกิดยุคเข็มนั้นแก่สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก สมเด็จพระ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงให้พระยาสุริยอภัยรบยกกองทัพลงไปกรุง

ธิ บุรีก่อน แล้วจะยกทัพใหญ่ตามลงไปภายหลัง พระยาสุริยอภัยก็
 กลับมา ณ เมืองนครราชสีมา ให้พระอภัยสุริยาปลัดผู้หนึ่งอยู่รักษา
 เมือง แล้วก็จัดแจงกองทัพได้พลไทยลาวพันเศษ ก็รีบยกลงมา
 ณ กรุงธนบุรี และกองทัพเมืองนครราชสีมา มาถึงกรุงธนบุรี หนึ่ง
 ศักราช เดือนห้าชนแคะค่า พอพระยาสุริยอภัยได้ทราบเข้าเมืองอยู่แล้ว
 ครั้นพระยาสุริยอภัยได้แจ้งว่า พระยาสุริยอภัยยกทัพลงมา จึง
 ให้ไปเชิญมาปรึกษาราชการต่อพระโรงในราชวัง แจ้งการทั้งปวง
 ให้ทราบ แล้วว่า จักยกบ้านเมืองไว้จะถวายแก่สมเด็จพระเจ้าพระยา
 มหากรุณาธิคุณ คือกให้ ครองครองแผ่นดินสืบต่อไป และพระยาสุริยอภัย
 กับพระยาสุริยอภัย จึงปรึกษากันให้เสด็จแผ่นดินออกแล้วพินิจนาไว้
 ด้วยเครื่องสังฆลิกพันธุ์ และพระยาสุริยอภัยก็ไปตั้งกองทัพอยู่ณบ้าน
 เดิม ที่บ้านขุนเหนือด่วนมังกค
 ครั้นภายหลังพระยาสุริยอภัยก็กระเอาราชสมบัติเอง จึงคิด
 กันกับเจ้าพระยามหาเสนา และพระยารามัญวงศ์ ก็กรมอัญญาเข้าด้วย
 พระยาสุริยอภัยเอาเงินตราในท้องพระคลัง ซึ่งเร่งรัดของคนทั้งปวงมา
 ไว้ในนั้น ออกแจกขนนางข้าราชการทั้งฝ่ายหน้าฝ่ายในและทหารเป็น
 อันมาก

ในขณะนั้นบรรดาขุนนางข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงแตก
ออกเป็นสองพวก ที่ได้เข้าเห็นจางวางก็เข้าเป็นพวกพระยาสรรงค์ ที่
นับถือบุญญาบารมีสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ก็มีใ้รับรางวัล
ของพระยาสรรงค์ มาเป็นพวกข้างพระยาสุริยอภัย

ครั้นถนัดองค์การเดือนห้าแรมห้าค่ำ พระยาสรรงค์ กับเจ้าพระ
ยามหาเสนา และพระยารามัญวงศ์ จึงคิดกันให้ถอดกรมขุนอนุรักษ์
สงครามหลานเธอออกจากเวรจำ แต่งให้เป็นนายทัพคุมขุนนางและ
ไพร่ยกไปบ้านพระยาสุริยอภัย แต่เพลาลพค้ำค้ำตั้งค่ายวงคนรายโอบ
ลงมาด้วยว่า เพลาสยามยกไฟขึ้นณบ้านปูนแล้วยกลงมา ฝ่าย
พระยาสุริยอภัยก็มีใ้สะอึกสะอื้นใจ ให้ขุนนางและไพร่พลยกออกต่อรบ
รายคนออกไปให้วางปืนตบ พวกพลข้างกรมขุนอนุรักษ์สงคราม ก็
ยิงปืนรบโต้ตอบกันอยู่ทั้งสองฝ่าย ครั้นเห็นเพลิงไหม้ลามมาใกล้
คฤหาสน์ที่อยู่ พระยาสุริยอภัยจึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า ข้าพเจ้าได้
บำเพ็ญศีลทานการกุศลสิ่งใดๆ ก็ตั้งใจปรารถนาพระโพธิญาณสิ่ง
เดียว เศษอำนาจความสัสดีนี้ ขอจงยังพระพ่ายให้พกกลับขึ้นไป
อย่าให้เพลิงไหม้มาถึงบ้านเรือนข้าพเจ้าเลย พอซาคำอธิษฐานลง
ลมก็ขึ้นศาลพกกลับขึ้นไป เพลิงก็ไหม้อยู่แต่ภายนอก มิได้ทักถาม

เข้ามาในบ้านเห็นประจักษ์แก่คนทั้งปวง แต่รบกันอยู่อย่างนั้นเห็นตัว
 กัน จึงรู้ว่ากรมขุนอนรัักษ์สงครามยกมารบ แต่รบกันอยู่จนถึงเพล
 ห่าโม่งเข้าในวันพอเดือนเก้าแรมหกค่ำ ที่พิฆาตกรมขุนอนรัักษ์
 สงคราม จึงแตกพ่ายหนีไปข้ามคลองบางกอกน้อย พระยาสุริยอภัย
 ไทชัยข้านะแล้ว ให้พลทหารติดตามไปจับตัวกรมขุนอนรัักษ์สงคราม
 มาได้ ในทันใดนั้นให้จำครวไว้ สืบเอาพวกเพื่อนได้เป็นอันมาก เขา
 ตัวจำครวไว้ทั้งสน และครวนั้นกองรามัญก็แตกกันออกเป็นสองพวก
 ที่มา เขาควย พระยาสุริยอภัยนั้น คือ กองพระยาพระราม พระยา
 เจ่ง ที่ไปเขาควย พระยาสุวรรคัน คือ กองพระยา รามัญวงศ์ กับ กอง
 พระยากลางเมือง

ฝ่าย พระยาสุวรรคัน ที่พิฆาต กรมขุนอนรัักษ์ สงครามแตก
 พระยาสุริยอภัยจับตัวไปได้ ก็คิดเกรงกลัวย่อท้อมิอาจะยกออกไปรบอีก
 ก็รักษาตัวอยู่แต่ในพระราชวัง พระยาสุริยอภัยก็ให้ตั้งค่ายใหญ่อยู่
 ณบ้าน แล้วจึงเร่งพลทหารตั้งรายกองที่พลรมาจนถึงคลองนครบาล

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก เมื่อให้ พระยาสุริยอภัย
 ยกมาแล้ว จึงแต่งตั้งสืบออกขอราชการแผ่นดินอันเป็นกลาง ให้
 คนสนิทถือธงไปแจ้งแก่เจ้าพระยาสุรสีห์ ซึ่งลงไปตั้งทัพอยู่ณเมือง